ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNDE YAŞANILAN SORUNLARIN ÇÖZÜLMESİNDE TARIM ARACILIĞI SİSTEMİNİN ROLÜ VE ETKİSİ: ADANA İLİ ÇALIŞMASI

Kübra ASLAN YILMAZ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ANKARA
2026

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Doktora Tezi

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNDE YAŞANILAN SORUNLARIN ÇÖZÜLMESİNDE TARIM ARACILIĞI SİSTEMİNİN ROLÜ VE ETKİSİ: ADANA İLİ ÇALIŞMASI

Kübra ASLAN YILMAZ

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Bu çalışma, Türkiye'de mevsimlik tarım emek sürecinin görünmeyen aktörleri olan tarım aracılarını disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele almakta ve aracılık sisteminin hem işçiler hem de aracılar açısından yarattığı toplumsal sonuçları incelemektedir. Araştırma tarım aracılarının örgütlenme düzeyi, belge sahipliği, sosyal farkındalık ve yaşam koşullarının, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma deneyimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, Adana ili ve çevresinde yürütülen alan araştırması kapsamında, nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma bir araştırma desenine dayanmaktadır. Bu kapsamda karma yöntem, hem anket verilerinin ortaya koyduğu eğilimleri hem de derinlemesine görüşme ve alan gözlemlerinin sunduğu bağlamsal açıklamaları bir araya getirerek durumun çok boyutlu analizine imkân sağlamaktadır.

Elde edilen bulgular, tarım aracılığının yalnızca işgücü organizasyonu değil, aynı zamanda sosyal güvencesizlik, yapısal bağımlılık ve eşitsizlik ilişkilerinin yeniden üretildiği bir toplumsal alan olduğunu göstermektedir. Aracıların büyük bölümü kayıt dışı biçimde faaliyet göstermekte ve örgütlenme eksikliği, kurumsal güvenceden yoksunluk ve düşük farkındalık düzeyi, aracılık sistemini kırılgan bir yapıya dönüştürmektedir. Dernek üyeliği ve belge sahipliği aracılarda belirli bir bilinç düzeyi yaratmakta ancak bu durum kolektif dayanışmaya dönüşememektedir. Aracıların çevre, iklim değişikliği ve etik farkındalık konularında bilgi sahibi olmalarına rağmen, bu bilgiyi eyleme dönüştürecek sosyal destek mekanizmalarından yoksun oldukları gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, mevsimlik tarım aracılığı sistemi, ne tam anlamıyla kurumsallaşabilmiş ne de toplumsal açıdan meşruiyet kazanabilmiştir. Aracılar, işçi ve işveren arasında sıkışmış, görünür olmayan bir ara sınıf olarak varlık göstermektedir. Bu konumları hem kendi yaşam koşullarının hem de işçilerin çalışma standartlarının iyileşmesini engellemektedir. Çalışma, mevsimlik tarımın sürdürülebilirliği açısından aracılık sisteminin yeniden düşünülmesi gerektiğini ve ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve kurumsal dönüşüm gereksiniminin altını çizmektedir.

Şubat 2026, 183 sayfa

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik tarım işçiliği, mevsimlik tarım aracıları, örgütlenme, kayıt dışı istihdam

ABSTRACT

PhD Thesis

THE ROLE AND EFFECT OF AGRICULTURAL INTERMEDIARIES FULFILLING THEIR LEGAL RESPONSIBILITIES AND ORGANIZING IN REDUCING THE PROBLEMS OF SEASONAL AGRICULTURAL WORK

Kübra ASLAN YILMAZ

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

This study approaches agricultural intermediaries, the often-invisible yet decisive actors within Türkiye's seasonal agricultural labor system, from an interdisciplinary perspective, and examines the social outcomes that the intermediation system produces for both workers and intermediaries. The research aims to reveal how intermediaries' levels of organization, certification status, social awareness, and living conditions shape the working experiences of seasonal agricultural laborers. The study is based on a mixed-method research design combining quantitative and qualitative techniques, conducted through fieldwork in Adana province and its surrounding regions. The findings demonstrate that agricultural intermediation is not merely a mechanism for labor organization but also a social sphere in which insecurity, structural dependency, and inequality are continuously reproduced. Most intermediaries operate informally and the lack of organization, institutional protection, and limited awareness renders the intermediation system fragile. While association membership and certification contribute to a certain level of consciousness among intermediaries, this awareness rarely transforms into collective solidarity. Although intermediaries possess knowledge regarding environmental, climate change, and ethical issues, they lack the social support mechanisms necessary to translate this awareness into concrete action.

In conclusion, the system of seasonal agricultural intermediation has neither been fully institutionalized nor gained social legitimacy. Intermediaries exist as an invisible intermediary class positioned between workers and employers, a role that hinders the improvement of both their own living conditions and the working standards of laborers. The study underscores the need to reconceptualize the agricultural intermediation system for the sustainability of seasonal agriculture, emphasizing that such transformation must be not only economic but also social, cultural, and institutional in nature.

February 2026, 183 pages

Keywords: Seasonal agricultural work, seasonal agricultural farmworker, organization, unregistered employment

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Lisansüstü öğrenimim süresince ve bu çalışmanın her aşamasında akademik, sosyal ve fikirsel anlamda katkılarını esirgemeyen, kırsala bakış açımı değiştirerek bundan sonra ki eğitim-öğretim ve meslek hayatıma yön vermemi sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK'a (Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı),

Tez izleme komitesi üyeleri kıymetleri hocalarım sayın Prof. Dr. Feryal TURAN ve sayın Prof. Dr. Yener ATASEVEN'e,

Doktora savunmasında katkılarıyla destek veren hocalarım sayın Prof. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN, sayın Prof. Dr. Mustafa KAN'a,

Bütün hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle başarılı birey olmam yolunda adımlar atmamı sağlayan eşim Ahmet Fazıl YILMAZ'a babam Nazif ASLAN'a, annem Mediha ASLAN'a, kardeşlerim Derya ASLAN, Habibe ASLAN ve Ahmet Turan ASLAN'a ve varlığıyla hayatımıza anlam kazandıran biricik kızım Umay YILMAZ'a,

Alan araştırmamda benimle görüşme yapmayı kabul eden tüm mevsimlik tarım aracılarına ve emekçilere sonsuz teşekkür ederim.

Kübra ASLAN YILMAZ
Ankara, Ocak 2026

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI
ETİK i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR iv
İÇİNDEKİLER v
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ vii
ŞEKİLLER DİZİNİ viii
ÇİZELGELER DİZİNİ x
1. GİRİŞ 1
1.1 Tezin Amaç ve Önemi 8
1.2 Tezin Problemi 14
1.3 Araştırma Soruları ve Hipotezler 16
1.4 Araştırmanın Zorlukları ve Sınırlılıkları 17
2. MATERYAL ve YÖNTEM 18
2.1 Materyal 18
2.2 Yöntem 19
3. KAYNAK ÖZETLERİ 22
4. KAVRAMSAL TEMELLER 32
4.1 Mevsimlik Tarım Aracılığı Kavramı 32
4.1.1 Mevsimlik tarım aracılığına yönelik yasal mevzuat 34
4.1.2 Tarımda iş aracılığı yönetmeliği 38
4.2 Mevsimlik Tarım İşçiliği Kavramı 40
4.2.1 Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı temel sorunlar 43
4.3 Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal İşgücüne Yönelik Uygulamalar 49
4.3.1 Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi projeleri (METİP) 50
4.3.2 Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi projesi 53
4.3.3 Mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile mücadele programı 54
4.3.4 UNICEF ve ILO destekli çalışmalar 55
4.3.5 Kalkınma Atölyesi ve Hayata Destek Derneği'nin yerel çalışmaları 55
4.3.6 İŞKUR ve Özel İstihdam Büroları rolü 56
4.3.7 Kamu-özel sektör iş birlikleri ve proje önerileri 56

4.4 Adana İlinin Tarımsal Üretim ve Mevsimlik Tarım İşçiliğindeki Güncel Durumu 56
4.4.1 İlçelere göre tarımsal potansiyel 61
4.4.2 Adana'da mevsimlik işgücü durumu 61
4.5 Tezin Kuramsal Çerçevesi 63
4.5.1 Sosyal Sermaye Kuramı 64
4.5.2 Yapısal Eşitsizlik ve Marjinallik Kuramları 65
4.5.3 Kayıtdışılık Kuramı 66
4.6 Dünyada Mevsimlik İşgücüne Yönelik Uygulamalar 67
4.6.1 İtalya 68
4.6.2 İspanya 69
4.6.3 Almanya 70
4.6.4 Amerika Birleşik Devletleri 70
4.6.5 Kanada 71
4.6.6 Avustralya 71
4.6.7 Yeni Zelanda Örneği 71
5. BULGULAR ve TARTIŞMA 73
5.1 Mevsimlik Tarım Aracıları ile Yapılan Nitel ve Nicel Görüşmeler 73
5.1.1 Demografik yapı 74
5.1.2 Çalışma durumları 75
5.1.3 Mevsimlik tarım aracılarının örgütlenme ve resmileşme durumları 81
5.1.4 Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma standartları 93
5.1.5 Mevsimlik tarım aracılarının yaşam ve çalışma koşulları 116
5.1.6 Çocuk işçiliği 127
5.1.7 İklim değişikliği konusunda tarım aracılarının davranış ve tutumları 134
5.1.8 İnsana yakışır iş kavramı 137
5.1.9 Tarım aracılarının sorunları üzerine analizler 139
6. SONUÇ ve ÖNERİLER 146
6.1 Öneriler 152
KAYNAKLAR 159
EKLER 166
EK 1 Anket Formu 166
EK 2 27 Mayıs 2010 Tarihli Resmi Gazete Yönetmeliği 176
ÖZGEÇMİŞ 183

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Da	Dekar
Kg	Kilogram
Km^2	Kilometrekare
M	Metre
M^2	Metrekare
TL	Türk Lirası
%	Yüzde

Kısaltmalar

AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ILO	Uluslararası İşgücü Örgütü
İSG	İş Sağlığı ve Güvenliği
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
METİP	Mevsimlik Tarım İşçileri Projesi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	Türk Dil Kurumu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1 Gelir seviyesine göre bölgeler 42

Şekil 4.2 Adana ili haritası (Adana Valiliği)..... 57

Şekil 5.1 Cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerine göre tarım aracıları 74

Şekil 5.2 Tarım aracılığı belgesi olan aracıların aracılık derneğine üye olma durumunun kıyaslanması..... 82

Şekil 5.3 Aracılık belgesi alma durumu ile işverenle sözleşme yapma durumunun kıyaslanması 84

Şekil 5.4 Derneğe üye olma durumu ile işverenle sözleşme yapma durumunun kıyaslanması 85

Şekil 5.5 Derneğe üye olma ile işverenin haksızlık yapma durumunda aracı tutumunun kıyaslanması..... 86

Şekil 5.6 Aracılık belgesi olan ve olmayan aracıların haksızlık karşısında tutumları 87

Şekil 5.7 Aylık ortalama gelir aralığına göre dernek üyeliği dağılımı..... 89

Şekil 5.8 Dernek üyeliği ve işçilerin adaletli bir yaşam sürmeleri durumlarının kıyaslanması 92

Şekil 5.9 Tarım aracısı cinsiyetine göre işçiler üzerindeki etki alanı 97

Şekil 5.10 Yoksulluk algısı ve aracıların sorumluluk düşüncesi 98

Şekil 5.11 Tarım işçilerinin yevmiyesine kimin karar vermesi gerektiği konusunda durum analizi..... 100

Şekil 5.12 Mevsimlik tarım aracısı ödeme kartviziti 102

Şekil 5.13 İşçilerin yaşam ve çalışma koşullarına göre durumları..... 106

Şekil 5.14 Dernek üyelik durumuna göre işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için öneriler..... 107

Şekil 5.15 Barınma alanlarının hijyen durumları açısından aracıların çözüm önerileri..... 109

Şekil 5.16 Dernek üyeliğine göre İSG önlem durumu..... 111

Şekil 5.16 Tarım işçilerinin temel sorunlarına göre aracıların görüşleri 115

Şekil 5.17 İşveren ve aracının ödeme zamanı karşılaştırması..... 117

Şekil 5.18 Tarım aracılarının işçilere sağlaması gereken ilanlar 120

Şekil 5.19 Derneğe üye olma durumu ve işverenle yaşanan sorunların kıyaslanması 124

Şekil 5.20 Tarım aracıları dernek üyeliği ve farklı bir aracı tarafından işe engel olunması durumu 126

Şekil 5.21 18 yaş altı çocuk işçi çalıştırma durumu 128
Şekil 5.22 Çocuk işçisi çalıştıran aracıların çocuk işçiliğine bakış açısı 130
Şekil 5.23 Çocuk işçiliğine bakış açısı ve kendi çocuğunun çalışması durumunun kıyaslanması 132
Şekil 5.24 İklim değişikliği ve yanlış su kullanımı konusunda önlem ve bilgilendirme oranları 136
Şekil 5.25 Tarım aracılarının sorunlarını kim çözebilir 139
Şekil 5.26 Dernek üyeliği ve iyi bir tarım aracısı olma kriterlerinin kıyaslanması . 140
Şekil 5.27 Dünyaya yeniden gelme imkânı olsa neyi değiştirirdi? 142
Şekil 5.28 Karar verici olsa ne yapardı? 144

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1 Adana'da bulunan çadır alanlarının risk durumu..... 45
Çizelge 4.2 Adana ilçelerinde çadır alanlarının sayısal verileri..... 59
Çizelge 4.3 Adana'da üretilen tarımsal ürünlerin mevsimlik tarım işgücüne göre işleniş dönemleri 60
Çizelge 5.1 Geldikleri ile göre tarım aracıları..... 75
Çizelge 5.2 Mesleklerine göre tarım aracıları 75
Çizelge 5.3 Tarım aracıların mesleğe ilk başlama durumu..... 76
Çizelge 5.4 Tarım aracılarının işverenlerle bağlantı kurma yöntemi..... 76
Çizelge 5.5 Mevsimlik tarım aracıların çalıştırdığı işçi sayısı..... 78
Çizelge 5.6 Aracılarla çalışan işçilerin cinsiyet durumu..... 79
Çizelge 5.7 İşçilerin genel olarak yaptığı tarımsal işler..... 80
Çizelge 5.8 Tarım aracıları derneğine üye olan aracılarla, aracılık belgesi olanların kıyaslanması 81
Çizelge 5.9 Aracılık belgesinin yenilenmeme sebebi 83
Çizelge 5.10 Yevmiyenin teslim edildiği kişi..... 103
Çizelge 5.11 Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileşmesi hususunda çalışması gereken kurumlar 104
Çizelge 5.12 Dernek üyeliğinin örgütlenme sonrası sağladığı faydalar 119
Çizelge 5.13 İnsana yakışır iş kavramı bilinç düzeyine göre işçilerin yaşam koşullarının değerlendirilmesi 138

1. GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar yaşam kaynağı olan toprağın ve tarımsal üretimin önemi her evrede ve birçok alanda kendisini göstermektedir. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan üretim faaliyetlerinden biri olan tarım günümüze kadar insanı, toplumu ve dolayısıyla devleti ilgilendiren stratejik bir alandır. Öyle ki devletler, imparatorluklar ve insan toplulukları var oluşunu devam ettirebilmek için her zaman diğerinden daha üstün olmaya çalışmıştır. Bu üstünlük ise gıda güvencesi ve toprakların muhafazasıyla sağlanabilmektedir. Dolayısıyla devlet politikalarının, hukukun ve ekonominin tarım sektörü çevresinde oluştuğunu ve geliştiğini söylemek mümkündür. Binlerce yıllık tarihiyle tarım sektörünün gelişimi, artan nüfusun ve bu artışa bağlı taleplerin karşılanma çabasıyla gerçekleşmiştir. Bugün dünyada ve Türkiye'de her ne kadar sanayi ve bilgi çağını yaşıyor olsak da toplumun temel besin ihtiyacının karşılanması, bazı sanayi kollarında hammaddenin temini, ekolojik dengenin ve sağlıklı çevrenin oluşması yine tarıma bağlıdır.

Toplumun gıda güvencesinin sağlanması tarım sektörünün devamlılığıyla mümkündür. Türkiye'de artan nüfus ve farklı ülkelerden gelen mülteciler düşünüldüğünde tarım sektörünün önemi ortadadır. Öte yandan tarım politikaları gereği ülkelerin gıda temini noktasında kendine yeter olması stratejik üstünlük anlamına gelmektedir. TÜİK'in Eylül 2024 tarihinde yayınladığı bir rapora göre güncel GSYH değeri 9.949.792 TL'dir (TÜİK 2024). Tarım sektörü ise milli gelirin yaklaşık %6'sını oluşturmaktadır. Bu oran günümüz şartları dikkate alındığında yeterli değildir ve artması ülke stratejisi için olumlu olacaktır. Oranın artması durumunda ise paralel olarak mevsimlik işgücüne olan ihtiyaç da artacak ve daha elzem olacaktır (Tarım Şurası 2025).

Çeşitli bitkisel ürünlerin yetişmesi için uygun iklim şartlarına sahip olan Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de makineleşme artmış ve üretim yöntemleri daha basit bir hale gelmeye başlamıştır. Fakat diğer sektörlerden farklı olarak tarımda insan işgücüne olan ihtiyaç hala devam etmekte ve bu gerekliliğin daha uzun zamanlar sona ermeyeceğini söylemek mümkündür. Tarım sektöründe ürünlerin üretimi süresince insan işgücünün sağlanmasında mevsimlik tarım işçileri en önemli rolleri

üstlenmişlerdir. Kırsal alanlardan kentlere göçün artması, bazı ürünlerin çok kısa sürede hasat edilip işlenmesi gerekliliği gibi durumlar sebebiyle dönemlik işgücü ihtiyacı her zaman söz konusudur ve mevsimlik tarım işçilerine olan gerekliliği ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de gıda güvencesinin sağlanmasında mevsimlik tarım işçilerinin rolü ve önemi oldukça büyüktür.

Mevsimlik tarım işçiliğinin geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Türkiye tarımında bilinen mevsimlik tarım işçiliği Kavalalı İbrahim Paşa'nın 1830 yılında Sudan'dan getirdiği işçilerle ilk olarak Çukurova Bölgesi'ne pamuk ekimiyle başlamış daha sonra da Ege ovalarında yaygın hale gelmiştir (Akbıyık 2008). İngilizler tarafından 1860'lı yıllarda Mısır'dan getirilen ve "fellah" olarak adlandırılan işçiler de Çukurova'da ticari pamuk üretiminde çalıştırılmıştır. Kavalalı İbrahim Paşa'nın işçiler için çalışma düzenlemesinde ise 5,5 gün çalışıp 7 günlük ücret alma esasının benimsendiği bilinmektedir (Akço 2018). Ekim alanları genişleyip üretim artışı sağlandıkça daha fazla işçiye ihtiyaç duyulmuştur ve bu şekilde gelişerek günümüzdeki son halini almıştır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayısının saptanması henüz sağlanamamış olsa da Türkiye'de istihdam edilen yaklaşık 32 milyon kişiden 5-6 milyonu tarım sektöründe yer almaktadır. Bunun 2 milyona yakınını ise mevsimlik gezici tarım işçileri oluşturmaktadır (Benek 2022). Her yıl onlarca akademik çalışma, kamu kurum raporları, sivil toplum örgütlerinin çalışmaları olsa da henüz mevsimlik tarım işçilerinin sayılarının belirlenmesi için olumlu bir gelişme söz konusu değildir.

Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin yapısına bakıldığında alternatif gelir kaynaklarına ulaşamayan kalabalık aileler, düşük eğitim seviyesi ve kırsal sosyoekonomik geçmiş gibi özelliklere hakimdir. Tarım işçiliği, yaşadıkları kısır döngüyü kıramayan hanelerin yapmak zorunda kaldıkları ve hanelerin yoksulluğu bir kuşaktan diğerine geçirmelerinin yolunu açan bir ekonomik faaliyettir. Tarımda ücretli çalışmak başlı başına yoksulluk üreten bir mekanizma iken, hanelerin alternatif gelir kaynaklarına erişiminin düşük olması yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmektedir (Dedeoğlu ve Bayraktar 2019). Kırsal alanlarda yoksulluğun önlenmesi ve hanelerin farklı gelir kaynakları elde edebilmesi belli bir ölçüde mevsimlik tarım işçiliği kavramını sosyolojik anlamda iyileşmesini sağlayabilecektir. Ancak Türkiye'de kırdan kente göçün

yoğun olduğu düşünüldüğünde günümüzde bunu sağlamanın pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'de çalışma hayatının en sorunlu kesimini oluşturan ve en zor koşullarda çalışan tarım işçilerinin durumunun incelenmesi toplumsal refah ve çalışma yaşamı açısından önem taşımaktadır. Çünkü tarım işçileri sosyal güvenlik uygulamalarından yoksun, düşük ücretle açık hava koşullarında çalışarak ailelerine katkıda bulunmak ve yaşamlarını sürdürmek durumundadır (İpekçioğlu vd. 2012). Mevsimlik tarım işlerinde çalışan ve yaşamlarını bu işten kazandıkları parayla devam ettirmek durumunda kalan bireyler Türkiye Cumhuriyeti 4857 sayılı İş Kanunu'na tabii değildir. 4857 sayılı İş Kanunu, süreklilik arz eden iş ilişkilerini ve işveren–işçi arasındaki bağımlı çalışma biçimlerini düzenleyen temel mevzuattır (Resmî Gazete 2003). Mevsimlik tarım işçileri ise bu kanunun kapsamı dışında bırakılmış olup, bu durum onları sosyal güvence, iş güvencesi ve çalışma koşulları bakımından yasal korumadan mahrum bırakmaktadır.

İşveren ve işçi arasındaki ilişki Borçlar Kanunu ile düzenlenmekte, herhangi bir resmi kurumun regülasyonuna tabii olmayan mevsimlik tarım işçileri hayatlarını sözleşmesiz, sigortasız, güvencesiz bir şekilde Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna, yılın ortalama 6-9 ayını tarımsal ürünlerin ekimi, çapası, ilaçlaması, sulaması, hasadını gerçekleştirerek kazanmaktadır. Tüm ücretli tarım işçileri arasında, mevsimlik tarımda çalışanlar çalışma ve yaşam şartları en zor ve sosyal güvenceden en yoksun olanlardır. Sosyal haklar konusunda dezavantajlı olan bu işçiler aynı zamanda ekonomik olarak da toplumun gerisinde yer almaktadır. Tek geçim kaynaklarının sadece çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelir olduğu düşünüldüğünde daha fazla kazanmak için ailenin tüm fertleri, çocuk yaşlı demeden çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum çocukların eğitimlerini tamamlamaları açısından engel oluşturmakla birlikte hem çocuk işçiliği sorununu meydana getirmekte hem de bu çocukların başka meslekler edinmelerini imkânsızlaştırmaktadır (Yiğit vd. 2017).

Mevsimlik tarım işçilerini ilgilendiren önemli sorunlardan bir diğeri sosyal güvencedir. Anayasada belirli kanunlarda mevsimlik tarım işçiliği kavramına değinilmiştir. Değinilen maddelerde net ifadeler söz konusu değildir. Mevsimlik tarım işçilerini kapsayacak kanunlara ihtiyaç vardır. Bunun sağlanabilmesi için mevsimlik tarım işçilerinin kayıt

altına alınması gerekmektedir. Ancak kayıt altına alınma durumda işçiler haklardan faydalanabilir. Mevsimlik tarım işçilerini tek tek saptamak ve kayıt altına almak günümüz geçerli şartlarında mümkün değildir. Fakat her mevsimlik tarım işçisi bir tarım aracısına tabii çalıştığına göre tarım aracıları kayıt altına alınarak işçilerin sosyal güvencelerinin sağlanması kolaylaştırılabilir.

Türkiye'de çalışan çocukların %64'e yakını tarımda çalışmakta olup, sayıları yaklaşık 700.000-800.000 arasında olup, en kötü konumda çalışan çocuklar arasında ön sırada yer almaktadır (TÜİK 2019). Bu çocuklar Türkiye'nin değişik bölgelerinde özellikle pamuk, fındık, narenciye, pirinç, şekerpancarı, tütün vd. tarımında çapa, hasat gibi işlerde yoğun olarak çalışmaktadır. En kötü konumdaki tarım işlerinde çalışan bu çocukların çoğunluğu 15 yaşından küçük olup, ILO sözleşmelerine göre çalışma çağında olmayan ve söz konusu işlerde çalışması arzu edilmeyen çocuklardır (Gülçubuk 2012).

Mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları illerden yılın belirli dönemlerinde ayrılarak tarımsal üretimde emek yoğun bir çalışma yürütürler. Tarımsal üretim sezonu boyunca ortalama 3 farklı ilde çalışarak yıllık kazançlarının tamamını elde etmeye çalışırlar. Mevsimlik tarım işçilerinden ürünlerin toplama, hasat, işleme, çapalama, ilaçlama vs. gibi işlemlerde faydalanılır. İş yükü bu denli ağırken, işçilerin barınmadan çalışma saatlerine kadar yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında gerektiği ölçüde düzenlemelerin yapılmadığı ya da herhangi bir denetim olmadığı için yapılan düzenlemelerin de işlevsellikten uzak olduğu görülmektedir. Nitekim 27.05.2010 tarih ve 27593 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan "Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği' geçerliliğini devam ettiriyor olsa da tarım aracıları üzerinde herhangi bir denetim mekanizması olmadığı için mevsimlik tarım işçilerinin yaşamlarını kolaylaştırma görevini yerine getiremediği görülmektedir (Resmî Gazete 2010).

Tarımsal üretim sezonu boyunca mevsimlik tarım işçilerinin iş organizasyonlarının profesyonel bir şekilde yürütülmesi gereklidir. Tarımsal ürünlerin işlenme dönemlerinin kısa olması hasat, işleme, satış vs. gibi işlemlerin hızlı bir şekilde tamamlanmasını gerektirir. Tüm bu aşamaların bir akış içinde ilerlemesi için iş organizasyonu oldukça önemlidir. Mevsimlik tarım işçilerinin iş organizasyonları mevsimlik tarım aracıları vasıtasıyla yürütülür. Mevsimlik tarım işçilerinin iş organizasyonlarında baş rol olan

tarım aracılarının önemi göz ardı edilemez. Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal üretim bölgelerine ulaşması, çalışması ve bütün ihtiyaçlarının karşılanması konusunda tarım aracıları sorumluluk üstlenmektedir. Buna göre Türkiye'de gıda güvencesinin sağlanması noktasında mevsimlik tarım işçileri kadar tarım aracılarının rolü de oldukça önemlidir.

Mevsimlik tarım işçilerinin bahçe sahipleriyle doğrudan diyalog kurma konusunda imkanları kısıtlıdır. Ayrıca geçmişte yapılan farklı akademik çalışmalar ve STK projelerine göre mevsimlik tarım işçilerinin çalışma dönemlerinde gıda, hastane, kurumsal işlemler, ulaşım vs. gibi ihtiyaçları mevsimlik tarım aracıları sayesinde karşılanmaktadır. Buna göre mevsimlik tarım aracılarının, mevsimlik işçilerin sadece çalışma değil, sosyal yaşam standartları üzerinde de etkisi oldukça yüksektir.

Mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı konularında akademik çalışmalar son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. Her ne kadar mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı konularında fazla çalışma yapılıyor olsa da henüz çalışma, barınma vs. konularında iyileştirici bir düzenleme söz konusu değildir. Nitekim 2010, 2017 ve 2024 yıllarında mevsimlik gezici tarım işçilerinin içinde bulundukları barınma ve çalışma durumlarının iyileştirilmesine yönelik genelgeler yayınlanmıştır (METİP 2010, 2017, 2024). Yapılan çalışmalara bakıldığında 2010 ve 2017 yıllarında yayınlanan genelgelerin somut olumlu çıktılarından bahsetmek zordur. 2024 yılında yayınlanan genelgenin sonuçları hakkında önümüzdeki yıllarda yorum yapmak daha sağlıklı olacaktır.

Literatür çalışmaları incelendiğinde tarım aracılarının örgütlü çalışmaları konusunda bu zamanda kadar herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Mevsimlik tarım aracılarının ortak hareket etmesi üzerine kısıtlı çalışmalar incelenmiştir (Yılmaz vd. 2021; Aslan vd. 2017). Örgüt iklimi üzerine yapılan araştırmalarda çalışanların motivasyonları, işe duydukları tatmin, performansları ve işe bağlılıkları ile örgüt iklimi arasında bağlantılar olduğu tespit edilmektedir (İşcan ve Timuroğlu 2007). Canlı ekosistemlerine bakıldığında bir arada hareket eden her canlının daha özgüvenli olduğunu söylemek mümkündür. Ortalama 2 milyon civarında mevsimlik tarım işçisinin örgütlenmesi kolay olmasa da tarım aracılarının örgütlenmesini sağlamak daha mümkündür. Buna göre motivasyonu yükselen tarım aracısı haliyle beraberinde çalıştırdığı tarım işçisine de olumlu etkiyi yansıtacaktır.

Türkiye'de tarım aracılarının örgütlendiği örnekler mevcuttur. Bu örneklere Çukurova bölgesinde rastlamak mümkündür. Çukurova Bölgesinde yıl boyunca tarımsal faaliyetler devam etmektedir. Ayrıca farklı illerden gelen mevsimlik tarım işçilerinin belirli bir kısmı da yıl boyunca Adana'da yaşamını sürdürmek durumundadır. Çukurova Bölgesinin yerlileri de kendi küçük aile işletmelerinde faaliyetlerini sürdürürken, işten arta kalan zamanlarda da geçici tarım işçiliği yapmaktadır. Bu gibi durumlar sebebiyle Çukurova'da mevsimlik işgücü örgütlenmesine ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda yaklaşık 7 tane tarım aracıları derneği kurulmuştur. Bunlar: Adana, Ceyhan, Dörtyol, Erzin, Kozan, Mersin ve Tarsus'tur.

Bu doktora tezi Türkiye'de mevsimlik tarım emeğinin görünmeyen aktörleri olan tarım aracılarını kırsal alan sosyolojisi temelli bir bakış açısıyla incelemek ve bu aracılık sisteminin işçiler üzerindeki etkilerini, yapısal eşitsizlikleri ve kurumsal eksiklikleri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Mevcut literatürde genellikle işçilere odaklanılırken, aracılar çoğu zaman ''aracı'' sıfatıyla görünmez kılınmıştır. Oysa emeğin organizasyonunda belirleyici bir güç konumundadırlar. Bu çalışma aracılık sisteminin yalnızca ekonomik bir organizasyon biçimi olmadığını aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, sınıf konumlarının ve güvencesizliğin yeniden üretildiği bir alan olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece tez mevsimlik tarımda emek, aracılık ve devlet politikaları arasındaki karmaşık ilişki ağını çözümleyerek, hem akademik literatüre özgün bir katkı sunmayı hem de politika yapıcılar için kalıcı çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürde mevsimlik tarım işçiliği üzerine yapılan çalışmalar büyük ölçüde işçilerin yaşam koşulları, göç döngüleri, yoksulluk deneyimleri ve çocuk işçiliği gibi alanlara yoğunlaşmış, aracılar ise çoğunlukla teknik bir fonksiyonun uygulayıcısı olarak ele alınmış ve sosyolojik bir aktör olarak derinlemesine incelenmemiştir. Bu durum, aracılık mekanizmasının tarımsal üretim sürecindeki görünmez belirleyiciliğini gölgede bırakmaktadır. Aracılar, aynı anda hem işçiyi hem işvereni temsil eden, fakat hiçbirinin tam olarak parçası olmayan ''ara sınıf'' niteliğinde bir konuma sahiptir. Bu ara konum, sahada hem simgesel güç ilişkilerinin hem de yapısal eşitsizliklerin yeniden üretildiği özgün bir alan yaratmaktadır. Ancak mevcut akademik çalışmalar bu özgün konumu çoğu zaman göz ardı etmiş, aracılık sistemini sosyolojik, kültürel ve kurumsal yönleriyle bütünlüklü biçimde ele almamıştır. Bu tez, tam da bu literatür boşluğunu doldurmak amacıyla, tarım aracılığını emeğin organizasyonu, toplumsal hiyerarşiler, güvencesizlik pratikleri ve devletin düzenleyici kapasitesi

arasındaki kesişim noktalarında konumlandırarak özgün bir analiz sunmaktadır. Aracıların örgütlenme biçimleri, belge sahipliği, kurumsal görünmezlikleri, çocuk işçiliği karşısındaki tutumları, etik yaklaşımları ve işçilerin çalışma deneyimlerini doğrudan şekillendiren rolleri, saha verileriyle desteklenerek ilk kez bu kadar kapsamlı biçimde ortaya konmuştur. Böylece tez, mevsimlik tarım alanında sıklıkla göz ardı edilen aracılık mekanizmasının, aslında sistemin devamlılığını sağlayan kritik bir yapısal unsur olduğunu göstererek hem akademik hem toplumsal anlamda önemli bir analitik boşluğu kapatmaktadır.

Bu doktora tezine 2023 yılında çalışılmaya başlanmıştır. Çalışma kapsamında yapılan alan araştırması Adana ilinde yürütülmüştür. Tezin ilk bölümünde araştırmanın gerekliliği ortaya konmuş ve incelenmesi gereken kavramsal temeller belirlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı, işçi örgütlenmeleriyle yapılan alan araştırması için gerekli olan yöntem ve materyal belirlenmiştir. Alan araştırmasının sınırlılıkları ve üzerinde durulan problemin tanımı yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın konusu olan mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı, işçi örgütlenmeleri konularını inceleyen akademik çalışmaların literatür özeti verilmiştir. Mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı, işçi örgütlenmeleri ve Adana'da mevsimlik tarım işgücü konularıyla alakalı şimdiye kadar hazırlanmış akademik çalışmalara değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, araştırmaya konu olan kavramsal temeller akademik çalışmalar ışığında incelenmiştir. Mevsimlik tarım işçiliği, mevsimlik tarım aracılığı işçi örgütlenmeleri kavramları açıklanmıştır. Alan araştırması yapılan Adana ili Ceyhan, Yüreğir ve Karataş ilçeleri hakkında coğrafi, demografik ve tarımsal üretim konularında mevcut durumdan bahsedilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde, farklı ülkelerdeki tarım aracılığı sistemleri incelenmiş ve uluslararası düzeyde benimsenen çeşitli uygulamalar ve yasal düzenlemeler mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda, tarım aracılığının kurumsal çerçevesi, denetim mekanizmaları ve iş gücü yönetimi açısından ülkeler arası benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı bir

perspektifle ele alınmıştır. Amaç, Türkiye'deki mevcut yapının değerlendirilmesine ışık tutacak alternatif modelleri ve iyi uygulama örneklerini ortaya koymaktır.

Çalışmanın altıncı bölümünde alan araştırmasından elde edilen bulgular ve hipotezler üzerine durulmuştur. Mevsimlik tarım aracılarıyla yapılan anket çalışmaları sonucu elde edilen veriler istatistiksel araştırmalar neticesinde yorumlanmıştır. Adana'da mevcut durum ve mevsimlik tarım aracılarının örgütlü ve örgütsüzlerine göre kıyaslamalar yapılmıştır.

Çalışmanın yedinci bölümünde, araştırma bulguları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar ışığında ilgili tüm paydaşlara yönelik politika ve uygulama önerileri geliştirilmiştir. Bu bölümde, hem mevcut sorunların yapısal nedenlerine dikkat çekilmiş hem de çözüm odaklı, sürdürülebilir stratejiler sunulmuştur. Öneriler, saha verilerinden hareketle şekillendirilmiş ve kamu otoriteleri, sivil toplum kuruluşları ve yerel aktörler başta olmak üzere konuya müdahil tüm tarafların sorumluluklarına vurgu yapılmıştır.

1.1 Tezin Amaç ve Önemi

Tarım sektörü, ülke ekonomisi için taşıdığı stratejik önem ve yüksek istihdam yaratma kapasitesine rağmen, özellikle 2000'li yıllardan sonra uygulanan özelleştirme ve piyasalaştırma politikaları sonucunda giderek küçük ölçekli üretime indirgenmiş ve kamusal destekten uzaklaşmıştır. Sektörün yapısal olarak parçalı üretim modeli, yüksek düzeyde kayıt dışılık ve düşük kurumsallaşma ile karakterize olması, gerekli yasal düzenlemelerin uygulanmasını zorlaştırmakta ve denetim mekanizmalarının işlevsizleşmesine yol açmaktadır. Kamusal denetimin zayıflığı, tarım alanını adeta görünmeyen bir emek piyasasına dönüştürmekte bu da tarımsal üretimde çalışan işçilerin barınma, ücret güvencesi, sosyal koruma, iş sağlığı ve güvenliği gibi temel haklara erişiminde ciddi sorunlar yaratmaktadır. Dolayısıyla tarım sektörü, ekonomik olarak üretim süreçlerini desteklemeye devam ederken, çalışma yaşamı açısından işçilerin en kırılgan, en güvencesiz ve en görünmez konumda olduğu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Divana 2018). Tarımsal işlerde çalışan işçilerden yaşam ve barınma gibi en önemli konularda bile sorun yaşayan en dezavantajlı kesim mevsimlik tarım işçileridir.

Eğitim ve sosyal statüleri gereği düşük bir seviyede olmaları sebebiyle hak arama konusunda oldukça zayıf kalmaktadırlar. Bu sebeple tarımsal üretim dönemlerinde çalışma, barınma ve yaşam standartları konularında tarım aracılarının desteklerine ve yönlendirmelerine ihtiyaçları vardır. Bu tez çalışmasında mevsimlik tarım aracılarının yasal yükümlülüklerine ilaveten farklı sorumlulukları tartışılacaktır. Yapılan araştırmalara göre mevsimlik tarım aracılarının ekonomiden, sağlığa çok farklı konularda mevsimlik işçiler üzerinde etkileri söz konusudur. Mevsimlik tarım aracılarının, mevsimlik işçilerinin yaşam şartları üzerinde etkileri oldukça önemlidir.

Araştırma, mevsimlik tarım işçilerinin organizasyon sürecinde tarım aracılarının sosyo-ekonomik ve kültürel işlevini derinlemesine incelemektedir. Aracıların yalnızca iş gücü temin eden teknik aktörler değil aynı zamanda emeğin organizasyonunu, işçilerin yaşam koşullarını ve toplumsal ilişkiler ağını belirleyen sosyolojik figürler olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Bu yönüyle araştırma mevsimlik tarım emeğini açıklarken çoğunlukla göz ardı edilen aracılık yapısını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi, örgütlenme eksiklikleri, sosyal sermaye ilişkileri ve yapısal güvencesizlik gibi olgular üzerinden aracılık sistemini bütüncül biçimde değerlendirmektedir. Böylece tez, hem Bourdieu'nün alan ve sermaye teorisi çerçevesinde sosyal ilişkilerin yeniden üretimini, hem de Scott'un görünmeyen direnişler yaklaşımı bağlamında otorite–itaat dengesinin nasıl kurulduğunu anlamaya katkı sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevsimlik tarımın süreğen eşitsizliklerini yalnızca işçi merkezli değil, aynı zamanda aracılar üzerinden yeniden üretilen bir toplumsal düzen olarak ele alması bakımından literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

Çalışma, tarım ekonomisi literatürüne de önemli bir açılım getirmektedir. Aracılar, çoğu ekonomik analizde işgücü piyasasının dışsal bir unsuru olarak görülse de bulgular, aracılık yapısının tarımsal üretim maliyetlerini, işgücü verimliliğini, ücret oluşum mekanizmasını ve işgücü mobilitesini doğrudan belirleyen bir ekonomik aktör olduğunu göstermektedir. Aracıların ücret belirlemedeki fiilî etkisi, kesinti uygulamaları, kayıt dışı istihdamın yaygınlığı ve işçilerin mekânsal hareketliliğini yönlendiren merkezi rolleri, tarımsal emek piyasasının işleyişini açıklamada kritik bir değişken niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle tez, tarım ekonomisi çalışmalarında çoğu zaman ihmal edilen "işgücü organizasyonu–aracılık sistemi" bağlantısını merkeze alarak, sektörün yapısal

verimsizliklerini, maliyet baskılarını ve üretim zincirindeki eşitsizlikleri açıklayan yeni bir analitik çerçeve sunmaktadır. Böylece çalışma, sosyolojik çözümlemeler ile ekonomik dinamikleri birleştirerek, mevsimlik tarım emeğinin hem toplumsal hem de ekonomik boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alarak alana çok aktörlü ve çok boyutlu bir katkı sağlamaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliğini konu alan araştırmalara göre, 2010 yılında yayınlanan ‘‘Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’’nde gerekli görülen ve aracıların alması gereken aracılık belgesi sadece %5 oranında sağlanmıştır (Pikolo Derneği 2018). Neticede bu yönetmelik mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kayıt dışılık oranının azaltılması için hazırlanmış olsa da yayınlandığı günden bu yana ölçülebilir herhangi bir iyileşme söz konusu olmamıştır. Bu çalışmayla aracılık belgesinin aracılar tarafından neden alınmadığı da araştırılmıştır. Öte yandan aracılık belgesini alan aracıların, 3 yıllık periyotlarla bu belgeyi yenilemeleri gerekmektedir. Fakat yapılan alan araştırmasına göre tarım aracıları bu belgeyi yenilememektedir. Aracıların belgeyi yeniletmeme sebepleri de bu tez çalışmasının araştırma konularındandır.

Tez çalışması için alan araştırması yapıldığı dönemde görüşme yapılan aracıların, derneğe kayıtlı olan ve olmayanların işveren üzerinde ki yaptırım güçlerinin farklılıkları gözlemlenmiştir. Buna göre bu çalışmada tarım aracılarının örgütlenmesinin her geçen yıl daha da önem kazandığına değinilmektedir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda örgütlü olan ile örgütsüz tarım aracılarının farklılıklarına değinilmediği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle de literatürde önemli bir konuya ışık tutacağı düşünülmektedir.

Her ne kadar mevsimlik tarım işçiliği ve tarım iş aracılığı çeşitli hukuksal metinlerle düzenlenmeye çalışılsa da mevsimlik tarım büyük ölçüde enformel bir iş olmaya devam etmektedir. Bu enformel alanda tarım aracıları sosyal sermayeleri aracılığıyla var olabilmekte ve sermayeleri güçlü olan aracılar daha geniş ilişki ağları kurabilmektedir. (Yılmaz vd. 2020). Bu çalışmayla mevsimlik tarım aracılarının resmi ilişkiler kurmalarını sağlayacak yöntemler de geliştirilmiş ve bu yönüyle tezin önemi pekişmiştir.

Tarımsal üretimin her aşamasında yer alan mevsimlik işçilerin su tüketimi veya iklim değişikliği konularında bilinç düzeyleri ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevsimlik tarım işçileri çalıştıkları alan gereği doğayla ve doğal kaynaklarla doğrudan ilişki içindedir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Planı'nda yer alan ''İklim Eylemi'' konusu gereğince, mevsimlik tarım işçilerinin kaynakları kullanma konularında daha bilinçli olmaları gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçisi sayısının bu denli fazla olduğu düşünüldüğünde bilinçsiz doğal kaynak ve su kullanımının kısa sürede büyük tahribatlara yol açacağını düşünmek mümkündür. Ayrıca yaklaşık 2 milyon mevsimlik tarım işçisini iklim değişikliği konusunda bilinçlendirmek önemli zaman ve kaynak gerektirmektedir. Bu konuda mevsimlik tarım aracılarını bilinçlendirerek onlar vasıtasıyla işçilerin bilinçlendirilmesi daha uygun olabilir. Fakat bu çalışma öncelikle mevsimlik tarım aracıları ve mevsimlik tarım işçilerinin kaynak kullanımı, sürdürebilirliği ve iklim değişikliği gibi konulara bakış açısını gözlemleyerek anlamaya çalışmaktadır. Mevsimlik tarım aracılarının doğal kaynak ve su kullanımları konularında tutumları üzerine de akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu tez çalışması için hazırlanan anket formunda mevsimlik tarım aracılarının iklim değişikliği ve su kullanımı konularında bilgileri ölçülmüş ve mevsimlik tarım işçilerine bu konularda ne gibi uygulamalarda bulunulduğu araştırılmıştır. Anket verilerine ilave olarak çadır alanlarda geçirilen süre boyunca aracı ve işçilerin davranışları da gözlemlenmiştir.

Literatür araştırması yapıldığında mevsimlik tarım işçiliği ve aracıları üzerine çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Fakat mevsimlik tarım aracılarının çalışma durumlarını inceleyen akademik çalışmalar sınırlı olsa da, mevsimlik tarım aracıları üzerinden mevsimlik tarım işçilerinin yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve örgütlenmeleri konularında herhangi bir çalışma yapılmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca hali hazırda örgütlenmiş mevsimlik tarım aracıları dernekleri vs. üzerine de yapılan bir çalışma söz konusu değildir. Bu sebeple yapılacak bu doktora çalışmasının alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım aracıları, kırsal emek yapısının görünmeyen ancak belirleyici aktörlerindendir. Bu aktörlerin formel sistem dışında var olmaları, Bourdieu'nun (1991) 'sahadaki görünmez emek' ve 'sembolik güç ilişkileri' kavramlarıyla açıklanabilecek bir toplumsal yapıya işaret etmektedir. Tarım aracıları, işçilerin çalışma koşullarını doğrudan

etkileyen bir aktör olmalarına rağmen ne işçi ne de işveren statüsünde tanımlanabilmektedirler. Bu gri alan, aracıların sosyal, hukuki ve politik olarak temsil edilememelerine ve sistem dışı kalmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle tez çalışması, tarım aracılarını bu gri alanın içinde konumlandırarak, onların hem emeğin örgütlenmesindeki işlevlerini hem de toplumsal görünmezliklerinin yarattığı yapısal eşitsizlikleri ortaya koymayı ve böylece mevsimlik tarım emeğinin sürdürülebilir, adil ve insan onuruna yakışır biçimde yeniden düzenlenmesine yönelik bilimsel ve politik farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yasası birçok sektörde önem arz ediyor olsa da tarım sektörü ne yazık ki bu konuda oldukça geridedir. Avrupa Birliği'ne girmek isteyen bir ülkenin tarım gibi ana ekonomik faaliyetler barından bir sektörde insana yakışır iş, sosyal güvenlik, istihdam sorunları, işçi hakları konularında yetersiz olması önemli bir eksikliktir. Bu tez çalışmasında mevsimlik tarım aracılarının içinde bulunduğu şartlara göre işçi sağlığı ve iş güvenliği, insana yakışır iş kavramı, işçi hakları, sosyal güvence durumları gibi konularda düşünceleri araştırılmıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle insanlar kendi hakları konusunda artık daha bilinçlidirler. Fakat tarım sektörü, haklar ve koşullar açısından hala çok zayıftır. Çünkü mevsimlik tarım işçilerinin eğitim seviyesi diğer meslek gruplarına göre düşüktür ve bilinçlenme konularında sorun yaşamaktadırlar. Bu çalışma ile saptanan eksiklikler ön plana çıkarılmıştır.

Türkiye'de tarım işçiliği üzerine çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen, bu üretim zincirinin yönetsel ve aracılık ayağında yer alan kişilere dair çalışmalar son derece sınırlıdır. Özellikle örgütlü tarım aracıları, yasal belgeli aracılar ya da aracılar üzerinden sosyal koruma ve iş güvencesi üretme potansiyeli taşıyan modeller henüz araştırma nesnesi haline gelmemiştir. Bu çalışma, bu anlamda yalnızca saha temelli özgün veriler sunmakla kalmamakta aynı zamanda tarım aracılarını merkeze alarak tarım emeğinde dönüşüm için alternatif politika önerileri geliştirmeyi de amaçlamaktadır.

Farklı coğrafyalarda benzer tarımsal yapıların bulunduğu ülkelerde de (örneğin Hindistan, Fas, Brezilya) tarım aracıları enformel piyasada işçileri istihdam eden ve yönlendiren kilit aktörler olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu ülkelerde çeşitli düzenlemelerle tarım aracıları kooperatifleştirme, sözleşmeli tarım, kayıt zorunluluğu gibi modellerle kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de ise benzer adımlar atılmakla birlikte uygulama düzeyinde ciddi boşluklar bulunmaktadır. Bu bağlamda bu tez yalnızca yerel bağlamda değil, uluslararası karşılaştırmalı literatüre de katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Bu doktora çalışmasında, Birleşmiş Milletler'in 2016 yılında ilan ettiği Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle de bağdaşmaktadır. Mevsimlik tarım aracılığı sisteminin yapısal eşitsizliklerini, işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını ve çocuk işçiliğinin çok boyutlu dinamiklerini ele alan bu çalışma özellikle 1. Yoksulluğa Son hedefi doğrultusunda mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik kırılganlığını ve güvencesizlik döngüsünü görünür kılmaktadır. Çadır yerleşimlerinde karşılaşılan barınma, altyapı ve hijyen sorunları ise 6. Temiz Su ve Sıhhi Koşullar hedefiyle doğrudan örtüşmekte olup, yaşam alanlarının iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. İşgücü organizasyonunda aracının belirleyici rolü, kayıt dışılık, uzun çalışma saatleri ve kesinti uygulamaları gibi bulgular 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme hedefiyle ilişkilendirilmekte ve sektörde adil, güvenli ve düzenli çalışma standartlarının oluşturulması ihtiyacını vurgulamaktadır. Aracı–işçi ilişkilerinde görülen yapısal güç eşitsizlikleri, belge sahipliği ve örgütlülük düzeyindeki farklar ise 10. Eşitsizliklerin Azaltılması hedefine işaret etmektedir. Bunun yanında aracılık sisteminde denetim eksikliği, sözleşme ihlalleri ve kurumsal görünmezlik durumu, 16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar hedefinin yerel düzeyde ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Son olarak, mevsimlik tarım işçiliğine yönelik politika geliştirme süreçlerinde devlet kurumları, yerel yönetimler, STK'lar ve işverenler arasında etkin iş birliği gerekliliği, 17. Hedefler İçin Ortaklıklar başlığının bu tezin temel bulgularıyla güçlü bir biçimde kesiştiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma hem sosyal politika hem kırsal kalkınma hem de sürdürülebilir tarım alanlarında SKH odaklı bütüncül bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yüzbinlerce mevsimlik tarım işçisinin sorunlarının çözümünde tarım aracılığı sisteminde karşılaşılan sorunların saptanması, tarım aracılarının aktif örgütlenememelerinin ve kayıt dışı çalışmalarının, sorunların ortaya çıkmasındaki rolünün saptanması, geleceğe ilişkin olarak çözüm önerilerinin ortaya konulması, kanun koyuculara ve uygulayıcılara katkıda bulunulması bu tezi önemli kılan unsurlardır.

Tez kapsamında yürütülen alan araştırması, Adana başta olmak üzere mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde faaliyet gösteren aracıları kapsamaktadır. Dernek üyesi ve üye olmayan toplam 70 aracı ile yapılan görüşmeler ve yapılandırılmış anketler aracılığıyla toplanan veriler, saha gerçekliğine doğrudan temas etmektedir. Bu yönüyle çalışma, nicel ve nitel verilerin birlikte işlendiği, çok katmanlı bir saha araştırması niteliği taşımaktadır.

1.2 Tezin Problemi

Türkiye'de tarım sektörü uzun yıllardır düşük kamu yatırımı, özelleştirme politikaları ve yapısal ihmalin sonucu olarak kayıt dışı, düşük ücretli ve denetimsiz bir emek piyasasına dönüşmüştür. Bu dönüşümden en fazla etkilenen grupların başında ise mevsimlik gezici tarım işçileri gelmektedir. Barınma, ulaşım, hijyen, ücret ve sosyal güvenlik gibi en temel haklardan yoksun çalışan bu işçiler, çoğu zaman işverenle doğrudan değil ''tarım aracıları'' aracılığıyla ilişki kurmakta, bu da iş güvencesi ve sosyal koruma mekanizmalarını daha da zayıflatmaktadır.

Tarım aracılarının sektördeki rolü, işçilerin hangi koşullarda, kimlerle, ne kadar süreyle çalışacağından barınma düzenlemelerine kadar birçok kritik konuda belirleyici olmaktadır. Ancak buna karşın, tarım aracıları hâlâ yasal, kurumsal ve akademik bağlamda görünmez bir aktör konumundadır. Yasal olarak aracıların belge sahibi olmaları zorunlu kılınmış olsa da uygulamada bu belgeler alınmamakta ya da yenilenmemektedir. Dahası, aracılar ne işveren ne de işçi kategorisine dâhil edilemediğinden sosyal güvenlik sisteminde de yer bulamamaktadır.

Temel problem şudur:

Türkiye'de mevsimlik tarım aracıları, üretim sürecinde stratejik ve düzenleyici bir rol oynamalarına rağmen, örgütlenememekte, kayıt altına alınamamakta ve toplumsal fayda bilinciyle desteklenmemektedir. Bu durum hem aracının kendi güvencesizliğini artırmakta hem de işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını dolaylı yoldan olumsuz etkilemektedir.

Tarım aracılarına yönelik yürürlükteki düzenlemelerin (2010 tarihli Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği vs.) sahada etkili bir biçimde uygulanmadığı, belge sahipliği oranının çok düşük kaldığı ve aracılık sisteminin büyük ölçüde enformel ilişkiler ağına dayandığı görülmektedir. Ayrıca bu aktörlerin dernekleşme, sendikalaşma ya da kooperatifleşme gibi örgütlü yapılarda nadiren yer aldığı buna bağlı olarak da işçiler adına sorumluluk alma ya da hak temelli müdahale geliştirme kapasitelerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu olumsuzluklar araştırmanın odak problemi, tarım aracılarının kayıt dışı örgütsüz ve güvencesiz yapısının hem kendi çalışma koşullarını hem de mevsimlik tarım işçilerinin yaşam standartlarını olumsuz etkilemesidir. Dahası bu yapısal sorunların sürdürülebilir tarım, çevresel bilinç ve sosyal adalet ilkeleriyle çelişmesi ve konunun sadece iş gücü piyasası değil aynı zamanda kalkınma ve insan hakları meselesi olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada yanıt aranan önemli soru şudur:

Mevsimlik tarım aracıları neden örgütlenememekte, neden kayıt altına alınamamakta ve bu durum işçilerin yaşam koşullarını nasıl etkilemektedir?

Mevcut problem, mevsimlik tarım aracılığı sisteminin örgütsüz, kayıt dışı ve kurumsal olarak desteklenmeyen yapısından kaynaklanan çok katmanlı bir yapısal nitelik taşımaktadır. Aracıların kayıt dışı çalışması yalnızca onların kendi güvencesizliğini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda mevsimlik tarım işçilerinin ücretlendirilmesinden barınma koşullarına, çocuk işçiliğinden çalışma saatlerine kadar pek çok kritik alanda belirleyici etkiler üretmektedir. Bu nedenle aracılık sistemindeki kurumsal boşluklar ile

işçilerin günlük yaşam pratikleri arasında doğrudan bir nedensellik vardır. Aracılar sahada fiilen karar verici konumunda olmalarına rağmen yasal çerçevenin dışında kalmakta, örgütlenemedikleri için kolektif güç geliştirememekte ve belge sahibi olsalar bile yönetmelik hükümlerini uygulayabilecek bir kurumlararası destek mekanizmasına sahip bulunmamaktadırlar. Böyle bir yapı, işçilerin korunmasında görev alması gereken aktörlerin etkisizleşmesine, sosyal hakların izlenememesine ve denetimin işlevsizleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla sorunun yalnızca hukuki değil, toplumsal, ekonomik ve kurumsal boyutları vardır. Bu çok yönlü yapısal karmaşa, araştırmanın temel sorusunu zorunlu kılmaktadır: Aracılar neden örgütlenememekte, neden kayıt altına alınamamakta ve bu durum işçilerin yaşam koşullarını hangi mekanizmalar üzerinden etkilemektedir? Bu araştırma sorusu, problemde tanımlanan kurumsal eksikliklerin hem nedenlerini hem de sonuçlarını ortaya çıkarmayı, aracılık sistemi ile işçi yaşam koşulları arasındaki nedensel bağları görünür kılmayı ve böylece çözüm üretilebilir bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, tarım aracılarının statüsünü kapsamlı biçimde analiz ederek, örgütlenme, belgelendirme, sosyal sorumluluk ve kurumsal entegrasyon başlıkları altında politika önerileri geliştirmektir.

1.3 Araştırma Soruları ve Hipotezler

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şudur:

Mevsimlik tarım aracılarının örgütlenme biçimleri, yasal statüleri, belge sahipliği ve sosyal farkındalık düzeyleri, onların işçiler üzerindeki etkilerini nasıl şekillendirmektedir?

Bu genel soru kapsamında araştırma aşağıdaki alt sorulara yönelmiştir:

- Dernek üyeliği, aracının hak bilinci ve örgütlü davranış eğilimini nasıl etkiler?
- Belge sahibi olmak, sosyal güvenlik ve etik tutum geliştirme açısından anlamlı bir fark yaratır mı?

Bu sorulara yanıt ararken aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Dernek üyesi tarım aracılığı ile tarım işçilerinin uğradıkları haksızlık karşısında gösterdikleri tepki biçimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Dernek üyesi tarım aracılarının, tarım işçilerinin yaşadıkları yaşam koşulları konusundaki farkındalık düzeyi üye olmayanlara göre yüksektir.

1.4 Araştırmanın Zorlukları ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın alan araştırması esnasında yaşanan birtakım sınırlılıklar ve zorluklar, verilerin toplanmasını oldukça güçleştirmiştir. Bu sebeple 80 olarak görüşülmesi planlanan mevsimlik tarım aracısı sayısı 70 görüşme ile tamamlanabilmiştir. Öte yandan şu anda mevcut mevsimlik tarım işçileriyle alakalı istatistiki verilerin olmayışı, tarım aracılarının mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam standartlarını konu alan akademik çalışmanın olmayışı ve resmî kurumların da bu konuda yeterince çalışma yapmamış olması diğer sınırlılıklar arasındadır. Alan araştırmasında:

- Mevsimlik tarım aracılarının, işçilerle birlikte tarlalara gitmeleri dolayısıyla gün içinde görüşme yaparken sorunlar yaşanması,
- Kar topu yöntemiyle elde edilen bilgiler neticesinde aracılarla iletişim kurulmaya çalışılsa da ulaşılamaması,
- Çadır alanları ve mevsimlik tarım aracılarının konakladığı bölgelerin hava karardıktan sonra tenhalaşması sebebiyle geç saatlere kadar görüşme yapmanın güvensiz olması,
- Görüşmek için telefon aracılığıyla irtibata geçilen mevsimlik tarım aracılarıyla randevulaşılmasına rağmen görüşmeye gelmemeleri,
- Daha önce farklı STK'ların mevsimlik tarım aracıları ve işçileriyle görüşmeler yaparak ilerleyen zamanlar için vaatlerde bulunmaları dolayısıyla artık aracıların yeni görüşme yapmak isteyen kişilere karşı güvensizlik hissetmesi,
- Adana ilinde tarımsal üretimin çok geniş bir alana yayılması dolayısıyla araştırma yapılırken harcanan zaman ve ekonomik unsurların kısıtlı olması,

Çalışma esnasında yaşanan zorluk ve sınırlılıklardır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

2.1 Materyal

Çalışmanın ana materyalini Adana ilinde tarımsal faaliyetin yoğun olarak yapıldığı Ceyhan, Karataş ve Yüreğir ilçelerine gelen mevsimlik tarım aracılarıyla yapılan anketler oluşturmaktadır. Türkiye'de tarım aracısı olarak çalışan bireyler çoğunlukla Güneydoğu Anadolu illerinde yaşamaktadır. Dolayısıyla aracılarla sınırlılıklar çerçevesinde irtibat kurulabilmesi için çalışma sezonunun olduğu bir dönem tercih edilmiştir.

Pikolo Derneği'nin 2018 yılında yayınladığı bir rapora göre mevsimlik tarım aracılarının yalnızca %5'inin kayıtlı olması sebebiyle doğrudan irtibata geçilmesi oldukça zordur. Bu sebeple Adana'da bulunan Çukurova Tarım Aracıları Derneği'ne üye olan aracılar hedef kitledir. Öte yandan saha çalışması esnasında Ceyhan Tarım Aracıları Derneği başkanıyla da irtibata geçilmiştir. Çukurova Tarım Aracıları Derneği ve Ceyhan Tarım Aracıları Derneği başkanlarıyla da derinlemesine görüşme yapılmış ve dernek üyeleriyle de görüşülmüştür.

Yapılan ilk görüşmede Çukurova Tarım Aracıları Derneği'nin 680 üyesinin olduğu belirtilmiştir. Çukurova Tarım Aracıları Derneği ve Ceyhan Tarım Aracıları Derneği'ne üye ve belge sahipliği olan 34 kişi ile görüşülmüştür. Bunun yanı sıra aynı bölgede faaliyet gösteren fakat tarım aracılığı sözleşmesi olmayan aracılar da hedef kitle kapsamındadır. Buna göre kayıtlı olmayan tarım aracıları ve kayıtlı olanlar arasındaki farkın, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının ortaya çıkması ve çözümünde nasıl etkili olduğunun belirlenmesine çalışılmıştır. Tez planlaması yapılırken 680 mevsimlik tarım aracısının yaklaşık %12'siyle görüşme yapılması planlanmış olsa da araştırma sınırlılıkları sebebiyle 70 tarım aracısıyla yapılan görüşmeler çalışmanın birincil verilerini oluşturmuştur. Oranın %12 olarak belirlenmesinde ki esas amaç güvenilir bir istatistik oluşturulmasına dayanak sağlamaktır. Ayrıca alan araştırması esnasında mevsimlik tarım aracılarıyla yapılan kayıt dışı sohbetler de çalışmaya nitel bakış açısı kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra mevsimlik tarım işçiliği ve aracılığı, Türkiye, Adana ve Çukurova bölgesinde yapılan akademik çalışmalar, istatistikler, raporlar, kurum

görüşmeleri vd. tezin ikincil verilerini oluşturmuştur. Birebir görüşmeler esnasında edinilen gözlemler de çalışmanın derlenmesi esnasında yararlanılan diğer verilerdir.

2.2 Yöntem

Araştırmada kullanılan yöntemin belirlenmesi, çalışmanın yapılacağı ilçelerin seçilmesi, anket yapılacak tarım aracılarına ulaşım yollarının saptanması ve saha çalışmasından elde edilen verilerin sistematik biçimde değerlendirilmesi neticesinde şekillendirilmiştir.

Türkiye'de ilk olarak Adana Çukurova Tarım Aracıları Derneği'nin kurulmuş olması, bu bölgeyi mevsimlik tarım aracılığı açısından önemli ve temsil gücü yüksek bir alan haline getirmiştir. Bu nedenle çalışma sahası olarak Adana ili, özelde ise tarımsal faaliyetin yoğun şekilde sürdürüldüğü Ceyhan, Karataş ve Yüreğir ilçeleri seçilmiştir. İlçelerin belirlenmesinde hem mevsimlik işgücünün kullanım yoğunluğu hem de tarım aracılarına ulaşılabilirlik ölçüt alınmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemi yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel anket formu üzerinden toplanan sayısal veriler değerlendirilmiştir. Ayrıca mevsimlik tarım aracılarıyla yapılan sohbetler, alan araştırması gözlemleri de verilerin yorumlanması esnasında destekleyici nitel bulgular sağlamıştır. Bu bağlamda 70 mevsimlik tarım aracısı ile anket uygulanmış ayrıca uygun koşullarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anket formu, ön uygulamalar ve uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilmiş hem demografik bilgiler hem de aracılık deneyimi, belge durumu, örgütlenme, hak algısı ve işçilere yönelik tutumları ölçmeye yönelik sorular içermektedir.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntem deseninin bir parçası olarak 70 mevsimlik tarım aracısıyla anket uygulanmıştır. Bununla birlikte, mevsimlik tarım aracıları heterojen yapıda, erişilmesi güç, konumları gereği dağınık çalışan, çoğu zaman da resmî süreçlere dahil olmayan bir gruptur. Bu nedenle kısıtlı mevsimlik tarım aracısıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin, klasik nitel araştırma ölçütleri açısından veri doygunluğuna ulaşmayı sağlayamadığı açık bir biçimde kabul edilmektedir. Ancak saha araştırması sırasında karşılaşılan güçlükler (aracıların güvensizlik nedeniyle görüşmeye sıcak bakmamaları, yoğun çalışma temposu, sürekli mekân değiştirmeleri, kayıt dışı faaliyet

yürütmeleri ve araştırmacıya karşı temkinli davranmaları) nitel verinin genişletilmesini önemli ölçüde sınırlamıştır. Buna karşın gerçekleştirilen görüşmeler, 70 anketten elde edilen nicel bulguları destekleyici, anlamlandırıcı ve bağdaştırıcı nitel veriler sağlamış ve örgütlenme, kesinti uygulamaları, çocuk işçiliği, sosyal güvenlik ve belgelendirme gibi konuların neden ve nasıl ortaya çıktığına dair açıklayıcı bir derinlik sunmuştur. Bu nedenle nitel görüşmeler, veri doygunluğu iddiası taşımamakla birlikte, araştırmanın nicel bulgularını tamamlayan ve sahadaki uygulamaları görünür kılan değerli bir katkı işlevi görmüştür.

Örneklem seçiminde gayeli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Özellikle Çukurova Tarım Aracıları Derneği'ne üye olan ve olmayan aracılara ulaşmak hedeflenmiş bu sayede kayıtlı-kayıtsız statüler arasındaki farklar karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Saha çalışmaları sırasında ayrıca Ceyhan Tarım Aracıları Derneği Başkanı ile de irtibat kurulmuş, bu temas aracılığıyla dernek yapısının işleyişine dair doğrudan bilgiler elde edilmiştir. Bu araştırmada katılımcılara ulaşmada kar topu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mevsimlik tarım aracıları hem kayıt dışı faaliyet göstermeleri hem de sahadaki dağınık konumları nedeniyle araştırmacı tarafından doğrudan erişilmesi güç bir gruptur. Bu nedenle başlangıçta ulaşılan birkaç aracının yönlendirmesiyle yeni katılımcılara ulaşılması sağlanmış, böylece kapalı ve birbirine bağlı sosyal ağlar içinde yer alan aracılara erişim kolaylaştırılmıştır. Kar topu yöntemi hem sahadaki güven ilişkisini güçlendirmiş hem de araştırmanın hedeflediği nitelikli ve derinlikli veri setinin oluşturulmasına önemli katkı sunmuştur.

Toplanan nicel veriler JASP programı ve farklı analiz araçları ile analiz edilmiş ve tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, değişkenler arası ilişkilere yönelik ki-kare testi, frekans analizleri ve çapraz çizelgeler gibi yöntemlerden yararlanılmıştır. Nitel veriler ise içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş, belirli temalar altında kodlanarak yorumlanmıştır.

Tez hazırlanırken yapay zekâ uygulamalarından da faydalanılmıştır. Bu çalışmanın analiz sürecinde, güncel teknolojik olanaklardan yararlanılmış ve nitelikli veri çözümlemeleri için yapay zekâ destekli bir metin tabanlı dil modeli kullanılmıştır. Veri analiz kapasitesine sahip olan bu sistem aracılığıyla, karşılaştırmalı çizelgeler oluşturulmuş ve

istatistiksel yorumlar desteklenmiştir. Ayrıca içerik üretimi düzenlemesi, hipotez yapılandırması, karşılaştırmalı kuramsal çerçeve geliştirme ve grafiksel sunumların düzenlenmesi aşamalarında da yapay zekadan yararlanılmıştır. Bu yönüyle araştırmanın bilimsel niteliği güçlendirilmiş ve veri odaklı, bütüncül bir analiz çerçevesi oluşturulması sağlanmıştır.

Araştırma analizinde yöntemsel yapı sayesinde mevsimlik tarım aracılarını yalnızca sayısal bir veri nesnesi olarak değil aynı zamanda deneyimleri ve tutumları üzerinden toplumsal bir aktör olarak ele alınması hedeflenmiştir. Böylece hem yapısal sorunların görünür kılınması hem de çözüm olanaklarının daha gerçekçi bir biçimde tartışılması amaçlanmıştır.

3. KAYNAK ÖZETLERİ

Literatür araştırmaları yapıldığında özellikle 2000'li yılların başından itibaren mevsimlik tarım işçiliğini konu alan birçok çalışma dikkati çekmektedir. Fakat mevsimlik tarım aracılığıyla alakalı akademik çalışmaların daha az olduğu görülmektedir. Bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalardan bazıları:

Serter (1995) 'İş ve İşçi Bulma Aracılığı Çağdaş Gelişmeler ve Türk Tarım Kesiminde Ücretli Aracılık Uygulaması' doktora tezinde hem tarım sektörü hem de diğer sektörlerde ücretli çalışanların çalışma koşullarına dikkat çekmektedir. Tarım sektöründe çalışan işçiler için bundan yaklaşık 28 yıl önce de aynı sorunlar gündeme gelmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenceleri konusunda yasal yaptırımlar olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yerel yöneticiler, işverenler, aracılar ve sendikaların bir araya gelerek ortaklaşa karar almaları gerektiğine değinilmiştir. 1995 yılındaki çalışma şartlarına bakıldığında günümüzde dile getirilen şikayetlerin benzerleri olduğu anlaşılmaktadır. Tez yazarı somut çözüm önerisi olarak aracıların şirketler vasıtasıyla örgütlenerek denetlenebilir hale gelmesi gerektiğini belirtmektedir.

Kılıç (2006) '4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu' makalesinde, 4857 sayılı yeni iş kanuna göre tarım işçilerine sağlanan yeni haklar, yapılan değişiklikler ve dönemin mevcut tarım işçileri için hukuki durumları incelenmiştir. Araştırmaya göre gezici ve geçici tarım işçileri iş kanunu kapsamına alınmalıdır. Ayrıca aracılık kavramı da iş kanunu kapsamında düzenlenerek daha işlevsel hale getirilmelidir. Bu çalışma ile sınırlı da olsa, tarım işçilerinin hukuki güvence altına alınması gerektiği savunulmaktadır.

İpekçioğlu vd. (2012) Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde 'Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri' konusunda bir çalışma hazırlamışlardır. Bu çalışmada, Şanlıurfa'ya tarım işleri için gelen işçilerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerine değinilmiştir. Şanlıurfa ilinde birebir görüşmelerle anket çalışması yapılmıştır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunları; eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik, barınma, sosyal çevreyle ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik vb. gibi çok boyutludur. Çalışmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin içinde bulundukları

koşullar, sosyal ve ekonomik yaşam standartlarının asgari seviyede bile olsa karşılamaya müsait olmadığı sonucu çıkmaktadır. Öte yandan, tarım işçisi çocuklar ve bireyler için kurumlara ve karar vericilere önerilerde bulunulmuştur.

Hayata Destek Derneği (2014) 'Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu'nu hazırlamıştır. Bu raporun çalışıldığı iller Adana (örtü altı sebze ve narenciye), Afyon (kiraz toplama), Düzce (fındık toplama), İzmir (kiraz toplama), Konya-Aksaray (pancar çapası), Ordu (fındık toplama), Samsun (sebze hasadı), Urfa (pamuk toplama) ve Yozgat-Nevşehir (pancar çapası). Aralarında çiftçi ve yerel yetkililer de olmak üzere 85 derinlemesine görüşme ile 168 hane halkı anketi yapılmıştır. Ayrıca 8 kadın ve 3 çocuk odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma bulgularına göre hanelerin %40'ı en az 1 defa göç etmiştir. Göçün en önemli sebebi ise 'ekonomik faktörlerdir'. Mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin ifadelerine göre maddi yoksunluk tüm aileleri çoğu zaman insani olmayan şartlarda, çocuklar da dahil olmak üzere tüm aileyi tarımda gezici ve geçici işçi olarak çalışmaya zorlamaktadır. Sahadan elde edilen veriler hem yasal mevzuatın yetersizliğini hem de var olanın da uygulanmasındaki aksaklıkları göstermiştir. 6098 Borçlar Kanunu ve 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu çerçevesinde tarım alanında iş denetiminin neredeyse olmaması ve buna bağlı olarak da ulaşım, barınma, ısınma, temiz su sağlanması gibi noktaların işverenlerin direk olarak sorumlu olarak algılanmaması ve işçilerin kısıtlı imkanları ile çözüm geliştirmeye çalışması sahada yaşanan problemlerin ana kaynağıdır.

Kaya ve Gülnar (2015) 'Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış' makalesi için Adana ve Mersin'de mevsimlik tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam, çalışma koşulları ve sağlık durumlarının niteliksel çalışma yöntemleri kullanılarak belirlenmesi için alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışmaya göre mevsimlik tarım işçileri işveren tarafından işçi sağlığı ve güvenliği önlemleri alınmadan, sosyal güvencesiz, güvenli ulaşım imkânları ve iş garantileri olmadan çalıştırılmaktadırlar. Barınma yerleri temel altyapıdan yoksun ve korunaksız alanlardır. Mevsimlik tarım işçileri sosyal dışlanmaya uğramakta, aşılama, doğum öncesi izlem, üreme sağlığı ve poliklinik hizmeti gibi temel sağlık hizmetlerine ulaşamamakta, yeterli ve dengeli beslenememekte, çocukları eğitim olanaklarından yeterince faydalanamamakta ve tarım işinde çalıştırılmakta, kadın işçiler

tarım işleri dışında ev yaşantısında da sömürülmektedir. Ulaşım, barınma, ücretlendirme, sosyal güvenlik konularında işçilerin mağduriyetinin giderilmesi için, işçilerle birlikte tarım aracıları ve işverenin görüşleri alınarak yaşamlarının iyileştirilmesine yönelik önlemler alınmalı ve bu konuda kamunun, yerel yönetimlerin mali desteği sağlanmalıdır.

Aslan vd. (2017) 'Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Aracılık Hizmetlerinin Mevcut Durumu: Malatya Örneği' makalesini yayınlamışlardır. Bu makalede mevsimlik tarım aracılarının Malatya'ya kayısı tarımı için gelen işçilerin organizasyonunda aldığı görevlerden bahsedilmiştir. Tarım aracılarının iş organizasyonunun yanı sıra ücret belirleme, yasal durum takibi gibi önemli görevler üstlendiklerine de değinmektedir. Ayrıca görüşülen aracıların sosyal, ekonomik ve demografik durumları konusunda da veriler paylaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, aracıların ortalama 41 yaşında olup, 12 yıllık aracılık deneyimine, kayısı tarımı için ise 5 yıllık deneyime ve 4.25 yıllık eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Her biri ortalama 43 işçiye aracılık etmekte ve işçi başına günlük 3.17 TL almaktadırlar. Aracıların hiç birisinde yasal aracılık belgesi olmadığı ve bunun yanı sıra herhangi bir aracılık eğitimine katılmadıkları tespit edilmiştir. Mevsimlik tarım aracılığı sistemin iyi bir şekilde ilerlemesi için aracıların mesleki bilgi ve yeteneklerinin geliştirecek eğitimlere tabii tutulmaları gerektiği önerilmektedir.

Divana (2018) 'Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çalışma İlişkileri Düzenleyicisi Olarak Tarım Aracıları' adlı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu tezin amacı tarım aracılarının tarımsal işgücü piyasasında çalışma ilişkilerini düzenleyici rolünü ele almaktadır. Bu amaç çerçevesinde öncelikle 'işgücü piyasasında aracılık hizmetleri ve tarım aracılığı' 'tarımsal istihdam', 'Türkiye'de tarımda iş ve işçi bulma aracılığı' kavramları irdelenmiş ve Türkiye'deki işleyişi ve mevcut yasal durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tezin tarım aracıları konusundaki önerileri şunlardır; tarım aracıları veri tabanının oluşturulması, tarım aracılarına yönelik uygulamada denetim yapılması, tarım aracılarının eğitilmesi, tarım aracılarının kendilerince önlem alması başlıklarıyla ifade edilmiştir.

Baş (2019) 'Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçiliği: Adana Örneği' yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmada yaşamlarını göç ederek sürdüren mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, barınma ve ekonomik sorunlarının analizi yapılarak işgücü piyasasındaki konumlanışı ve çalışma ilişkilerini belirleyen etkenler anlatılmıştır.

Tarımda dönüşüm süreçleri mevsimlik tarım işçiliği özelinde ele alınmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin kırdan kopuş süreçleri ve mülksüzleşme dinamikleri, kente göç ve işçileşme süreçleri anlatılmıştır.

Pikolo Derneği (2018) 'Tarım Aracısı Profil Çalışması' raporunu yayınlamıştır. Bu çalışmada fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve çalışma koşullarında önemli rol oynayan tarım aracıları incelenmektedir. 309 tarım aracısıyla görüşülmüştür ve bu görüşmelere göre tarım aracılarının profilleri, görev ve sorumlulukları ile iş ilişkisi kurdukları işçilerin profillerine ışık tutan bu veriler, tedarik zincirindeki riskleri ve bu risklerin coğrafi dağılımını göstermesi açısından tarım aracılarının yol göstericisi olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca tarım aracılarının kamu kurumları ve STK'larla olan ilişkileri de incelenmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (2019) 'Adana İli Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Mevcut Durumu ve İhtiyaçları Raporu' yayınlanmıştır. Rapor Konya, Adana, Bursa, Manisa, Eskişehir ve Ankara'da mevsimlik tarım işçilerinin çadır yerleşim yerleri mevcut durumu saha çalışmaları ile bitkisel üretimde mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin yaşadıkları çadır yerleşim yerleri öncelikli olacak şekilde, işçi hanelerin yaşam koşullarına dair;

- Çadır yerleşimi altyapı durumu, konumu, kapasitesi, eğitim ve sağlık kurumlarına yakınlık ve erişim durumu, temiz suya erişim, elektrik, tuvalet, banyo, belediye hizmetleri (yol, çöp toplama, ilaçlama vb.) mevcudiyeti,
- Ailelerin ve çocukların eğitim, sağlık, çocuk koruma hizmetleri ile çalışma ve yaşama ortamı konusunda karşı karşıya kaldıkları riskler ve öncelikli veya en acil ihtiyaçları belirlenmiştir. İllerde bulunan mevsimlik gezici tarım işçilerinin konakladıkları geçici çadır yerleşimlerinin konumu haritalandırılarak, hanelere ilişkin demografik bilgiler, yörede yetiştirilen tarım ürünleri, bu ürünlerin üretimi sırasında kullanılan işçilik biçimleri ve yıl içerisinde üretim zamanları ortaya çıkarılmıştır. Verilerin analizi ile hazırlanan İl Mevsimlik Tarım İşçilerinin Geçici Çadır Yerleşim Yerleri Mevcut Durum Raporu ve İl Mevcut Durum Haritası maliyet etkin, kapsayıcı, etkili, uzun vadeli ve sürdürebilir program veya proje tasarlanmasına katkı verecektir.

Gülçubuk, Turan ve Ataseven (2019) ‘Tarım Geçim Kaynakları ve Emek Piyasası: Suriyeli Geçici Koruma Altındaki Bireyler ve Kırılgan Ev Sahibi Topluluklar’ başlıklı bu çalışma, Türkiye'nin altı ilinde Suriyeli göçmenlerle birlikte yerli tarım işçilerinin tarımsal geçim stratejilerini ve emek piyasasına katılım biçimlerini incelemektedir. Çalışma, Suriyeli ve yerli işçilerin tarım sektörüne entegrasyon süreçlerini, karşılaştıkları yapısal zorlukları ve yerel halkla yaşanan rekabet dinamiklerini analiz etmektedir. Ayrıca, mevcut yasal çerçeve, iş güvencesi, ücretlendirme, sosyal koruma ve yerel dayanışma mekanizmaları gibi faktörlerin, tarımsal geçim üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bulgular, hem göçmenlerin hem de ev sahibi toplulukların tarımda yaşadığı kırılganlıkları ortaya koyarken, insana yakışır işin sağlanması için bütüncül sosyal politikaların önemine vurgu yapmaktadır.

Görücü (2020) ‘Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri’ makalesinin yayınlamıştır. Bu çalışmada mevsimlik tarım işçilerinin büyük sorunları olmasına karşın çözümlerinin kolay olduğu ifade edilmektedir. Çalışma mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sıkıntıları sınıflandırarak çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Tarım aracılarının meslekleri konusunda eğitim çalışmalarının düzenlenmesinin bu alanın daha profesyonel hale geleceğini belirtmektedir. Mevsimlik tarım aracılarının kurumsal bir yapıya dönüştürülmesi gerektiği ve bu sayede mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunların önemli ölçüde azalacağı düşünülmektedir. Tarım aracılığı hizmetlerinde tüm organizasyonun aracıları bırakılmaması gerektiği, mevsimlik işçi göçü alan bölgelerde İŞKUR aralığıyla organizasyon merkezlerinin kurulmasını önermektedir. Denetim kuralının olması gerektiği gibi hayata geçirilmesi, mevsimlik tarım işçilerinin de eğitim alması gerektiği vs. öneriler sunmaktadır.

Karaman ve Taşcıoğlu (2020) ‘Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Türkiye İş Kurumu Odaklı Yönetim Modeli’ makalesini yayınlamışlardır. Bu makalede mevsimlik tarım işçiliğinin yasal altyapısından kaynaklı sorunlara ve bu sorunlar sebebiyle yayınlanan 2017/6 sayılı genelgeye değinilmektedir. Söz konusu genelgede işverenlerin mevsimlik tarım işçilerini özel istihdam büroları veya Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)’a kayıtlı tarım aracıları ile istihdam etmelerine yönelik tanıtıcı ve teşvik edici faaliyetler gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Fakat özel istihdam bürolarının kırsal alanlarda yaygın olmaması sebebiyle mevsimlik tarım aracılarına ihtiyaç artmaktadır. Düzenli bir denetim

mekanizması olmadığı için mevsimlik tarım işçileri çalışma ve sosyal imkanlar konularında hak arayamaz durumdadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği sorunlarını bütünsel bakış açısıyla çözmek için İŞKUR merkezli yönetim modeli uygulanabilir. Bu çalışmada gerek mevsimlik tarım işçilerinin gerekse bu yapının işleyişi açısından yaşadıkları sorunların çözülmesi için İŞKUR merkezli bir yönetim modeli önerilmesi amaçlanmıştır.

Yılmaz vd. (2020) 'Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Sosyolojik Analizi' adında yayınladıkları makalelerinde mevsimlik aracılarının sosyal sermayelerinin alanda çalışmalarına nasıl katkı sağladığına değinmektedir. Araştırma Sakarya ve Düzce illerinde gerçekleşmiştir. Aracılar, mevsimlik tarım işçileriyle akrabalık, komşuluk vs. gibi ilişkileri dolayısıyla bağlantı kurduklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmada tarım aracıları arasındaki rekabetin, mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik haklarına olumsuz etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Yılmaz vd. (2021) 'Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde tarım aracılığının rolü: Giresun ili fındık örneği' makalesini yayınlamışlardır. Bu makalede fındık tarımında faaliyet gösteren tarım aracılarının çalışma şekillerini, tarım aracısı-işçi-işveren ilişkilerini ortaya koymak ve ilişkileri düzenleyecek öneriler geliştirmek amaçlanmaktadır. Makalenin hedef kitlesi mevsimlik tarım aracılarıyla birlikte iş verenlerdir. Mevcut tarım aracılığı sisteminin yasal yapılanması, ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmasına karşın, uygulamanın daha etkin denetlenmesi konusunda öneriler sunmaktadır.

Beydili vd. (2021) 'Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Sürecinin İşçi, Aracı ve İşverenler Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma' adlı bir makale yayınlamışlardır. Bu çalışma Düzce'nin Akçakoca ilçesine gelen mevsimlik tarım işçi ve aracıları ile işverenler arasındaki ilişkilere değinmektedir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da mevsimlik tarım işçilerinin barınma, çalışma ve ulaşım sorunlarına dikkat çekilmektedir. Sorunların çözülmesini için üç taraf da devletin otorite sağlaması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Sevinç ve Davran (2022) 'Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planlarının (Metip I Ve Metip Iı) Uygulanmasına Yönelik Eleştirel Bir Yaklaşım (Adana İli Örneği) makalesini çalışmışlardır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları sorunların asgariye indirebilmek amacıyla ilgili bakanlıklar tarafından eylem planları ve projeler hazırlanmıştır. Bunlardan ilki 2010 yılında ikincisi ise 2017 yılında hazırlanarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu eylem planları ve projeler kısaca METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi projesi) olarak adlandırılmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçilerinin yoğun olarak faaliyette bulunduğu Adana ili araştırma sahası olarak seçilmiştir. Adana ili yılın hemen hemen her döneminde tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir ildir. Bu nedenle Türkiye'de en fazla tarım işçisi göçü alan illerden bir tanesidir. Bu çalışmada Adana ilinde uygulanan METİP eylem planlarının ve projelerinin mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunlarının çözümünde yeterliliği araştırılmış ve tartışılmıştır.

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi (2022) 'Tarımda İş Aracıları Yasal Yükümlülüklerini Yerine Getirebilir mi?' raporunu hazırlamıştır. Raporda mevzuata göre tarım aracısının yükümlülükleri ve gerçekte yaptığı görevlerin farklılığına değinilmiştir. Tarım aracısı ile mevsimlik tarım işçilerinin derinleşen sorunlarının çözümlenmesi gerekliliği, tarım aracılarının, kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getirebilmeleri için öncelikle uygun vasıfta bir birikime sahip olmaları ve her şeyden önce İŞKUR İl Müdürlüğü'ne kayıtlılığının önemi ve bu konuda mevcut engeller ele alınmıştır.

Yıldırım ve Karakoyun (2023) 'Mevsimlik Tarım İşçiliği Üzerine Bir Araştırma: Çarşamba (Samsun) İlçesi Örneği' çalışması yayınlanmıştır. Samsun'un Çarşamba ilçesinde mevsimlik tarım işçiliğinin yapısal dinamiklerini incelemeye odaklanmaktadır. Nitel yöntemlerle yürütülen araştırmada alan çalışmasından elde edilen verilerden işçilerin demografik profilleri, barınma koşulları, yevmiye koşulları, ulaşım yöntemleri, sağlık ve güvenlik sorunları detaylı biçimde ele alınmıştır. Elde edilen veriler, Çizelgelaştırılarak analiz edilmiş, sonuçlar mevsimlik tarım işçiliğinin yalnızca ekonomik bir faaliyet değil aynı zamanda ciddi sosyal dışlanma ve hak ihlallerine de yol açan bir olgu olduğunu göstermiştir. Araştırma ayrıca çocuk işçiliği, düşük eğitim düzeyi, yetersiz konaklama ve yevmiyelerde adaletsiz paylaşımlar gibi önemli sorun başlıklarını

gündeme taşımış ve bu alanda yapılacak politik müdahaleler için bilimsel bir zemin sunmuştur.

Özbek Kansu (2025) 'Mevsimlik Göç Sarmalında Çocuk İşçiliği ve Eğitim: Şanlıurfa Örneği' tarafından hazırlanan bu makale, mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim sürecindeki yapısal zorlukları ve bu koşullar altında başarı gösteren bireylerin deneyimlerine odaklanmaktadır. Makale, "eğitim hakkının evrensel geçerliliği" ilkesinin, mevsimlik çocuk işçileri bağlamında sıklıkla ihlal edildiğini vurgulamakta ve kesintili eğitim nedeniyle bu çocukların yoksulluk döngüsünden çıkma şanslarını büyük ölçüde kaybettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, sınırlı sayıda genç işçiye eğitimlerine devam edip üniversiteye giriş ve iş sahibi olma fırsatı doğduğu da ortaya konulmuştur. Araştırma, bu başarının ardındaki faktörleri kişisel, toplumsal ve yapısal düzlemlerde analiz ederek, dezavantajlı gruptan sıyrılan gençlerin ortak özelliklerini vurgular. Tez, bu bağlamda sosyal politika yapıcılarına, özellikle mevsimlik tarım işçiliği koşullarında eğitim hakkının sürekliliğini sağlamak amacıyla bütüncül müdahaleler önerme imkânı sunar.

Boyraz ve Çağlar (2023) 'Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Görülmeyen ve Duyulmayan Kesimi: Yaşlı İşçiler' makalesini yayınlamışlardır. Bu çalışma, mevsimlik tarım işçiliği bağlamında 'görülmeyen ve duyulmayan' yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma deneyimlerine odaklanmakta, sosyal hizmet ve sosyal politika alanındaki eksiklikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Nitel bir fenomenolojik araştırma olarak tasarlanan çalışma kapsamında Sivas iline mevsimlik tarım işinde çalışmak için gelen 60 yaş ve üzeri 30 bireyle (11 kadın, 19 erkek) kartopu örnekleme yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin birçok boyutta derin sorunlar yaşadığını ortaya koymaktadır. Sağlık, bakım, barınma koşulları, güvenlik, ekonomik kırılganlık, sosyal güvenlik eksikliği, beslenme bozuklukları, ulaşım zorlukları, sosyal dışlanma, yetersiz sosyal hizmet erişimi ve politika boşlukları bunların başında gelmektedir. Bu durumun temelinde, yaşlı işçilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal politikalar ve hizmetlerin sistematik olarak yetersiz olması ve uygulamaya geçirilememesi yatmakta ve ilgili düzenlemelerin teoride kalmakla sınırlı kalması, sahadaki yaşlı işçilerin hak ihlallerine açık hale gelmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, araştırmada yaşlı mevsimlik tarım işçilerini hedef alan hak temelli, sistematik,

kapsayıcı, yaşlı merkezli ve yaşlıların yüksek yararını gözeten sosyal hizmet ve sosyal politika müdahalelerinin geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği güçlü biçimde vurgulanmaktadır

Kavak ve Benlisoy (2025) ‘Mevsimlik Göçmen İşçilerin Üretim Ve Sosyal Yeniden Üretim İlişkisi’ makale çalışması, Türkiye'deki mevsimlik göçmen tarım işçilerini neoliberal dönüşüm, kırsal-kentsel göç ve yerinden edilme deneyimlerinin oluşturduğu karmaşık bağlamda ele alarak, üretim ile sosyal yeniden üretim süreçleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Çalışmada Kürt, Arap ve Suriyeli geçici koruma altındaki işçilerin yaşadığı ekonomik krizler ve toplumsal kırılmalar, cinsiyet (özellikle kadın ve genç emeği) ve kuşak perspektifleriyle analiz edilmiştir. Araştırma, sosyal yeniden üretimi yalnızca hane içi bakım yükleriyle değil evlilik, akrabalık ritüelleri ve topluluk bağlarıyla da şekillenen çok katmanlı bir olgu olarak tanımlamış; piyasa, aile, topluluk ve devletin bu dinamikleri iç içe geçirerek mevsimlik emeğin devamlılığını destekleyip kadın ve genç işçilerin emeklerinin sistematik şekilde sömürüldüğünü ortaya koymuştur.

Mevsimlik tarım aracılığına ilişkin yapılan literatür incelendiğinde bu alandaki akademik çalışmaların sayıca oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Tarım aracılarının mevsimlik işçiler üzerindeki belirleyici etkileri göz önünde bulundurulduğunda bu sınırlılık, sorunların kapsamlı biçimde analiz edilmesini ve çözüm üretimini güçleştirmektedir. Ayrıca mevcut çalışmalarda tarım aracılarının su kullanımı, çevresel bilinç, iklim değişikliği gibi sürdürülebilirlik eksenli konulardaki farkındalık düzeylerine odaklanılmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, mevsimlik tarımın yalnızca sosyal ve ekonomik boyutlarıyla değil, aynı zamanda çevresel etkileriyle de ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu tez çalışması tarım aracılarının mevsimlik tarım işçileriyle birlikte ele alınmasının metodolojik olarak önemli sorunları ifade edebileceğine dikkat çekmektedir. Tarım aracılığı sistemi yalnızca iş gücü akışını yöneten bir yapıdan ibaret olmayıp aynı zamanda karar alma süreçlerinde, ücret belirlemede, barınma koşullarının oluşumunda ve çocuk işçiliği gibi hak ihlallerinin ortaya çıkışında belirleyici bir aktör olarak rol üstlenmektedir. Özellikle iklim değişikliği, çevresel sürdürülebilirlik, çocuk hakları ve işçi hakları gibi konulara aracılar üzerinden dolaylı değil doğrudan analitik çerçevelerle yaklaşmak gerekmektedir. Bu bağlamda mevcut literatür hem kavramsal hem de ampirik düzeyde önemli eksiklikler barındırmaktadır. Bu

tez, söz konusu eksikliği gidermeye yönelik disiplinler arası ve çok düzeyli bir katkı sunmaktadır. Bu yönleriyle mevcut literatür, mevsimlik tarım aracılığını çoğunlukla yüzeysel bir düzenleme sorunu veya teknik bir organizasyon faaliyeti olarak ele almakta ve aracıların karar alma süreçlerindeki konumları, sosyal sermaye ilişkileri, güvencesizlik üretme biçimleri ve çocuk işçiliği ile olan doğrudan etkileşimleri yeterince analiz edilmemektedir. Ayrıca saha çalışmalarında aracının yalnızca "işçi temin eden bir kişi" olarak görülmesi, tarımsal üretim zincirindeki çok katmanlı ve belirleyici rolünün göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu eksiklik hem sosyal politika hem çocuk hakları hem de tarım ekonomisi açısından ciddi bir kavramsal boşluk yaratmaktadır. İşte bu tez, tam da bu noktada, mevsimlik tarım aracılarını tarımsal emek piyasasının sosyolojik, ekonomik ve çevresel dinamiklerinin merkezine yerleştirerek literatürdeki önemli bir açığı kapatmaktadır.

Aracıların örgütlenme biçimleri, belge sahipliği, sürdürülebilirlik farkındalığı, çocuk işçiliği karşısındaki tutumları, çevresel bilgi düzeyleri ve fiilî güç ilişkileri ilk kez bu kadar kapsamlı, çok boyutlu ve veri temelli bir analizle ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışma, mevsimlik tarım işçiliği literatürüne yalnızca yeni bulgular sunmakla kalmamakta, aynı zamanda emeğin organizasyonunda aracıların oynadığı belirleyici rolü teorik bir tartışma alanı hâline getirerek literatürde uzun süredir var olan kavramsal ve ampirik boşluğu sistematik biçimde doldurmaktadır. Böylece tez hem akademik literatüre hem de politika yapıcı kurumlara, mevsimlik tarım emek sistemine ilişkin bütüncül ve çok aktörlü bir perspektif kazandırmaktadır.

4. KAVRAMSAL TEMELLER

4.1 Mevsimlik Tarım Aracılığı Kavramı

Türkiye'nin coğrafi konumunun da etkisiyle yılın her döneminde farklı bölgelerde farklı tarımsal ürünler hasat edilebilmektedir. Ocak ayında başlayan tarımsal üretim süreci öncelikli olarak güney illerinde gerçekleştirilirken, nisan ayından itibaren Orta Anadolu illerine, daha sonra kuzey bölgelerdeki tarımsal üretime doğru ilerlemektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin de göçü, iklime bağlı olarak güneyden kuzeye doğru seyretmektedir (Kalkınma Atölyesi 2018). Bu da mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma dönemlerinin yaklaşık bir yıllık bir süreçte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Gerek dönemin uzunluğu gerekse alanda istihdam edilen nüfusun yoğunluğu konu ile ilgili çalışma ve araştırmaları oldukça önemli kılmaktadır (Yılmaz ve İşler 2020).

Türkiye'de mevsimlik tarımın tarihsel dinamikleri incelendiğinde aracılık faaliyetlerinin ilk olarak Adana'da 1930'lu yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir (Çınar 2012). Gezici ve mahalli mevsimlik tarım işçiliğinde işveren işçi, işçinin ise iş ihtiyacının karşılanmasında büyük rol oynayan tarım aracıları Türkiye'de 2010'da çıkarılan 'Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ne göre 'Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere Kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişileri' tarım aracısı olarak tanımlamaktadır. Emek piyasalarında formel kurumların henüz oluşmadığı, iş sözleşmesinin kısa dönemli ve çoğunlukla tek seferlik olduğu ve nitelikli bir emek gücüne ihtiyaç olmadığı durumlarda işçi ve işveren ilişkileri sıklıkla aracılık faaliyetleri üzerinden kurulmaktadır (Kusadokoro vd. 2016). Tarım aracıları, işverene işçi, işçilere iş bulan ve yaptığı bu iş karşılığında hem işverenden hem de işçilerden komisyon alan, genelde kendileri de tarım aracılığı öncesinde tarım işçisi olan kişilerdir (Divana 2018). Bu durum mevsimlik tarım işçilerini, çoğunlukla aracıların ve işverenlerin tek taraflı belirlediği çalışma koşullarına uymak zorunda bırakmaktadır (Yıldırak vd., 2003: 43). Bundan dolayı sorunlar genellikle sosyal ilişkiler aracılığıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Tarla sahiplerinin yevmiyeleri ödememesi hem işçileri hem de aracıları mağdur etmektedir. Bu tür durumlarda aracılar işçilerin yevmiyelerini kendileri ödemekte ve bazen büyük borçların altına girmektedirler (Yılmaz ve İşler 2020).

Türkiye'de işgücü piyasalarına bakıldığında tarım sektörü hâlen toplam istihdamın yaklaşık %15'ini oluşturmakta olup, bu oran sektörün ekonomik payı azalsa da kırsal emek yapısında belirleyici olmaya devam ettiğini göstermektedir (TÜİK 2023). Tarımsal istihdamda oluşan işgücü açığının giderilmesini ve işgücünde arz-talep dengesini sağlayan, yörelere göre dayıbaşı, elci, çavuş gibi isimlerle anılan tarım aracıları, önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım aracıları, tarımsal üretimde çalışma ilişkilerinin düzenleyicisi olarak işçi ve işveren arasında arabuluculuk yapmaktadır. Tarım aracıları, işveren için işçi, işçi için ise iş ve ücret garantörü olarak görülmektedir. Ayrıca uygulamaya bakıldığında tarım aracıları, gezici ve mahalli tarım işçilerinin ve işverenlerin işle ilgili olarak birbirleri ve resmî kurumlarla ilişkilerini düzenlemekte ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunlara çözüm arayan, ücretin belirlenmesinde etkin rol oynayan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Divana 2018).

Mevsimlik tarım aracılığı sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sermaye ve güven ilişkileri üzerinden yürüyen bir emek temin mekanizmasıdır. Aracılar habitus ve sosyal sermaye kavramlarının bir örneği olarak çoğu zaman işçilerle akrabalık, hemşerilik, dini ya da etnik bağlar üzerinden ilişki kurmakta, bu durum aracının pozisyonunu daha da güçlendirmektedir. Bu sosyal ağlar, aracının işçiye karşı otoritesini artırmakta ancak işçi lehine değil, sistemin yeniden üretimi lehine işlemektedir (Yılmaz vd. 2020). Bu bağlamda aracılar sadece 'iş bulucu' değil, aynı zamanda kırsal emek piyasasının görünmeyen düzenleyici gücü konumundadır.

Dünya genelinde tarımda aracılık sistemi yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Latin Amerika, Hindistan ve bazı Afrika ülkelerinde de benzer yapılar görülmektedir. Ancak birçok ülkede bu aracılar kooperatifler ya da yerel yönetim destekli birlikler aracılığıyla şeffaf, denetlenebilir bir yapıya dönüştürülmüştür. Türkiye'de ise bu yapı henüz kurumsallaşma düzeyine ulaşmamış, yasal çerçeve uygulama alanında eksik kalmıştır (FAO 2019). Bu bağlamda Türkiye'deki mevsimlik tarım aracılığı hem kayıt dışılık hem de işçi haklarının ihlali bakımından yapısal bir soruna dönüşmektedir.

Tarım aracıları çoğunlukla bireysel düzeyde hareket etmekte ve sektörde örgütlenme oranı son derece düşüktür. Bu durumda mevsimlik tarım aracılarının toplumun çeperinde, marjinalleşen bir grup olduğunu göstermektedir. Ancak son yıllarda bazı illerde kurulan

dernekler ve birlikler aracılığıyla aracılar arasında hak temelli farkındalık gelişmeye başlamıştır. Dernek üyelerinin daha fazla yasal sorumluluk aldığı, işçi haklarına daha duyarlı olduğu ve resmî kurumlarla daha fazla temas kurduğu görülmektedir. Bu durum, örgütlenmenin yalnızca işçiler değil, aracılar açısından da koruyucu bir zemin sunduğunu göstermektedir (Aslan vd. 2017).

Tarım aracılarının toplumsal konumu da tartışmalıdır. Bir yandan tarım işçileri için yaşamsal bir işlev görürken, diğer yandan emek sömürüsünün bir parçası haline gelebilmektedirler. Bazı eleştirel yaklaşımlar, mevcut sistemde aracıların 'yeni bir işveren sınıfı' gibi davrandığını ücret pazarlığı, barınma koşulları ve çalışma düzeni gibi alanlarda işçilerin taleplerini bastırdığını ileri sürmektedir. Bu nedenle aracılık yapısının etik, yasal ve toplumsal yönleriyle yeniden düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır (Görücü, 2020).

2010 yılında yayımlanan 'Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği' ile yasal çerçeve oluşturulmuş olsada, denetim ve uygulama yetersizlikleri nedeniyle bu düzenleme sahada etkili olamamıştır. Aracıların çok büyük bölümü hâlâ belgesiz ve kayıtsız olarak çalışmaktadır. METİP gibi projeler bu durumu iyileştirmeyi hedeflemiş olsada, yasal düzenlemenin kurumsal karşılığının zayıf olması, uygulamada ciddi boşluklar doğurmuştur (Sevinç ve Davran, 2022).

4.1.1 Mevsimlik tarım aracılığına yönelik yasal mevzuat

Aracılık faaliyetlerinin enformelliği hem tarla sahiplerinin hem de aracıların lehine işlemektedir (Yılmaz ve İşler 2020). İşgücü piyasasında yaşanan değişimlere karşılık Türkiye'de de değişen işgücünün yapısına bağlı olarak istihdam aracılık hizmetleri değişiklik göstermiştir. 2000'li yılların başına kadar aracılık hizmetlerinde görülen model 'Ilımlı Yaklaşım Modeli'dir. Bu model, toplumsal yapıyı devrimsel kopuşlarla değil, müzakere, uyum ve reform süreçleriyle dönüşen bir sistem olarak görür. Yani bireyler veya gruplar arasındaki çıkar farklılıkları tamamen ortadan kaldırılmaz ancak karşılıklı bağımlılık, uzlaşma ve toplumsal istikrar mekanizmalarıyla yönetilir. Tarım veya kırsal kalkınma bağlamında düşünüldüğünde Ilımlı Yaklaşım Modeli, mevcut yapının tümden yıkılmadan, içsel dönüşüm yoluyla iyileştirilmesi gerektiğini savunur. Yani sistemin

aktörleri (örneğin tarım aracıları, işçiler, devlet kurumları) arasında kökten bir çatışma değil kademeli bir sosyal değişim ve kurumsal uyum önerir.

Bu zamana kadar tarım işleri hariç işgücünün arzı çoğunlukla devlet eliyle yapılmıştır. Bu bağlamda yaşanan kanuni değişiklikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

1982 Anayasası- Madde 48 (Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti)

Bireylerin dilediği alanda çalışma özgürlüğü tanımlanmıştır. Ancak tarım sektöründe özellikle mevsimlik işçiler ve aracılar bu özgürlüğü kayıt dışı uygulamalar nedeniyle tam anlamıyla kullanamamaktadır.

1982 Anayasası- Madde 49 (Çalışma Hakkı ve Ödevi)

Devletin, çalışanları koruyarak çalışma barışını sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Tarım aracılarının ve işçilerin korunması bu madde kapsamına girse de uygulamada yeterli denetim ve destek sağlanmamaktadır.

1936 İş Kanunu- Madde 63 ve 71

İşçilerin dinlenme süreleri ve çocuk işçiliği düzenlenmiştir. Mevsimlik işçilikte bu düzenlemelere genellikle riayet edilmemektedir.

1971 İş Kanunu- Maddeler 83-87 ve 105

İş sağlığı, iş güvenliği ve iş sözleşmeleriyle ilgili hükümler içermektedir. Ancak tarım işçilerinin büyük kısmı güvencesiz ve belgesiz çalıştığı için bu haklardan faydalanamamaktadır.

4837 Sayılı Kanun ve Tüzükler

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun görev tanımları yapılmıştır. Kurumun etkisi sınırlı kalmış, özellikle mevsimlik tarımda aracılar kurumsal destek alamamıştır.

2000- Türkiye İş Kurumunun Kuruluşu Hakkında KHK

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aracılığıyla aracılık faaliyetleri resmileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak uygulamada yeterli kayıt ve belgelendirme yapılamamıştır.

4857 Sayılı İş Kanunu- Madde 7 ve 90

Geçici iş ilişkileri ve denetimlere dair maddelerdir. Mevsimlik tarım işçiliğinde yaygın olan geçici iş ilişkileri yeterince denetlenmemektedir.

4904 Sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu

İŞKUR'un işgücü piyasasında aracılık faaliyetlerini yürütmesini düzenler. Mevsimlik tarım aracılarının kayda geçirilmesi bu kanun kapsamında mümkün kılınmıştır.

Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği

Özel sektörün işgücü temininindeki rolünü artırır. Tarım sektöründe yaygın olmayan bir uygulamadır.

6715 Sayılı Kanun (İş Kanunu ve İŞKUR Kanunu Değişikliği)

Geçici iş ilişkilerine esneklik getirmiştir. Ancak mevsimlik tarım işçiliğinde koruma zayıf kalmaktadır.

5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005)

Barınma alanlarının, çadır yerleşkelerinin, sosyal alanların inşası ve denetimi açısından yerel yönetimlere sorumluluk yükler. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanlarının düzenlenmesi bağlamında önemlidir.

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği (Resmî Gazete, 2010)

Bu yönetmelik 2010 yılında çıkarılmış ve tarımda iş aracılığı faaliyetlerinin çerçevesini belirlemiştir. Aracıların İŞKUR'a kayıt yaptırma zorunluluğu, belge alma ve yenileme süreçleri, yasal sorumluluklar, sözleşme zorunluluğu gibi hükümleri içermektedir.

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu (2011)

Özellikle hizmet sözleşmeleri ve geçici iş ilişkileri kapsamında mevsimlik tarım işçileriyle yapılan sözlü/sözleşmesiz ilişkileri düzenlemesi bakımından önemlidir.

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012)

Tarım sektörünü de kapsamakta olup, mevsimlik işçilerin ve aracılarının iş güvenliği tedbirleri kapsamında değerlendirilmesini zorunlu kılar. Ancak uygulamada çoğunlukla dışlandığı için bu yasa ile gerçek durum arasındaki farklar analiz edilmelidir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (2016)

Özellikle 1, 6, 8, 10 ve 16 numaralı hedefler tarım aracılığı, insana yakışır iş, sosyal adalet ve kayıt dışılıkla mücadele kapsamında dayanak olarak gösterilebilir. Türkiye bu hedefleri taahhüt etmiştir ve tarım aracılığı sisteminde bu hedefler bağlamında düzenleme yapması beklenir.

ILO 181 No'lu Özel İstihdam Büroları Sözleşmesi (1997)

Türkiye tarafından onaylanmamış olmakla birlikte, tarımda aracıların rolü özel istihdam bürolarının yasal düzenlemesi kapsamında değerlendirilebilir. Türkiye bu sözleşmeyi onaylamadığı için tarım aracıları halen gri bir alanda kalmaktadır.

İŞKUR Uygulama Talimatları ve Yönergeleri

İŞKUR'un tarım aracılarıyla ilgili uygulama süreçlerine ilişkin iç yönergeler ve eğitim prosedürleri vardır. Bunlar genellikle sahaya yansımaz ama varlığı mevzuat bütünlüğü açısından önemlidir.

4.1.2 Tarımda iş aracılığı yönetmeliği

Mevsimlik tarım emeğinin örgütlenmesinde tarım aracılarının konumu düşünüldüğünde, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği bu alanı düzenleyen en temel hukuki metindir. Yönetmelik, aracıların yetkilendirilmesi, çalışma usulleri, işçi–işveren ilişkilerinin nasıl yürütüleceği ve devletin denetim mekanizmalarının işleyişine ilişkin çerçeveyi tanımlamaktadır. Tarımda İş Aracılığı yönetmeliğinin amacı, tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracısı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemektir. Yönetmelik 2010 yılında yayınlanmış ve günümüze kadar herhangi bir güncellemeye tabii olmamıştır. Yönetmelikte zorunlu tutulan fakat alan araştırılması yapılan dönemde bu zorunluluğun uygulanmadığı birçok madde söz konusudur. Bu yönetmelik ekler kısmında verilmiştir.

Alan araştırması bulguları Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Yönetmeliği ile sahadaki uygulamalar arasında sistematik ve yapısal bir uyumsuzluk bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yönetmelik açıkça, aracının işçilerden ücret alamayacağını belirtmesine rağmen (Md. 5/4), görüşülen tüm aracılar işçi yevmiyesinden yaklaşık %10 oranında kesinti yaptıklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde, aracılık faaliyeti için belge zorunluluğu getirilmiş (Md. 7) ve belgelerin üç yılda bir yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir (Md. 8). Buna rağmen araştırmada görüşülen aracılardan yalnızca 34'ünün belge sahibi olduğu,

belge sahiplerinin ise hiçbirinin belge yenilemediği tespit edilmiştir. Yönetmelik, aracının işveren ve işçilerle yazılı sözleşme yapmasını zorunlu kılmaktadır (Md. 12), ancak sahada aracılarının yalnızca %26'sı işverenle sözleşme yaptığını, hiçbir aracının işçilerle sözleşme yapmadığını belirtmiştir. Ücretlerin işçiye doğrudan ödenmesi gerekirken (Md. 11/d), araştırma sonuçlarına göre ödemelerin %64'ü baba/eş figürlerine, sadece %34'ü doğrudan işçiye yapılmaktadır. Bu durum aracının ücret akışını kontrol eden aracı bir güce dönüşmesine yol açmaktadır. Ayrıca Yönetmelik, aracının işçilerin barınma koşullarını sağlığa uygun biçimde takip etmesini şart koşarken (Md. 11/f), araştırmada işçilerin yalnızca %4'ü barınma ihtiyaçlarının işveren tarafından karşılandığını belirtmiştir. Daha çarpıcı olan ise, belge sahiplerinin Kuruma yıllık rapor verme zorunluluğuna (Md. 13) rağmen, aracılık belgesi olanların hiçbirinin rapor sunmadığı, sadece %11'inin belge aldığı ilk yıl rapor verdiği yönündeki bulgudur. Yönetmelik ihlallerine karşı idari para cezası uygulanması gerektiği belirtilmiş olmasına rağmen (Md. 16), araştırma kapsamında hiçbir aracıya para cezası uygulanmamıştır. Bu durum, tarım aracılığı faaliyetinin hukuken tanımlanmış olsa da fiiliyatta denetimsiz, kayıt dışı ve kuralsız bir yapı olarak işlediğini göstermektedir.

2010 yılında yayımlanan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, tarım aracılığı faaliyetlerinin yasal zemine oturtulmasını, aracılar ile işverenler ve mevsimlik gezici tarım işçileri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini amaçlamaktadır. Ancak alan araştırmasının bulguları, yönetmeliğin öngördüğü hükümlerin sahada büyük ölçüde uygulanmadığını ortaya koymaktadır. Aracıların önemli bir kısmı aracılık belgesi bulundurmamakta, belge sahibi olanlar ise belge yenileme ve rapor sunma yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. İşçilerle sözleşme yapılmaması, yevmiyelerde kesinti yapılması ve ücretlerin doğrudan işçilere ödenmemesi gibi uygulamalar, yönetmeliğin açık hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca barınma, ulaşım ve çalışma koşulları bakımından işçilerin karşılaştığı olumsuzluklar, sadece idari ihmalleri değil, aynı zamanda yapısal bir denetimsizlik sorununu da gözler önüne sermektedir. Belirlenen ihlallere rağmen hiçbir aracıya idari para cezası uygulanmamış olması ise yasal çerçevenin etkisiz kaldığını ve uygulamanın kâğıt üzerinde sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, mevsimlik tarım işçilerinin güvencesizliğini pekiştirmekte, sosyal dışlanmayı derinleştirmekte ve tarımsal emek piyasasında kuralsızlığı kurumsallaştırmaktadır.

4.2 Mevsimlik Tarım İşçiliği Kavramı

Mevsimlik tarım işçiliği yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve mekânsal boyutlarıyla da çok yönlü bir olgudur. Bu işçilik biçimi, modern tarımın sermaye yoğunlaşmasına karşın emek-yoğun kalmayı sürdürdüğü alanlarda, özellikle küçük üreticiliğin ve aile işletmelerinin yaygın olduğu bölgelerde vazgeçilmez bir istihdam biçimi olarak varlığını korumaktadır (Akbulut 2019). Bu çerçevede mevsimlik işçilik, kırdan kente değil, kırdan başka bir kıra yönelen geçici göç hareketi şeklinde tanımlanabilir. Nitekim bu göç döngüsü, sadece işgücü arzına değil aynı zamanda kırsal yoksulluğun yönetilme biçimlerine, kamu hizmetlerine erişim sorunlarına ve mekânsal dışlanmaya da işaret eder (White 2012). Mevsimlik tarım işçiliği üzerine yapılan pek çok araştırma, bu işçilerin çoğunun sigortasız, düşük ücretli ve uzun çalışma saatlerine tabi olduğunu barınma, sağlık ve eğitim gibi temel haklara erişimlerinin oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir (ILO 2020). Dolayısıyla mevsimlik tarım işçiliği, sadece ekonomik bir faaliyet değil aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri yeniden üreten bir istihdam biçimi olarak da değerlendirilmelidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) mevsimlik tarım işçilerine dair araştırma komisyonu tarafından 2015 yılında yayınlanan raporda mevsimlik tarım işçisi ‘kendisinin ya da başkasının tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında çalışan, ücretli/ yevmiyeli veya ayni ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışan kişi’ olarak tanımlanmaktadır (TBMM 2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporunda’ henüz mevsimlik gezici işgücüne yönelik bir veri seti bulunmadığı belirtilerek Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İşgücü İstatistikleri ’ne göre Türkiye’de 15 yaş üzerinde 485 bin kişinin gezici mevsimlik tarım işgücüne katıldığı ifade edilmektedir. Bu veri, gezici işgücünün çoğunluğunun aile üyeleriyle birlikte tarım alanlarında çalıştığı ya da yaşadığı dikkate alındığında, 1 milyonu aşkın nüfus olduğu söylenebilir’ denilmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyon Raporu, 2015: 13).

Türkiye'de tarım arazilerinin miras yoluyla sürekli olarak küçülmesi ve parçalanması, üretimin verimliliğini azaltmış ve tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Arazi parçalanması sonucunda gerek arazi sahipleri gerekse bu arazilerde çalışan yerel halk, yıl boyunca düzenli iş bulamaz hâle gelmiştir. Tarım faaliyetlerinin parçalı yapıda ve sezonluk oluşu nedeniyle, bölge halkı yalnızca yılın belirli dönemlerinde çalışabilmekte, geri kalan zamanda ise istihdam olanağı sınırlı kalmaktadır. Özellikle yaz aylarında tarımsal iş yoğunluğunun artmasıyla birlikte, birçok kişi geçimini sürdürebilmek için mevsimlik tarım işçiliğine yönelmekte ve başka illere çalışmak üzere göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan ve kendi bölgelerinde tarımsal iş sürekliliği bulunmayan hanelerden oluşmaktadır. Diğer taraftan mevsimlik gezici tarım işçilerinin göç hareketliliği sadece bir il ya da bölge ile sınırlı kalmayıp makineli tarımın yapılmadığı yani emek yoğun tarımsal faaliyetlerin yapıldığı her ürün ve her ilde devam etmektedir. Kısacası işçiler yılın sadece tarımsal faaliyetin yapılamayacağı kış aylarında çalışmamakta diğer aylarda ise tarımsal faaliyetlerin başlama ve bitme periyotlarına göre göç yollarını belirlemektedirler. Örneğin mart ayında Adana'da başlayan çalışma faaliyeti, haziran ayında Konya, Ankara ve Bursa'da devam etmekte, eylül ayında Malatya, Karadeniz ve Ege de başlayarak Kasım ayında sona ermektedir. Bu göç hareketliliğinin yönü ürün fiyatları, verimlilik, iklim koşulları ve hatta siyasi konjonktür gibi birçok değişkene bağlı olarak belirlenmektedir (Sevinç ve Davran 2022).

Mevsimlik tarım işçiliği kavramı farklı alt kategorileri ayrılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin sınıflandırılması (Görücü ve Akbıyık 2010).;

• Çalışma sürelerine göre: Daimî(sürekli) Tarım İşçileri ve Geçici Tarım İşçileri
• Yapılan işin niteliğine göre: Uzman İşçi ve Beden İşçisi
• Cinsiyete göre: Kadın ve Erkek işçi
• Alınan ücrete göre: Gündelikçi, Aylıkçı, Mevsimlikçi ve Yıllıkçı
• Yaşadıkları yere göre: Yerli(yöresel) Tarım İşçisi, Gezici tarım işçisi
• İşe alma şekillerine göre: Götürü Tarım İşçileri, Yüzdeci Tarım İşçileri
• Uyruğuna göre: Yerli Tarım İşçileri, Yabancı Tarım İşçileri şeklinde sınıflandırılmaktadır

TÜİK 2024 yılında ‘Gelir Dağılım İstatistikleri, 2023’ raporunu yayınlamıştır. Raporda en düşük yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 41.385 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgesinde gerçekleşmiştir (TÜİK 2024). Ayrıca Şekil 4.1’e göre gelir seviyesi en düşük olan bölgeler TRA2, TRB2, TRC2, TRC3’tür. Mevsimlik tarım işçilerinin memleketlerinin bu bölgeler içinde olduğu düşünüldüğünde ülkede yaşayan diğer bireylere göre daha yoksul olduklarını söylemek mümkündür.

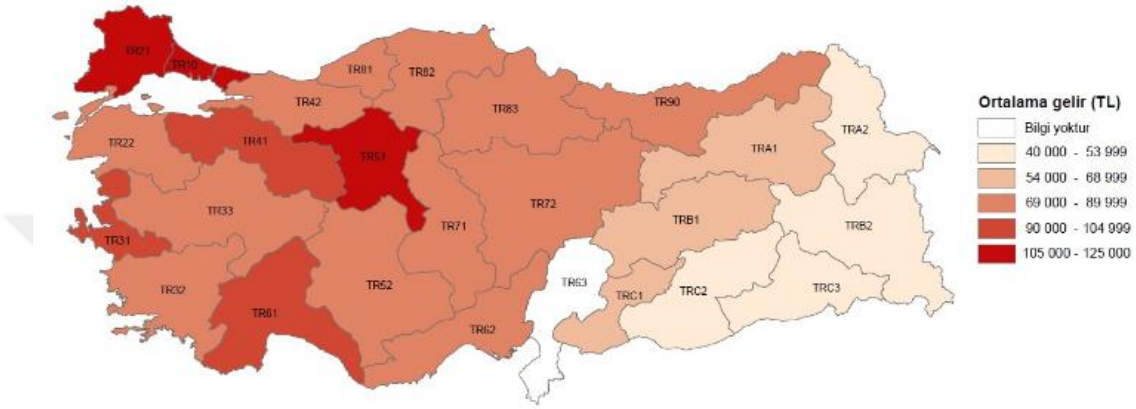

Şekil 4.1 Gelir seviyesine göre bölgeler (TÜİK 2024)

Mevsimlik gezici tarım işçileri, özellikle Şanlıurfa olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerden her yıl çalışmak üzere yola çıkmakta ve Türkiye genelinde yaklaşık 50 farklı ile hareket etmektedir. Çalışma süreleri yetiştirilen ürüne ve işgücü talebine bağlı olarak 1 aydan 10 aya kadar değişebilmektedir. Bu işçiler tarımsal üretim sürecinin her aşamasında görev almakta ve toprak hazırlığından ekime, dikimden çapaya, ilaçlama ve sulamadan hasada kadar geniş bir yelpazede emek harcamaktadır. Adana, Mersin, Hatay ve İzmir gibi iklim koşullarının elverişli olduğu bölgelerde tarımsal faaliyetler yılın tamamına yayılmaktadır. Bu durum, işçilerin hem uzun süre konaklama zorunluluğu hem de ciddi barınma sorunları ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde; Karadeniz Bölgesi’nde fındık, çay ve sebze üretiminde, Ege’de pamuk, domates, kışlık sebzeler ve üzümde, İç Anadolu’da bakliyat, şeker pancarı, kimyon, haşhaş, soğan, tohum ve meyve üretiminde, Akdeniz’de narenciye, pamuk ve sebze yetiştiriciliğinde, Güneydoğu Anadolu’da ise pamuk, sebze, bakliyat ve Antep fıstığında yoğun bir mevsimlik işgücü ihtiyacı doğmaktadır. Bu üretim süreçlerini sürdüren işgücü büyük ölçüde kır ve kent yoksullarından oluşmaktadır.

Böylece mevsimlik tarım işçiliği, düşük gelirli hanelerin yaşam stratejilerinden biri haline gelmektedir.

Son yıllarda Suriye'de yaşanan iç savaşın ardından Türkiye'ye gelen geçici koruma altındaki Suriyeliler de bu işgücü piyasasına dâhil olmuş, sektör hem yerli hem yabancı işçiler için bir geçim alanı hâline gelmiştir. Bunun yanında Doğu Karadeniz'de fındık ve çay hasadında çalışmak üzere Gürcü işçilerin, Kars ve Ardahan çevresinde ot biçme işlerinde Azerbaycan Türklerinin, hayvancılık faaliyetlerinde ise Afgan işçilerin yoğun şekilde istihdam edildiği gözlemlenmektedir. Bu Çizelge, Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin çok uluslu, çok kültürlü ve giderek çeşitlenen bir işgücü yapısına dönüştüğünü göstermektedir (ÇSGB 2024).

4.2.1 Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı temel sorunlar

Günümüzde yaşanan kitlesel göç hareketliliğinin en önemli nedenlerinden bir tanesi ekonomik nedendir. Yaşadığı mekânlarda iş bulamayan ve refah seviyesi düşük bireyler, iş bulmak amacıyla yaşadıkları mekânı terk ederler. İş bulmak amacıyla yapılan bu göçlere 'emek göçü' adı verilmektedir. Emek göçü bilinen, görünen ve hissedilen bir harekettir. Ancak gelişmiş ülkelerde ve bölgelerde işgücü talebini karşılaması ve üretimin aksamaması için görmezden gelinen, dokunulmayan bir olgudur (Sevinç ve Kantar 2022). Mevsimlik tarım işçiliğinde de olduğu gibi her yıl birbirini tekrarlayan sorunlar kamu tarafından fark ediliyor olsa da üretimde devamlılığın sağlanması ve gıda güvencesinin temini için radikal değişiklikler yapılmamaktadır.

Araştırmanın yapıldığı yerlerde mevsimlik tarım işçilerinin şehir merkezlerinden uzak, kırsal alanlardaki tarlalarda kurulmuş çadırlarda, çevresel tehditlere açık, sağlıksız ve güvensiz yerlerde barındığı belirlenmiştir. Bu alanlarda elektrik, kanalizasyon sistemi, tuvalet, banyo, temiz içme ve kullanma suyu ve sanitasyon hizmeti bulunmamaktadır (Kaya ve Gülnar 2015). Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin konakladıkları çadır yerleşimleri, barınma açısından geçici çözümler sunmakla birlikte birçok fiziksel, sağlık ve güvenlik riskini beraberinde getirmektedir. Yerleşim alanlarının çoğu kent merkezinden izole, kırsalın görünmeyen noktalarında ve resmi yerleşim alanlarının dışında konumlandığı için, hem yetişkinler hem de çocuklar sürekli olarak çeşitli

tehlikelere maruz kalmaktadır. Su kanalları ve dere yatakları taşkın riski taşırken, yol kenarına kurulan çadır alanları trafik kazalarına açıktır. Ayrıca hijyen eksikliği, haşere ve kemirgen tehdidi, içme suyu yetersizliği ve elektrik altyapısının bulunmaması ciddi sağlık riskleri doğurmaktadır. Bu şartlar altında konaklayan çocuklar, güvenli oyun alanlarından yoksun oldukları gibi, eğitim ve sosyal gelişim fırsatlarına erişimde de dezavantajlı duruma düşmektedir. Bu nedenle kısa vadede çadır alanlarının kurulacağı bölgelerin mülki idareler tarafından planlanması, altyapısı hazırlanmış uygun alanların belirlenmesi, uzun vadede ise üreticiler veya ilgili kurumlar tarafından sabit barınma alanlarının oluşturulması, mevsimlik işçilerin yaşam koşullarını iyileştirerek söz konusu riskleri en aza indirecektir. Böyle bir yaklaşım, mevsimlik tarım işçiliğini güvencesiz ve geçici bir yaşam pratiği olmaktan çıkarıp, temel haklara erişimin sağlandığı daha insani bir çalışma ve barınma biçimine dönüştürme potansiyeli taşımaktadır (ÇSGB 2024).

Sosyal güvenlik sisteminin temel amacı, çalışan bireyleri iş kazası, hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi risklere karşı koruma altına almaktır. Ancak Türkiye'de tarım sektöründe çalışanların önemli bir bölümü bu korumadan yararlanamamaktadır. Tarım işi olarak kabul edilen faaliyetlerde çalışanlar (tarım işçileri):

1. Yönetmelikte düzenlenen ve tarımdan sayılan işlerde çalışıyor olması,
2. İşyerinde çalışan toplam işçi sayısının 51 ve daha fazla olması,
3. Yapılan işlerin nitelik itibariyle 30 gün ya da daha fazla sürmesi,

Şartlarını bir arada taşımıyorsa 4857 s. İş Kanunu hükümlerinden yararlanması mümkün değildir. Söz konusu düzenleme küçük tarım işyerlerinde çalışan işçiler için değil, işletme halini almış büyük tarım işletmelerinde daimî statüde çalışan tarım işçilerini kapsamına almakta, tarım işçileri içerisinde büyük sayılara ulaşan ve en çok hukuki güvenceye ihtiyaç duyan mevsimlik (gezici) tarım işçilerini yine kapsam dışında bırakmaktadır (Kılıç 2006).

Yukarıda bahsedilen sorunlara ilaveten mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı temel sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

- **Ulaşım:** çalışma alanlarına ulaşım esnasında mevsimlik tarım işçileri genellikle güvenli olmayan araçlarla ve elverişsiz koşullarda sağlanmaktadır. Çoğunlukla

traktör römorkları veya kamyonetlerde ulaşım sağlamaya çalışan işçiler, kritik güvenlik riskleriyle karşı karşıya kalmakta ve bu durum sık sık yaralanmalara veya ölümle sonuçlanan kazalara neden olmaktadır.

- **Barınma:** Mevsimlik tarım işçileri genellikle barınma için elverişsiz alanlarda ve çadırlarda konaklamaktadır. İşveren tarafından barınma imkânı sağlanmadığında, işçiler kendi imkânlarıyla brandalar kullanarak geçici barınma alanları oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca tuvalet ve temel hijyen koşullarının yetersiz olduğu bu barınma alanları, insana yakışır olmayan durumlar barındırmaktadır.

Adana'da 2019 yılında yapılan bir çalışmaya göre:

47 geçici çadır yerleşiminin;

- %77'sinde (36 yerleşim) sürekli elektrik,
- %17'sinde (8 yerleşim) kısmen elektrik bulunurken,
- %6'sında (3 yerleşim) ise elektrik bulunmamaktadır.
- Elektriğin sürekli olduğu 1.375 çadırda 9.507 kişi, elektriğin kısmen olduğu 573 çadırda 3.827 işçi, elektrik olmayan 254 çadırda ise 1.780 kişi yaşamaktadır. Bu çadır yerleşimlerin 7'sinde elektrik üretim amaçlı akü ve jeneratör bulunmakta olup, 5 geçici çadır yerleşiminde toplam 13 güneş paneli tespit edilmiştir.

Çizelge 4.1 Adana'da bulunan çadır alanlarının risk durumu

Riskler	Çadır Yerleşimi	Çadır	Kişi
Drenaj kanalı kenarı	28	943	6.187
Ana yol kenarı	29	729	5.047
Tali yol kenarı	24	688	4.526
Demiryolu kenarı	0	0	0
Ana sulama kanalı kenarı	9	632	4.418
Nehir kenarı	2	108	728
Deniz kenarı	0	0	0
Çadır yerleşiminde çöpün mevcudiyeti	45	2.098	14.456
Sokak aydınlatmasının mevcudiyeti	41	2.051	14.132
Doğal afet riski	32	1.613	11.175
Sürüngen, kemirgen ve böcek mevcudiyeti	44	2.107	14.475
Diğer riskler (toz mevcudiyeti, bataklık, taş ocağı yakınında olma)	26	1.460	9.812

Kaynak: UNICEF 2019

- **Sosyal Güvenlik:** Tarımsal faaliyetlerde dönemsel olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri, 6111 sayılı Torba Yasa ile getirilen Ek 5. madde kapsamında Ek-5 sigortalısı veya tarım sigortalısı olarak kabul edilmektedir. Bu düzenleme, tarım işçilerine isteğe bağlı sigortalı olma imkânı tanımaktadır. Fakat mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değildir. Ayrıca tarım işçilerinin sosyal güvenlik haklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar meclis gündeminde yer almaya devam etmektedir.
- **Eğitim:** Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları, çalışma dönemlerinde ya okula hiç başlayamamakta ya da uzun süreli devamsızlık yapmak zorunda kalmaktadır. Ailelerin okul takvimiyle çakışan göç hareketleri, çocukların öğrenim süreçlerinde kesinti yaratmakta ve bu kesinti kimi çocuklar için eğitim yaşamında geçici bir ara olmaktan çıkıp kalıcı bir kopuşa dönüşebilmektedir. Hasat dönemi sona erip aileler geri döndüğünde, bazı çocuklar eğitimden uzak kaldıkları süre boyunca derslerden geri kaldıkları için okula yeniden uyum sağlayamamakta ve okulu tamamen bırakabilmektedir. Bu durum, mevsimlik tarım işçiliğinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda eğitim hakkının sürekliliğini tehdit eden bir sosyal sorun olduğunu göstermektedir. Genç ebeveynlerden ve ilkokul çağındaki çocuklardan oluşan ailelerde eğitim düzeyinin genellikle düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı araştırmalar, geçici mevsimlik işçi ailelerinin çocuklarının, sürekli aynı yerde ikamet ettikleri için, okula devam oranlarının gezici mevsimlik işçi ailelerinin çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları çoğunlukla okula gitmemektedir. Bir kısmı ise mecburen devamsızlık yaparak eğitim hayatını devam ettirmektedir. Bu süreçte okula ara veren çocukların bir kısmı, iş sezonu sona erdikten sonra eğitimine devam etmeye çalışsa da bu şekilde verim almak mümkün değildir.
- **Sağlık:** Özellikle çocuklar başta olmak üzere mevsimlik tarım işçileri, çalışma ve barınma koşullarına bağlı çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Yetersiz hijyen, temiz suya erişim eksikliği ve sağlıksız barınma koşulları nedeniyle bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığı artmakta, bu durum işçilerin genel sağlık durumunu olumsuz etkilemektedir.

- **Temizlik:** Gezici tarım işçilerinin yaşadıkları alanlarda gerekli temiz su, tuvalet ve kanalizasyon sistemlerinin bulunmaması ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu altyapı eksiklikleri, hijyen koşullarının yetersiz olmasına neden olarak bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini artırmakta ve mevsimlik işçilerin karşılaştığı en büyük problemlerden biri haline gelmektedir.
- **Beslenme:** Mevsimlik tarım işçileri, yeterli ve dengeli beslenme konusunda sorun yaşamaktadırlar. Sağlıklı ve besleyici gıdaya erişimde yaşanan maddi zorluklar, yetersiz beslenmeye ve buna bağlı sağlık sorunlarına yol açmaktadır.
- **Ücret:** Mevsimlik işçilerin ücretleri diğer sürekli çalışanlarla aynı oranda değildir. Çoğunlukla daha düşük ücret almaktadırlar. TÜİK 08 Mart 2024 verilerine göre tarımsal işletmelerde 2023 yılında mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri bir önceki yıla göre %114,6 artarak 512 TL, sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri ise %105,2 artarak 13 bin 435 TL olmuştur. Günlük ücretin en fazla olduğu il Kahramanmaraş iken, aylık ücretin en fazla verildiği il ise Ankara olarak açıklanmıştır. Ücret farkı cinsiyete göre de ayrılmış, mevsimlik erkek işçi ücretleri %115,7 artış göstererek 545 TL olurken, kadın işçilerin günlük ücretleri ise %113 artış göstererek 479 TL olmuştur. Cinsiyet, coğrafi bölge, yaş ve etnik köken ücretin değişkenlik göstermesine sebep olmaktadır. Özellikle çocuk işçilerin düşük yevmiye ücretleriyle ağır şartlar altında çalıştırılması insan onuruyla bağdaşmamaktadır (Tarım Hukuku Derneği 2024). Bu alan araştırması 2023 yılı Eylül ayında yürütülmüş ve o dönem işçi yevmiyeleri kesintilerle birlikte yaklaşık 400 TL civarında olduğu saptanmıştır. 2025 yılında ise yevmiye tutarının 1000 TL olduğu belirlenmiştir.
- **İşveren ve aracılarla ilgili durumlar:** Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Yönetmeliği'ne göre aracı, tarım sektöründe iş ve işçi temini konusunda faaliyet yürütmesi için Türkiye İş Kurumu tarafından yetkilendirilen gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmaktadır. Aracı sıfatının kazanılabilmesi için yönetmelikte belirtilen koşulların sağlanması ve kişi veya kurumun aracılık belgesine sahip olması gerekmektedir. Belge sahibi aracılar, faaliyetlerini sürdürürken işçilerden herhangi bir ücret talep edemez. Aksi halde belge iptali ve idari yaptırım uygulanacağı açıkça düzenlenmiştir. Ancak saha verileri, yönetmelikteki bu hükümlere rağmen 'aracı komisyonu' olarak bilinen ücret kesintisi uygulamasının fiilen sürdüğünü göstermektedir. Aracılar, iş bulma sürecinde ücret miktarını

belirlemek, ücret ödemelerini kontrol etmek, çalışma saatleri ve işçi sayısı konusunda işverene avantaj sağlamak gibi süreçlerde belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum mevsimlik tarım işçileri üzerinde ekonomik ve sosyal baskı oluşturmaktadır. İşçilerin çalışma koşullarına ilişkin pazarlık gücü zayıflarken, aracının konumu işgücü üzerinde fiilî bir denetim mekanizmasına dönüşmektedir. (Tarım Hukuku Derneği 2024).

- **Sosyal Dışlanma**: Mevsimlik tarım işçileri, barınma, beslenme, çalışma koşulları, eğitime erişim, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanma gibi temel haklara sınırlı ölçüde erişebilmektedir. Bu durum, söz konusu grubu çok boyutlu bir dışlanma sürecine maruz bırakmakta ve toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği yapısal bir soruna işaret etmektedir.
- **Çocuk İşçiliği ve Koruyucu Mekanizmaların Eksikliği:** Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, tarım sektöründe çocuk işçiliği, en yaygın çocuk emeği türlerinden biridir. Çocukların eğitimden koparılması uzun vadede yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını artırır. Türkiye'de çocuk koruma politikaları kırsal alanlarda yetersiz kalmakta, tarım işçiliği yapan çocukların yaşamı sadece eğitimden değil, oyun, sosyal gelişim, psikolojik sağlık gibi pek çok boyuttan da mahrum kalmaktadır.
- **Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler:** Kadın tarım işçileri aynı işi yapmalarına rağmen daha düşük ücret almakta, aynı zamanda ev içi iş yükünü de taşımaktadır. Kadınların sosyal güvenceden yararlanma oranı daha düşüktür. Üreme sağlığı, hijyen ve mahremiyet ihtiyaçları barınma alanlarında dikkate alınmamaktadır. Kadın işçilerin sağlık hizmetlerine erişimi gebelik gibi durumlarda neredeyse imkânsız hale gelmektedir.
- **İklim ve Çevresel Faktörlerin Etkisi:** Aşırı sıcak, pestisit maruziyeti ve kimyasal gübreler nedeniyle mevsimlik işçiler ciddi sağlık tehditleri altındadır. Geçici yerleşim alanları sıklıkla sel riski taşıyan nehir kenarlarına ya da zehirli ilaçlamaların yapıldığı alanlara yakın kurulmaktadır.
- **Sosyo-Mekansal İzolasyon:** Mevsimlik işçilerin yaşadığı alanlar çoğu zaman köylerden, şehir merkezlerinden ve kamu hizmetlerinden izole durumdadır. Bu durum, işçilerin sağlık, eğitim, güvenlik gibi temel haklara erişimini engellemekte, aynı zamanda 'görünmez emek' üretimini desteklemektedir. Aynı

zamanda işçilerin toplumdan izole olarak marjinalleşmesine de sebebiyet vermektedir.

- **Pandemi ve Sonrası Yeni Risk Alanları:** COVID-19 süreci, mevsimlik işçilerin yaşam alanlarında hijyen ve sosyal mesafe gibi önlemlerin alınamadığını göstermiştir. Pandemi, sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikleri daha görünür hale getirmiş ve test, aşılama ve temel hizmetler bu alanlara çoğu zaman hiç ulaşmamıştır.
- **İdari Kurumların Koordinasyonsuzluğu:** İŞKUR, Çalışma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi birçok kurumun sorumluluğuna giren bu alan için bütüncül ve koordineli bir yönetim modeli eksikliği söz konusudur. Geçici çözümler yerine uzun vadeli stratejik müdahaleler gerekmektedir.

4.3 Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal İşgücüne Yönelik Uygulamalar

Türkiye'de mevsimlik tarım işgücüyle alakalı farklı uygulamalar yapılmakta ve projeler yürütülmektedir. Mevsimlik tarım işçisi kadın, çocuk, aracı, aile vs. gibi konularda birçok STK çalışma yapmaya devam etmektedir. Bu bölümde mevsimlik tarım işgücüyle alakalı yürütülen veya tamamlanan resmi uygulamalara değinilmiştir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma koşullarına ilişkin bilinen ilk resmi girişim 1970 yılına uzanmaktadır. Manisa, Denizli ve Aydın–Söke'de uygulanan bu pilot çalışma kapsamında, işçiler için barınma yurtları modeli geliştirilmiştir. Ancak uygulama süreklilik kazanmadan sonlandırılmıştır. Bu tarihten 2010 yılına kadar, mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik girişimler daha çok araştırma, inceleme ve durum tespiti raporları şeklinde kalmıştır. 2010 yılında yayımlanan 2010/6 sayılı METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Projesi) Genelgesi ile çadır yerleşimlerinin fiziksel koşulları, altyapı ihtiyaçları ve sosyal hizmetlerin eksikliği kamu kurumlarının gündemine daha görünür biçimde taşınmıştır. Genelge sonrasında hem kamu kurumları hem de mevsimlik tarım işçileri alanında çalışan sivil toplum kuruluşları tarafından çeşitli projeler, müdahale programları ve saha uygulamaları yürütülmeye başlanmıştır. Ancak alan araştırmaları, aradan geçen yıllara rağmen somut ve sürdürülebilir iyileştirmelerin sınırlı kaldığını, çadır yerleşimlerinin hâlâ temel insani

ihtiyaçlardan uzak bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, politikalar geliştirilmiş olsa da uygulamada kalıcı bir dönüşüm sağlanamamış, mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşulları geçicilik, güvencesizlik ve yoksunluk döngüsü içinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

4.3.1 Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi projeleri (METİP)

Türkiye'de 2010, 2017 ve 2024 yıllarında mevsimlik gezici tarım işçilerinin içinde bulundukları barınma ve çalışma durumlarının iyileştirilmesine yönelik genelgeler yayınlanmıştır. Bu genelgeler 'Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi-I, II, III Projeleri (METİP)' olarak tanımlanmaktadır.

İlk olarak 2010 yılında Başbakanlık tarafından yayımlanan *2010/6 sayılı "Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi"* ile mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik kapsamlı bir ulusal politika yürürlüğe girmiştir. Bu genelge doğrultusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinasyonunda *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP I)* uygulanmaya başlanmıştır. Dört yıl süren ilk proje döneminde, mevsimlik işçilerin barınma koşullarının iyileştirilmesi, altyapı hizmetlerinin sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması gibi temel ihtiyaç alanlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Proje kapsamında 38 il valiliğine ödenek aktarılmış ve toplamda 328.000 mevsimlik tarım işçisi doğrudan ya da dolaylı biçimde programın faaliyetlerinden yararlanmıştır. Bu uygulama, mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik olarak merkezi düzeyde yürütülen ilk kurumsal müdahale niteliği taşımaktadır.

METİP I uygulamasının ardından, programın devamı niteliğindeki Mevsimlik Tarım İşçileri Projesi (METİP II) 2017 yılında yeniden hayata geçirilmiştir. Aynı yıl 2017/6 sayılı "Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Başbakanlık Genelgesi" yayımlanarak proje ikinci fazda kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu kapsamda mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olarak görüldüğü Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Konya, Manisa, Ordu, Giresun ve Düzce olmak üzere toplam dokuz il pilot uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Proje doğrultusunda bu illere ödenek aktarılmış ve işçilerin konakladıkları

geçici yerleşim alanlarında elektrik, içme suyu, kanalizasyon altyapısı gibi temel hizmetlerin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca çocuklar ve yetişkinler için eğitim, sağlık ve sosyal faaliyetlere erişim imkânı sunulması planlanmış. Böylece çadır yerleşimlerinin temel ihtiyaçlardan yoksun, güvencesiz ve sağlıksız yapısının iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

2017 yılından 2024 yılına kadar geçen süreçte, Mevsimlik Tarım İşçileri Projesi kapsamında toplam 22 ilde Bakanlık tarafından ödenek tahsisi yapılmış, bunların içinden 15 ilde 28 METİP yerleşim alanı kurulmuştur. Diğer illerde ise METİP alanlarının yapım süreci hâlen devam etmekte olup, bazı illerde uygun yer tespiti ve alternatif alan belirleme çalışmaları sürdürülmektedir. METİP II döneminin (2017–2020) en önemli çıktılarından biri, mevsimlik tarım işçisi hareketliliğini görünür kılmak ve kamu kurumlarının koordinasyonunu sağlamak amacıyla Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi (e-METİP) adıyla dijital bir izleme sisteminin kurulmasıdır. Bu sistem, 81 il valiliğinin kullanımına açılmış ve mevsimlik işçilerin bulundukları yer, nüfus, barınma ve çalışma koşulları gibi verilerin kaydedilmesini mümkün kılmıştır. Yoğun iş gücü hareketliliğine sahip illerde valilikler tarafından hazırlanan eylem planları aracılığıyla mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, çocukların okula yönlendirilmesi ve kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılmasına yönelik faaliyetler planlanmıştır. Böylece proje, sadece barınma alanlarının fiziki koşullarını düzeltmekle sınırlı kalmayıp, eğitim, sosyal hizmet ve kurumsal koordinasyon boyutunda da bir müdahale mekanizması oluşturmuştur.

METİP kapsamında yer alan alanlarda elektrik ve su giderleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından il valiliklerince karşılanmakla birlikte işçiler tarafından da ödenmektedir.

2024 yılında yayımlanan 2024/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik kamu hizmetlerinin kapsamı yeniden tanımlanmış ve hizmet sunumunun koordinasyonu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Genelgede, mevsimlik işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine ilişkin kamu hizmetleri bütüncül bir yaklaşımla başlıklar halinde düzenlenmiştir. Bu başlıklar geçici yerleşim alanlarının kurulması ve yönetimi, sağlık

hizmetleri, eğitim hizmetleri, ulaşım ve güvenlik, istihdam ve sosyal güvenlik uygulamaları, sosyal hizmetler, Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi (e-METİP), mali kaynak ve yatırım planlaması, kurumlar arası koordinasyon, il ve ilçe düzeyinde eylem planları hazırlanması, izleme ve değerlendirme süreçleri ile denetim mekanizmalarının işletilmesini kapsamaktadır. Ayrıca genelge çerçevesinde Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme Kurulu ve Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturularak, uygulamaların izlenmesi ve raporlanması kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Böylece mevsimlik tarım işçilerine yönelik hizmet sunumunda ilk kez kurumsal koordinasyon, planlı izleme ve hesap verebilirlik hedeflenmiş ve süreç proje temelli uygulamalardan çıkarılarak ulusal politika düzeyinde tanımlanmıştır.

Eylem planları, programlar, genelgeler, projeler, araştırmalar ve diğer faaliyetler aracılığıyla ulusal ve yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Kamu kurumlarının kendi yetki alanlarına giren hizmetleri eşgüdümlü bir şekilde koordine etmeleri ise büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, 2024/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile İl/İlçe Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme Kurullarının oluşturulması ve ilgili tüm kurumların sürecin başlangıcından itibaren aktif olarak yer alarak katkı sunması hedeflenmiştir. Ayrıca, Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme ve Değerlendirme Kurulu aracılığıyla illerde karşılaşılan sorunların ele alınması, başarılı uygulamaların çoğaltılması ve daha etkin politikaların geliştirilerek merkez teşkilatların desteğiyle hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

METİP genelgesi kapsamında mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik atılması planlanan ilk adım bu işçilerin kayıt altına alınması işlemidir. Kayıt altına alma işlemi öncelikli olarak tarım işletmeleri ile tarım işçileri arasında aracılık görevi yapan elçilerin belgelendirilmesi ile başlamaktadır. Elçilerin belgelendirilmesi sürecinde öncelikli olarak sorumlu olan birim İŞKUR'dur (Sevinç ve Davran 2019). METİP toplu çadır alanlarının belirlenmesinde, ilgili kurumlar tarafından mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşamsal, sosyal, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçlara kolay ulaşılabilmesine imkân veren ve merkezi konumda yer alan mekânlar seçilmektedir. Böylelikle bu mekânlara METİP kapsamında görevlendirilen ve eşgüdümlü hareket etmesi istenen kurumların hizmet götürmesi çok daha kolay olmaktadır. Ancak Adana ilinde tarımsal faaliyetlerde kullanılan ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin istihdam edildiği tarım arazilerinin

genişliği dikkate alınırsa, sayısı 64 olan METİP toplu çadır alanlarının yeterliliği ciddi bir tartışma konusudur (Sevinç ve Davran 2022).

METİP uygulaması kapsamında mevsimlik tarım işçileri ile işveren veya aracı (elçi) arasında Mevsimlik Tarım İşi Sözleşmesi yapılması öngörülmüştür. Ancak bu sözleşme niteliği itibarıyla iş hukuku kapsamında yaptırım gücü olan bir iş sözleşmesi değil, Borçlar Kanunu hükümlerine tabi olan basit bir özel hukuk sözleşmesidir. Sözleşmelerin düzenlenmesinden sonra işveren veya aracı tarafından İŞKUR il müdürlüğüne teslim edilmesi gerekmektedir. Bu uygulama ile amaç, mevsimlik tarım işçilerinin yalnızca kayıt altına alınmasını sağlamaktır. Sözleşme işveren veya aracı üzerinde hukuki yaptırım oluşturmaz ve işçilere sosyal güvenlik kaydı, iş güvencesi, ücret teminatı ya da iş hukuku kapsamındaki diğer yasal hakları sağlamaz. Dolayısıyla sözleşme, işçi haklarını güvence altına alan bir mekanizma olmaktan ziyade, bildirim ve kayıt işlevi görmektedir.

4.3.2 Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi projesi

ÇSGB'nin faydalanıcı, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) teknik destek sağlayıcı olduğu ve Ekim 2020 itibariyle uygulanmaya başlayan 'Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi' AB Projesi kapsamında, belirlenen illerde işçi, çiftçi, aracı ve işveren gibi tarımsal üretim tedarik zinciri temsilcilerinin katılımıyla sektörler arası çalışma grubu toplantıları yapılmıştır (ÇSGB 2022). 'Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi' mevsimlik tarımda en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ve risk altındaki çocuklar ile ailelerine hizmet sağlamak için ulusal ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman, Diyarbakır, Adana, Mersin, Hatay, İzmir, Manisa, Ankara, Eskişehir, Konya, Malatya, Ordu, Bursa ve Düzce illerinde yürütülmüştür.

Proje çıktıları ise şu şekildedir:

- 12.000 çocuğa yerinde eğitim, danışmanlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması
- Mevsimlik tarımda çalışan/çalışma riski olan çocukların 2.000 aile üyesinin, yaşam ve mesleki becerilerini geliştirmek amacıyla mesleki ve jenerik eğitim programlarına yönlendirilmesi

- 200 tarım aracısı, 500 işveren ve 200 köy muhtarına mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin olumsuz yönleri ve ilgili mevzuat ile ilgili eğitimlerin verilmesi
- 12.000 çocuğa ilgili donanımların sağlanması ve yerleşim alanlarındaki mevsimlik tarım ailelerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi
- En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik planlama, yönetim, koordinasyon, uygulama ve izleme alanında AÇSHB'nin merkezi ve yerel kapasitesinin iyileştirilmesi
- Jandarma ve STK'ların çocuk işçiliği ile mücadele kapasitesinin geliştirilmesi
- Çocuk İşçiliği Mücadele Birimleri (ÇİMUB) ve İzleme Sisteminin kurulması ve var olan e-METİP sisteminin geliştirilmesi
- Kamuoyuna, çocuklara, ailelere, işverenlere, karar vericilere, okul müdürlerine, öğretmenlere, aracılara ve medyaya yönelik bir iletişim kampanyası geliştirilmesi ve uygulanması
- Çocuk işçiliğinin değerlendirilmesi, nedenleri, sonuçları ve iyi uygulamaların gözden geçirilmesi ile mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ve yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi için bilimsel ve teknik çalışmalar yapılması
- Mevcut çocuk işçiliği raporlama mekanizmalarını haritalamak, olumsuz teşvikleri belirlemek ve tarımsal üretim tedarik zincirinin her noktasında etkili uygulama mekanizmaları önermek için sektörler arası çalışma gruplarının oluşturulması

Proje toplamda 40 ay sürmüş ve 1 Ekim 2020 – 31 Ocak 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (https://ab.gov.tr/52483.html).

4.3.3 Mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile mücadele programı

Bu program, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı kapsamında uygulanmış olup, mevsimlik tarım işçileri ve ailelerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kamu hizmetlerine erişimin artırılması ve mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedeflenmiştir. Program doğrultusunda ilgili kamu kurumları ve paydaş kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanarak saha ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 11–14 Aralık 2023 tarihleri arasında Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin illerine gidilerek mevsimlik tarım işçileri ve

aileleriyle görüşmeler yapılmıştır. İşçilerin çalışma ve konaklama alanları yerinde incelenmiştir. Ziyaretlerde, mevsimlik tarım işçilerinin göç güzergâhlarının belirlenmesi, kamu hizmetlerinin daha etkili sunulması ve ilgili kurumlar arasında iş birliğinin sağlanmasına yönelik alınan yeni tedbirler paydaşlarla değerlendirilmiştir.

Aynı illerde, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim sürecine devam etmelerini sağlamak ve çocukların tarımsal işlerde çalışmasını engellemek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Bu doğrultuda aile bilgilendirme toplantıları, çocukların okula yönlendirilmesi ve kamu destek hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Ayrıca program kapsamında 75 tarım iş aracısına, çocuk işçiliğiyle mücadele, iş sağlığı ve güvenliği ile Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Yönetmeliği konularında eğitim verilmiştir. Böylece tarım aracılarına hem yasal yükümlülükler hem de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik sorumluluklar hatırlatılmıştır.

4.3.4 UNICEF ve ILO destekli çalışmalar

UNICEF Türkiye ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) iş birliğiyle çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik saha çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların bölgesel etkileri sınırlı kalmış, yaygınlaştırılamamıştır. Ayrıca geçici yerleşim alanlarında mobil sağlık ve eğitim birimleri önerilmiş, bazı pilot uygulamalar (Şanlıurfa ve Adana'da) yapılmıştır.

4.3.5 Kalkınma Atölyesi ve Hayata Destek Derneği'nin yerel çalışmaları

Özellikle Kalkınma Atölyesi, 'Tarımda İş Aracıları Yasal Yükümlülüklerini Yerine Getirebilir mi?' raporuyla, tarım aracılarına dair veri eksikliğini ve kayıt dışılığı ön plana çıkarmış, veri tabanı oluşturulması önerilmiştir.

Hayata Destek Derneği; Adana, Hatay, Şanlıurfa gibi bölgelerde mobil duş, lavabo, çamaşırhane gibi hizmetleri geçici süreyle sağlamakta, ancak bu hizmetlerin yaygınlaştırılması kurumsal destek eksikliğinden dolayı sınırlı kalmaktadır.

4.3.6 İŞKUR ve Özel İstihdam Büroları rolü

İŞKUR'un kayıtlı tarım aracılığı sistemini güçlendirmek üzere yürüttüğü projeler arasında tarım aracılarına eğitim seminerleri, sertifika programları ve meslek tanımı çalışmaları yer almaktadır. Ancak özel istihdam bürolarının kırsalda yaygın olmaması, İŞKUR'un koordinasyon sorunu yaşamasına yol açmaktadır. Denetim ve uygulama pratiklerinde kurumsal refleks zayıf kalmıştır.

4.3.7 Kamu-özel sektör iş birlikleri ve proje önerileri

TÜSİAD, Türkiye Ziraat Odaları Birliği gibi aktörlerin tarımda istihdam stratejileri geliştirme çabaları mevcuttur. Ancak bu çabalar genellikle tarım işçisini değil, tarımsal üretimi önceleyen biçimdedir. Kamunun üretici birlikleriyle birlikte mevsimlik işçilikle ilgili standart protokoller geliştirmesi önerilmiştir fakat yasal bağlayıcılığı olan bir düzenleme yapılmamıştır.

4.4 Adana İlinin Tarımsal Üretim ve Mevsimlik Tarım İşçiliğindeki Güncel Durumu

Adana ili konum olarak 35˚–38˚ kuzey enlemleri ile 34˚–36˚ doğu boylamları arasında ve Akdeniz Bölgesinde yer almaktadır. Kuzeyinde Kayseri, doğusunda Osmaniye, batısında Niğde ve İçel, güneydoğusunda Hatay İlleri bulunur. Komşu illere uzaklıklar: Niğde 205 km., Kayseri 332 km., Kahramanmaraş 187 km., Gaziantep 207 km., Hatay 190 km., Osmaniye 90 km'dir. İlin Seyhan, Çukurova, Yüreğir, Sarıçam, Karaisalı, Aladağ, Ceyhan, Feke, İmamoğlu, Karataş, Kozan, Pozantı, Saimbeyli, Tufanbeyli ve Yumurtalık olmak üzere 15 tane ilçesi bulunmaktadır. İlin 14.030 km²'lik yüzölçümü olup 2.274.106 (2023) kişi nüfusa sahiptir (TÜİK, 2024). Nüfus yoğunluğu olarak tanımlanan 'bir kilometrekareye düşen kişi sayısı' 2023 yılında 163 kişidir (Adana Valiliği 2024).

Şekil 4.2 Adana ili haritası (Adana Valiliği)

Adana'da sebze, meyve ve tarla ürünleri yetiştirilmekte olup 4 Milyon 869 Bin dekarı (toplam yüzölçümünün %35ini) tarım alanları oluşturmaktadır. Tarla alanlarında özellikle mısır (dane), patates, ayçiçeği, yer fıstığı ve soya yetiştirilmekte olup 1.467.507 ton/yıl üretim ile ülkenin %9,99 üretim içindeki payını oluşturmaktadır. Meyve alanında mandalina, limon, portakal, greyfurt ve nar gibi ürünlerin, Türkiye üretimi içindeki %27,64 lik pay ile ilde 1.660.877 ton/yıl meyve üretimi gerçekleşmiştir. Sebze alanlarında genellikle karpuz, kavun, domates, soğan, biber yetiştirilmekte olup 1.350.261 ton/yıl üretim ile ülkenin %5,64 üretim içindeki payını oluşturmaktadır. İlin yüzölçümünün %1,6'nı de nadas alanı oluşturmaktadır (Adana Valiliği 2024).

Adana'nın iklimi, yıl boyunca üretim yapılabilmesine olanak sağlar. Subtropikal iklim özellikleri sayesinde üç ürün alınabilen nadir bölgelerden biridir. Bu durum hem işgücü ihtiyacını artırmakta hem de mevsimlik işçilik sistemini bölge açısından yapısal hale getirmektedir. Özellikle ilkbahardan sonbahar sonuna kadar yoğun göç almaktadır. Bu özellik, Adana'yı mevsimlik işçi istihdamının merkezlerinden biri haline getirmektedir.

Adana'nın ilçelerindeki tarımsal üretim miktarları, il genelindeki ürün çeşitliliği ve üretim potansiyeli nedeniyle farklılık göstermektedir. Ancak 2023 yılına dair detaylı verilere ulaşılan ürünlerden bazıları şunlardır:

Soya Üretimi: Adana'da 2023 yılında 90 bin ton soya üretimi gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin toplam üretiminin %65'i Adana'dan karşılanmıştır. Bu üretim, başta Yüreğir, Seyhan ve Ceyhan gibi sulama imkanlarının yüksek olduğu ilçelerde yoğunlaşmıştır.

Mısır Üretimi: Çukurova Bölgesi'nin en önemli ürünlerinden biri olan mısır, Adana'nın tüm ilçelerinde geniş bir ekim alanına sahiptir. Adana'nın buğday ve mısır üretiminde Türkiye genelinde üst sıralarda yer aldığı bilinmektedir.

Pamuk ve Narenciye: Ceyhan, Yüreğir ve Karataş gibi ilçeler, pamuk üretiminde öne çıkar. Narenciye ürünleri ise özellikle Çukurova ve Karataş çevresinde önemli bir ekonomik kaynak oluşturur (https://www.kamu3.com/).

Adana ilinde bulunan toplam 15 ilçenin 4'ünde (Karataş, Seyhan, Yumurtalık, Yüreğir) Kasım 2019 ayında, mahallelere yakın konumda, toplam 47 mevsimlik gezici tarım işçileri geçici çadır yerleşim alanı tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerin; %45'i (21 yerleşim) Yüreğir, %30'u (14 yerleşim) Karataş, %17'si (8 yerleşim) Yumurtalık, %8'i (4 yerleşim) Seyhan ilçelerindedir. En çok çadır yerleşiminin olduğu Yüreğir ilçesinde, toplam 756 çadır bulunmakta olup bu çadırlarda 3.228'i çocuk olmak üzere 5.148 kişi konaklamaktadır. Bu ilçeyi takiben Karataş ilçesindeki toplam 1.021 çadırda, 4.932'si çocuk olmak üzere 7.080 kişi, Yumurtalık ilçesindeki 218 çadırda, 640'ı çocuk olmak üzere 1.470 kişi, Seyhan ilçesindeki 207 çadırda ise, 818'i çocuk olmak üzere 1.416 kişi konaklamaktadır (Kalkınma Atölyesi 2019).

Çizelge 4.2 Adana ilçelerinde çadır alanlarının sayısal verileri

İlçe adı	Çadır yerleşimi (sayı)	Çadır yerleşimi oranı (%)	Çadır (sayı)	Çocuk (sayı)	Kişi (sayı)
Karataş	14	30	1.021	4.932	7.080
Seyhan	4	8	207	818	1.416
Yumurtalık	8	17	218	640	1.470
Yüreğir	21	45	756	3.228	5.148
Toplam	47	100	2.202	9.618	15.114

Kaynak: Kalkınma Atölyesi 2019

İldeki mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin konakladığı 47 geçici çadır yerleşim alanında bulunan toplam 2.202 çadırın %66'sı (1.453 çadır) göçmen, %34'i (749 çadır) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı hanelerden oluşmaktadır. Geçici çadır yerleşimlerinde bulunan çadırlarda, %65'i (9.806 kişi) göçmen, %35'i (5.308 kişi) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak üzere, toplam 15 bin 114 kişi yaşamaktadır. Bahsi geçen 15 bin 114 kişinin yaş aralığı incelendiğinde, %67'si (6.413kişi) göçmen, yüzde 33'ü (3.205 kişi) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak üzere 9.618 çocuk olduğu görülmektedir. Yani ilde mevsimlik gezici tarım işçilerinin konakladıkları yerleşim yerlerinde yaşayanların yarısından fazlası çocuktur (UNICEF 2019).

Adana'daki mevsimlik işçilerin çoğunluğunun düşük gelir gruplarından olması, bölgedeki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği, genellikle düşük ücretli, sosyal güvenceden yoksun, geçici işler olarak tanımlandığı için yoksulluğun kuşaklar arası aktarımı riskini taşımaktadır. Bu da çocuk işçiliği, eğitimden kopuş ve sağlık hizmetlerine erişim sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Adana'nın tarımsal üretiminde Mart–Kasım ayları arasında yoğun işgücü talebi bulunmaktadır. Bu dönemde Adana'ya gelen işçi sayısı yılda yaklaşık 30.000–40.000 kişi civarındadır (resmî olmayan tahminlere göre). Soya, pamuk, mısır ve narenciye gibi ürünlerde farklı dönemlerde art arda yapılan hasatlar, işçilerin bölgede uzun süre kalmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum, geçici değil, mevsimlik-devamlı göç modeline işaret etmektedir.

Çizelge 4.3 Adana'da üretilen tarımsal ürünlerin mevsimlik tarım işgücüne göre işleniş dönemleri

Kaynak: Kalkınma Atölyesi 2019

Çukurova'nın verimli tarım arazileri, yüksek üretim potansiyeline sahiptir ancak işçilerin yaşam alanları, üretim merkezlerine altyapısız, izole ve güvencesiz şekilde yerleşmiştir. Çadır alanlarının tarla içlerinde veya yol kenarlarında konumlanması, hem fiziksel güvenlik hem de sosyal dışlanma açısından ciddi sorunlara neden olmaktadır.

Yüreğir ve Karataş gibi ilçelerde zaman zaman ilçe belediyeleri veya kaymakamlıklar tarafından su tankeri, mobil WC, sağlık taramaları gibi hizmetler sağlanırken, bazı kırsal alanlarda hiçbir hizmet sunulmamaktadır. Bu durum kurumsal hizmetlerin yerelliğe bağlı dağınıklığı ve 'bölgesel eşitsizlik' konusuna örnek teşkil eder.

4.4.1 İlçelere göre tarımsal potansiyel

Seyhan ve Yüreğir: Yoğun sulama imkanları nedeniyle sebze ve narenciye üretiminde liderdir.

Ceyhan: Pamuk, mısır ve soya üretiminde önemli katkılar sağlar.

Karataş ve Yumurtalık: Deniz kenarına yakın olan bu ilçeler tarla bitkileri ve seracılıkta öne çıkar.

Kozan ve Feke: Daha çok zeytin ve meyve üretimi ile bilinir (TOB 2022).

Artan sıcaklık ve su kaynaklarındaki azalma, özellikle Adana gibi sıcak iklim bölgelerinde iklim krizinin tarımı dönüştürdüğünü göstermektedir. Suya duyarlı ürünler (örneğin pamuk ve mısır) ile yeni ürün desenlerinin seçimi, tarımsal planlamayı ve dolayısıyla işgücü ihtiyacını değiştirmektedir.

4.4.2 Adana'da mevsimlik işgücü durumu

Adana'da 2022 yılında yürütülen alan araştırması kapsamında, Adana Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü kayıtlarında yer alan belge sahibi tarım aracılarının (elçi) sayısı incelenmiştir. Kurum verilerine göre 2013 yılı itibarıyla belgeli elçi sayısı 439 kişi olarak görünmektedir. Bununla birlikte, araştırma sırasında Adana Çukurova Tarım Aracıları (Elçiler) Derneği ile gerçekleştirilen görüşmelerde derneğe kayıtlı elçi sayısının 680 kişi olduğu tespit edilmiştir. İki kurumdan elde edilen veriler, yalnızca belge sahibi ya da derneğe kayıtlı elçileri kapsamaktadır ve tamamı Adana ilinde ikamet etmektedir. Ancak bu elçilerin aracılık ettiği tarım işçileri, mevsimlik gezici işçiler değil, Adana'da yerleşik ve yıl boyunca aynı bölgede çalışan tarım işçileridir.

Saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde, ilgili kurum temsilcileri ve diğer elçiler, Adana sınırları içinde fiilen faaliyet gösteren elçi sayısının yaklaşık 2.000 kişi olduğunu ifade etmiştir. Bu sayı, İŞKUR kayıtları ve dernek verilerinin sahadaki gerçek durumu

yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim saha araştırmasına katılan 70 elçiden yalnızca 39'unun belgeli olması, METİP kapsamında uygulanan belgelendirme ve kayıt altına alma mekanizmasının etkin çalışmadığını ve hedeflenen sonuçlara ulaşmadığını göstermektedir. Bu bulgular, mevsimlik gezici tarım işçileri üzerinden yürütülen belgelendirme ve kayıt sisteminin sahada yaygın, sistematik ve sürdürülebilir biçimde uygulanamadığını kanıtlar niteliktedir. Bu durum, aracılık faaliyetinin kayıt dışı kalmasının yalnızca bireysel tercihlerden değil, sistemin işleyişine entegre olamayan yapısal eksikliklerden kaynaklandığını göstermektedir.

Adana'da mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık %40'ını kadınlar, %20'sini ise 18 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2020). Kalan %40'lık kesim ise erkek işçilerden oluşmaktadır. Kadınlar genellikle tarlada çalışmanın yanı sıra çadır düzeni, yemek, çocuk bakımı gibi ikinci mesailer yürütmektedirler. Bu da toplumsal cinsiyet rolleri ile ekonomik sömürünün kesiştiği bir durumu ortaya koyar.

Adana bölgesinde resmi kayıtlara göre yaklaşık 20.000 (Valilik, Kaymakamlıklar vb. kurum verilerine göre) resmi olmayan kayıtlara göre ise yaklaşık 30 bin (Elçiler, muhtarlıklar, elçiler derneği verilerine göre) mevsimlik gezici tarım işçisinin tarımsal faaliyet döneminde istihdam edildiği tespit edilmiştir (Sevinç ve Davran 2022). Adana ili Valiliği verilerine göre 2015 yılında ilde toplam 64 adet METİP aracılığı ile kurulan toplu çadır alanı bulunmaktadır. Saha araştırmasında ve ilgili kişi ve kurumlar ile yapılan görüşmelerde Adana ilinde METİP toplu çadır alanları haricinde irili ufaklı olmak toplam 200'e yakın çadır yerleşim alanı tespit edilmiştir. Gerek METİP toplu çadır alanlarında gerekse küme çadır alanlarında her çadırda kalan ortalama kişi sayısı 5.7'dir. Bu çadırlarda ortalama 4.3 kişi tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Çadırın hemen hemen hepsinde yemek, bulaşık, çamaşır, çocuk bakımı gibi gündelik işleri yapan ve çalışmayan kişiler bulunmaktadır (Sevinç ve Davran 2022).

Kalkınma Atölyesi'nin 2020 yılında Adana'da yaptığı bir araştırma, bölgede ki mevsimlik tarım işgücüne dair önemli bilgiler vermektedir. Adana'da 47 geçici çadır yerleşiminde bulunan toplam 9.618 çocuk nüfusunun ve -daha da önemlisi zorunlu eğitim çağı olan 6-14 yaş grubundaki 4.614 ve 15-18 yaş grubundaki 2.215 çocuk olmak üzere, toplam 6.829 çocuğun sadece 517'sinin ilde eğitime devam ettiği beyan edilmiştir.

Bunların 367’si Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, 150’si göçmen çocuklardır. Eğitime katıldığı beyan edilen çocukların 346'sı ilkokul, 153'ü ortaokul, 18'i ise lise öğrencisidir. Her yerleşimde okula giden çocuk beyan edilmiş olup toplam çocuk nüfusunun (9.618 çocuk) 6.830'u zorunlu eğitim (6-18 yaş) çağındadır. Özetle ildeki mevsimlik gezici tarım işçilerinin konakladığı tüm geçici çadır yerleşimlerindeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı çocukların sadece %15'inin eğitime devam ettiği beyan edilirken, göçmen çocukların yüzde 3'ü eğitime devam etmektedir. Eğitime devam ettiği belirtilen 517 çocuğun 325'i taşımalı (ücretsiz) okul servisi, 102'si yaya olarak, 51'i otobüs, 39'u servis ile Damlapınar, Solaklı, Kaldırım, Barbaros, Belören, Mürseloğlu ilkokulu’na, Doğankent, Ganime Erzenci, Yeşilköy, Zeytinli, Karayusuflu, Çotlu, Sirkenli İlköğretim okuluna, Hilmi Canan Ümmü Gülsüm, Atatürk Ortaokulu’na ve Karataş İMKB Çok Programlı Anadolu, Tuzla İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ne gitmektedir (Kalkınma Atölyesi 2020).

4.5 Tezin Kuramsal Çerçevesi

Mevsimlik tarım aracılığı ekseninde tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını inceleyen bu araştırmada mevsimlik tarım aracılığı ve işçiliği olgusunu çok katmanlı biçimde anlamlandırabilmek için çeşitli sosyolojik kuramlar çerçeve olarak ele alınmıştır. Aracıların tarımsal üretimdeki konumları, işçilerin göç pratikleri, emeğin sömürüsü ve toplumsal eşitsizlik gibi olguların analizinde aşağıda özetlenen kuramsal yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Mevsimlik tarım aracılığı sistemi, yalnızca ekonomik bir iş bölümü ilişkisi değil aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin, kurumsal dışlanmanın ve örgütsel dağınıklığın kesişiminde konumlanan karmaşık bir yapıdır. Bu çalışmada bu yapının çok katmanlı doğasını anlayabilmek amacıyla kuramsal çerçeve üç temel eksen etrafında yapılandırılmıştır: Sosyal sermaye kuramı, marjinallik kuramı ve enformel ekonomi kuramı. Seçilen bu kuramlar, hem saha verilerinin sunduğu çeşitliliği teorik olarak karşılayabilecek bir esneklik sunmakta, hem de literatürde bu alana dair sınırlı olan kuramsal bütünlük ihtiyacına cevap vermektedir. Özellikle sosyal sermaye kuramı aracılığıyla aracının bilgiye erişimi, örgütlülük düzeyi ve hak algısı gibi boyutlar incelenirken, marjinallik kuramı aracılığıyla tarım aracılarının sistem içinde ‘ne işçi ne işveren’ şeklinde tanımlanabilir gri konumları analiz edilmektedir. Öte yandan enformel ekonomi kuramı bu sistemin kayıt dışılık, kuralsızlık ve güvencesizlik ekseninde nasıl

sürdürüldüğünü açıklamada kritik bir araç sunmaktadır. Yan kuramlar olarak konumlandırılan göç sosyolojisi, toplumsal yeniden üretim ve çocuk işçiliği kuramları ise bu ana kuramların saha gerçekliğiyle uyumlu biçimde derinleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yaklaşım sayesinde mevsimlik tarım aracılığı yalnızca ekonomik bir aracı faaliyet olarak değil aynı zamanda toplumsal dışlanma, kurumsal boşluk ve sosyal düzenleyicilik işlevlerinin iç içe geçtiği bir emek rejimi olarak ele alınmaktadır.

4.5.1 Sosyal Sermaye Kuramı

Sosyal sermaye bireylerin ve grupların toplumsal ilişkiler aracılığıyla edindikleri kaynaklara erişimini ve bu ilişkilerin getirdiği güven, karşılıklılık ve normlar üzerinden açıklayan bir kavramdır. Bu kuramın en önde gelen isimlerinden biri olan Pierre Bourdieu, sosyal sermayeyi bireyin sahip olduğu ilişki ağları sayesinde elde ettiği avantajlar bütünü olarak tanımlar. Bourdieu'ye göre bireyler ekonomik sermaye (para, mal), kültürel sermaye (bilgi, eğitim) ve sosyal sermaye (ilişki ağları) üzerinden toplumsal alanda farklı konumlara yerleşirler (Bourdieu 1986). Sosyal sermaye diğer sermaye türlerine erişimde ve bu sermayeleri dönüştürmede belirleyici bir rol oynar. Yani birey kiminle ilişkili olduğuna bağlı olarak bilgiye, haklara, destek mekanizmalarına ve statüye daha kolay erişebilir.

Sosyal sermaye yalnızca bireysel değil, kolektif olarak da işler. Robert Putnam ise bu kurama kurumsal bir boyut katarak sosyal sermayeyi toplulukların demokratik katılımı, güven düzeyi ve örgütlenme kapasitesiyle ilişkilendirir. Putnam'a göre, topluluklarda yüksek düzeyde sosyal sermaye varsa o toplumda iş birliği artar, toplumsal sorunların çözümüne katılım sağlanır ve refah artışı gerçekleşir (Putnam 1993). Sosyal sermaye bu yönüyle hem bireylerin eylem kapasitesini artıran hem de yapısal dönüşümleri mümkün kılan bir kaynak olarak ele alınır (Putnam 2000).

Tez bağlamında sosyal sermaye kuramı, mevsimlik tarım aracılarının içinde bulundukları ilişkiler ağının onların pratikleri üzerindeki etkisini anlamada önemli bir teorik araç sunmaktadır. Tarım aracılarının dernek üyeliği, İSG bilgisi, belge edinimi, çevreyle kurduğu bağlar, devlet kurumlarıyla temasları gibi unsurlar sosyal sermayenin somutlaştığı başlıca alanlardır. Örneğin dernek üyesi olan bir aracı yalnızca hukuki olarak

tanınmakla kalmaz aynı zamanda bilgiye, destek mekanizmalarına ve iş organizasyonu becerisine daha kolay erişebilir. Bu bağlamda sosyal sermaye aracının sadece ekonomik çıkarlarını değil aynı zamanda işçiye yönelik davranış biçimlerini, haklara yaklaşımını ve örgütsel bilincini de şekillendiren bir güçtür. Mevsimlik tarım işçilerinin büyük kısmı göçmen veya dezavantajlı gruplardan geldiği için, sosyal sermayeye sahip aracılar, işçilerin refahına daha fazla katkı sunabilmektedir. Çünkü güçlü sosyal sermayeye sahip bir aracı hem yasal çerçevede hareket eder hem de işçinin barınma, ulaşım, ödeme gibi sosyal haklarını gözeten daha bütüncül bir yaklaşım sergiler. Bu da sahada, daha insana yakışır iş koşullarına yakınlaşmayı beraberinde getirir.

Tez kapsamında sadece sosyal ilişkiler ağını ve normatif dayanışmayı değil aynı zamanda bireylerin bilgi, beceri ve eğitim düzeylerini de açıklayabilecek kuramsal bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 'Beşerî Sermaye Kuramı' tarım aracılarının sahip olduğu eğitim, mesleki deneyim, belge edinimi ve İSG, çevre vs. bilgileri gibi unsurlar aracılığıyla sektörel etkinliklerini ve işçilere karşı sergiledikleri tutumları anlamlandırmak açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Beşerî sermaye bireylerin ekonomik değeri olan bilgi ve yetenekleriyle doğrudan ilişkili olduğundan özellikle aracıların eğitim düzeyi ile iş organizasyon biçimleri arasında kurulan ilişkilerde temel belirleyicilerden biri olarak ele alınmıştır (Becker 1993).

4.5.2 Yapısal Eşitsizlik ve Marjinallik Kuramları

Pierre Bourdieu'nün sosyolojik düşüncesi toplumsal eşitsizliklerin yalnızca ekonomik düzeyde değil aynı zamanda kültürel, sembolik ve sosyal sermaye aracılığıyla yeniden üretildiğini savunur. Bourdieu'ye göre toplum birbirinden farklı alanlardan (field) oluşur. Her alan (örneğin tarım, akademi, hukuk) kendi iç dinamiklerine, kurallarına ve sermaye türlerine sahiptir. Bireyler bu alanlarda hareket ederken sahip oldukları sermaye türleri (ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik) ve habitus (içselleştirilmiş davranış kalıpları) ile konumlanır. Alan içerisindeki güç ilişkileri bireyin sermaye türlerini dönüştürebilme kapasitesine ve alanın kurallarını içselleştirme düzeyine bağlıdır (Bourdieu 1986).

Bourdieu'nun habitus kavramı bireylerin sosyal koşullar tarafından şekillenen düşünme, hissetme ve davranma eğilimlerini ifade eder. Habitus geçmiş deneyimlerin ve toplumsal konumun birey üzerindeki kalıcı etkilerini temsil eder. Bu bağlamda bireyler sınıfsal konumlarına göre belirli alanlarda avantaj veya dezavantaj yaşarlar.

Tarım aracılığı, belirli bir toplumsal alan içinde kendine özgü dinamikleri ve iktidar ilişkileri olan bir yapıdır. Bu alan tarım ekonomisinin, bürokrasinin, göçmen emeğinin ve kayıt dışılığın kesiştiği bir noktada konumlanır. Bu bağlamda tarım aracısı ne tam anlamıyla işveren ne de işçidir. Aracı bu iki alan arasında çoğu zaman gri bölgede konumlanan bir aktördür. Aracının alan içerisindeki konumu sahip olduğu sermaye türlerine göre şekillenir. Belgesi olan, dernek üyesi, devlet kurumlarıyla ilişkili, çevresi geniş olan bir aracı diğerlerine göre daha yüksek bir pozisyondadır (Bourdieu 1993).

Örgütsüz, belgesiz ve sosyal ilişkileri sınırlı olan aracıların bu alanda hareket kabiliyeti düşüktür. Bu durumda aracı, düşük kültürel ve sosyal sermaye ile alanda var olmaya çalışırken sistemin gerisinde konumlanır. Yani Bourdieu'nün ifadesiyle alanın kurallarını bilmeyen ya da daha az sermayeye sahip olan aktör olarak marjinalleşir. Bu durum sadece aracının kendi güvencesizliğini değil onun aracılığıyla işe dahil olan işçilerin de daha kötü koşullarda çalışmasına neden olur. Bu bağlamda Loïc Wacquant'ın marjinallik kavramı da Bourdieu ile birlikte ele alınabilir. Wacquant, sistemin kenarında kalan aktörleri tanımlarken onların formel yapıların dışında görünmez emek piyasalarında hayatta kalmaya çalıştıklarını belirtir (Wacquant 2008). Tarım aracılığı da bu çerçevede ne tam anlamıyla kurumsal ne de tamamen yasadışı olan gri ekonomiye ait bir yapıdır (Bourdieu ve Wacquant 1992). Bu yüzden birçok aracı sistemin dış çeperlerinde yer almakta, kurumsallaşamamakta ve bu durum hem kendi güvencesizliğini hem de çalıştırdığı işçilerin kırılganlığını artırmaktadır (Bourdieu ve Passeron 1990).

4.5.3 Kayıtdışılık Kuramı

Enformellik sadece yasal kayıtların dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetleri değil aynı zamanda devletin düzenleyici kurumlarının dışında kalan iş ilişkilerini sözleşmesiz çalışmayı ve sosyal güvenceden yoksun emek biçimlerini de kapsar. Alejandro Portes ve William Haller'e göre enformel ekonomi modern kapitalist sistemin istisnası değil onun

tamamlayıcı bir unsurudur (Portes ve Haller 2005). Bu yaklaşımda kayıt dışı alanlar sistemin çeperinde değil merkezle iç içe geçmiş biçimde var olur ve sermaye birikim süreçlerine doğrudan hizmet eder. Enformel aktörler devletin düzenleme, denetleme ve vergi alma mekanizmalarının dışında kalırlar bu nedenle düşük maliyetle, esnek ve çoğu zaman kuralsız biçimde faaliyet gösterirler (Portes vd. 1998). Enformel alanlar, özellikle kırılgan gruplar (göçmenler, yoksullar, düşük eğitimliler) için bir istihdam biçimi haline gelirken bu aktörlerin toplumsal dışlanmışlıklarını da pekiştirir (Fraser 2016). Bu analiz Abdelmalek Sayad'ın göçmen işçinin görünmeyen emeği ve Nancy Fraser'ın üretim-yeniden üretim ayrımıyla da örtüşmektedir (Sayad 1999). Aracılar enformel emeğin yalnızca üretim sürecini değil onun yeniden üretim süreçlerini (barınma, ulaşım, çocuk bakımı gibi) de organize eden aktörler haline gelir. Bu bakımdan, tezdeki bulgular aracının enformel refah sağlayıcısı gibi konumlandığını ve işçilerin sosyal yaşamlarını da şekillendirdiğini göstermektedir.

4.6 Dünyada Mevsimlik İşgücüne Yönelik Uygulamalar

Dünyada çeşitli ülkeler, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarını yönetmek ve haklarını korumak için çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamaların bir kısmı adil istihdam uygulamaları, insana yakışır iş, barınma standartları ve sömürünün önlenmesine yönelik olsa da uygulamada çok farklı sonuçlar söz konusudur. Çeşitli yasal çerçeveler geliştirmiştir. Yasal önlemlere rağmen pek çok mevsimlik tarım işçisi kayıt dışı istihdam, eksik ücret veya güvensiz çalışma koşulları gibi sömürülerle karşı karşıyadır. Buna karşılık ülkeler mevsimlik iş göçü süreçlerini giderek resmileştirmekte, denetim sistemi oluşturmaya çalışmakta ve yasal standartlara uyumu sağlamak için gönderen ülkelerle ortaklık sözleşmeleri oluşturmak istemektedir.

Avrupa Birliği, 2014 yılında AB vatandaşı olmayan kişilerin mevsimlik çalışma için AB üye ülkelerine girişine ilişkin koşulları belirleyen *Mevsimlik İşçiler Direktifi'ni* (2014/36/AB) uygulamaya koymuştur. Bu uygulamanın genel olarak içerdiği başlıklar şu şekildedir:

• **Adil İstihdam**: Ücretler, çalışma saatleri ve sağlık ve güvenlik standartları konusunda yerel işçilerle eşit muamelesi gerekmektedir.

• **Barınma Standartları:** İşverenlerin, genellikle iş sözleşmesiyle bağlantılı olarak insana yakışır iş ve yaşam koşulları sağlamaları gerekmektedir.

• **Geri Dönüş Mekanizmaları**: İşçilerin mevsimsel olarak geri dönmelerine olanak tanırken, fazla kalmanın önüne geçilmesine yönelik önlemler alınmaktadır (Mevsimlik İşçiler Direktifi 2014).

4.6.1 İtalya

Caporalato, İtalya'da tarım sektöründe sıkça karşılaşılan yasa dışı bir mevsimlik tarım işçi temini sistemidir. Bu sistemde, mevsimlik tarım aracılığı görevini yürüten kişiler, mevsimlik tarım işçilerini işe alır ve işverenlerle iletişim kurarak işçilerin çalışma sistemlerini düzenler. Ancak bu sistem, genellikle işçilerin sömürülmesine sebep olur ve insan ticareti ile ilişkilendirilmektedir (Carchedi 2020).

Caporalato sistemine göre:

Tarım Aracılarının Görevi: Caporali (bu sistemde faaliyet gösteren tarım aracısı) çalışacak işçileri tarımsal üretimde çalıştırmak üzere işe alır. Genellikle işçilerin ulaşımından, konaklamasından ve günlük çalışma programlarından sorumludur. İşçiler genellikle günlük yevmiyelerinden önemli miktarlarda kesintiler yapmak zorundadırlar. Ayrıca ulaşım ve barınma gibi hizmetler için yüksek ücretler talep edilir. Sisteme dahil olan pek çok işçi, belgesiz çalışarak yasal koruma ve sosyal haklardan yoksun kalmaktadır.

Caporalato Sisteminin olumsuz yönleri hayli fazladır. Bunlar:

Kötü iş şartları: İşçiler genellikle uzun saatler boyunca ve oldukça düşük ücretlerle çalışırlar. Barınma koşulları standartların altında ve sağlık hizmetlerine erişim kısıtlıdır.

Yasal ve sosyal sorunlar: Caporalato sisteminde işçi hakları ihlali had safhadadır. Düzensiz göçmenler içinde bulundukları yasal statüleri gereği sosyal ve kanuni haklardan faydalanmak için başvuru vs. yapamazlar. Kadın işçiler sıklıkla cinsel taciz ve istismar riskiyle karşı karşıyadır (Corrado vd. 2018).

İtalya Hükümeti caporalato ile mücadele etmek için çeşitli yasal tedbirler almıştır.

- 2016 Caporalato Yasası, tarım sektöründeki yasa dışı aracılık ve sömürüye karşı ciddi cezaları içerir. Bu yasaya göre, işverenlerin ve aracılık yapanların cezai sorumlulukları artırılmıştır.

İtalya hükümeti, tarım sektöründeki çalışma koşullarını denetlemek için daha fazla kaynak tahsis etmiş olsa da henüz sorun çözümlenmiş değildir (Santoro ve Stoppioni 2019).

Caporalato uygulamaları, yalnızca İtalya ile sınırlı kalmamaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinde de tarım sektöründe benzer aracılık sistemleri mevcuttur. Ancak İtalya'daki bu tür sistemlerin nasıl bir sömürü modeline dönüştüğü açıkça ortaya konmaktadır.

4.6.2 İspanya

21. yüzyılın başından bu yana, başlangıçta geçici bir göç programı aracılığıyla, daha sonra ise çeşitli yöntemlerle gelen Rumen göçmenler, İspanya'da tarım işi yapan en önemli ulusal gruplardan biri haline geldi. Ancak, Avrupa'nın en büyük tarımsal sanayisinin işleyişi açısından kritik öneme sahip olmalarına rağmen, bu uzun vadeli döngüsel hareketliliğe ilişkin çalışmalar, göç ve tarım literatüründe hâlâ az gelişmiş durumdadır. Huelva ve Lleida tarlalarına, düzensiz işçilerin istihdamı ve son zamanlarda yerel şirketlerin 'özel' veya özerk programlarının etkinleştirilmesiyle birleştirilen işgücü sağlanmıştır. Günümüzde Romenler, menşei veya varış ülkesindeki yetkililerin kısıtlayıcı veya düzenleyici müdahalesi olmaksızın, işverenlerin ihtiyaçları ile doğrudan ilişkili olarak erişilebilen esnek bir işçi havuzu görevi görerek, İspanyol tarımında çalışmak için her mevsim gelmeye devam etmektedir (Gerbeau vd. 2021).

4.6.3 Almanya

Almanya, Doğu Avrupa'dan işgücü transferi ile özellikle Polonya, Romanya ve Bulgaristan'dan gelen işçilerle tarım işgücünü karşılamaktadır. Pandemi sonrası süreçte işçi getirimi daha düzenli hale gelmiş, işçilere yönelik sağlık kontrolleri ve konaklama koşulları düzenlenmiştir. Ancak zaman zaman düşük ücret, fazla mesai ve yetersiz denetim gibi sorunlar devam etmektedir. 2020'de yapılan bir araştırma, işçilerin büyük kısmının fazla saat çalıştırıldığı ve haklarını yeterince bilmedikleri yönünde bulgular ortaya koymuştur (FairWork Germany 2021).

Mevsimlik tarım işçiliği dünya genelinde pek çok ülkenin tarımsal üretim sisteminde vazgeçilmez bir işgücü biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı ülkeler bu işgücü biçimini düzenlemek amacıyla çeşitli yasal, yönetsel ve göç politikaları geliştirmiş olsa da uygulamada yaşanan aksaklıklar ve denetim eksiklikleri işçilerin sömürüye açık hale gelmesine neden olmaktadır. Barınma, ulaşım, ücret, sosyal güvenlik ve cinsel istismar gibi sorunlar evrensel nitelikte olup, göçmen işçilerin sosyal haklardan mahrum bırakılması pek çok ülkede ortak bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin de benzer sorunlarla karşı karşıya olduğu göz önünde bulundurularak, uluslararası örneklerden ders çıkararak daha etkin, hak temelli ve denetlenebilir bir mevsimlik tarım politikası geliştirmesi gerekmektedir.

4.6.4 Amerika Birleşik Devletleri

ABD tarım sektöründe, özellikle göçmen işçiler (çoğunlukla Meksika kökenli) mevsimlik iş gücünün önemli bir kısmını oluşturur. H-2A ve TN vizeleri gibi programlarla işçi alımları yapılırken, düşük ücretler, yetersiz çalışma koşulları ve sosyal güvenceler sektörün temel sorunlarıdır. Göçmen işçilerin olmaması durumunda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ciddi risk altındadır. Buna ek olarak, tarım iş gücündeki daralma, daha fazla tarımsal ürünün ithalatına ve fiyatların artmasına yol açmaktadır (Baker Enstitüsü 2023).

4.6.5 Kanada

Kanada'nın Mevsimlik Tarım İşçisi Programı (SAWP), düşük sosyoekonomik düzeyde olan ülkelerden (örneğin Meksika, Karayip ülkeleri) işçilerin geçici olarak tarımda çalışması için uygulanan bir programdır.

• İkili Anlaşmalar: Bunlar hem gönderen hem de kabul eden ülkelerin işçileri korumadaki rollerini özetlemektedir.

• Haklar ve Denetim: Tek bir işverene bağımlılık gibi konular eleştirilere maruz kalsa da, işçiler sağlık ve sigorta hakkına sahiptir (www.canada.ca).

4.6.6 Avustralya

Avustralya'nın 'Mevsimlik İşçi Programı' birçok farklı sektörle birlikte tarım sektörü için de mevsimlik iş göçünü kapsamaktadır. Genellikle Pasifik Adası ülkelerinden ve Doğu Timor'dan işçiler bu programa başvurmaktadır. Bahçıvanlık, su ürünleri yetiştiriciliği, şeker kamış ve pamuk ürünleri başta olmak üzere birçok üründe çalışmaktadır. Programın faydaları ise işverenler asgari sayıda çalışma saati sağlamalı, seyahat masraflarını karşılamalı ve adil ücret sağlamalıdır (Mevsimlik İşgücü Programı 2019).

Fakat bu programda da uygulamadaki eksikler ve denetimsizlikler dolayısıyla yeterli fayda görülememektedir.

4.6.7 Yeni Zelanda Örneği

Yeni Zelanda'nın RSE programı (Recognised Seasonal Employer Scheme), 2007 yılında uygulanmaya başlamıştır ve Pasifik Adası ülkelerinden işçilerin tarım ve bahçecilik sektöründe mevsimlik olarak istihdam edilmesini sağlar. Programla birlikte göçmen işçilerin haklarını koruma, asgari ücret güvencesi, güvenli barınma, sağlık sigortası ve düzenli denetim mekanizmaları öngörülmüştür.

Ancak işçilerin yalnızca belirli işverenlere bağlı kalması, şikâyet mekanizmalarına ulaşamama ve sömürüye açık hale gelme gibi eleştirilerle karşılaşmıştır (ILO, 2017; Stringer & Simmons, 2019).

Farklı ülkelerde yasal ve yönetsel modeller çeşitlilik gösterse de denetim zayıflığı, işverene bağımlılık ve göçmen emeğinin kırılganlığı, mevsimlik tarım işçiliğinde evrensel sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

5. BULGULAR ve TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde Adana'nın Ceyhan, Karataş ve Yüreğir ilçelerinde gerçekleştirilen saha araştırmasına dayalı olarak mevsimlik tarım aracılarına ilişkin elde edilen bulgular detaylı biçimde sunulmaktadır. Araştırmada hem nicel anket verilerinden hem de nitel görüşme ve gözlemlerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla tarım aracılığı sisteminin işleyiş biçimi, iş gücü temin süreçleri, kayıt dışılık eğilimleri, karar alma mekanizmalarındaki rolleri ve işçi-işveren-aracı üçgenindeki konumları çok yönlü olarak analiz edilmiştir. Sayısal bulgular aracıların demografik yapılarından, çalıştırdıkları işçi sayısına, eğitim düzeylerinden sigorta uygulamalarına kadar çeşitli göstergelere dayanmaktadır. Nitel veriler ise alan deneyimlerinden, günlük pratiklerden ve aracılık faaliyetinin sahadaki karşılığından beslenmektedir. Bu bütüncül yaklaşım yalnızca mevcut durumu betimlemekle kalmayıp aynı zamanda sistemin yapısal sorunlarını tartışmaya açmak ve geleceğe yönelik çözüm önerilerine zemin hazırlamak açısından da önem arz etmektedir.

5.1 Mevsimlik Tarım Aracıları ile Yapılan Nitel ve Nicel Görüşmeler

Bu bölümde mevsimlik tarım işgücü piyasasında önemli bir rol üstlenen tarım aracılarıyla yapılan saha görüşmelerinden elde edilen nitel ve nicel bulgular detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan yüz yüze anketler, yapılandırılmış görüşmeler ve gözlemler yoluyla hem aracılık faaliyetlerinin yapısal dinamikleri hem de aracıların bireysel tutumları çok boyutlu olarak analiz edilmiştir. Nitel veriler aracılığıyla aracıların kendi anlatıları, deneyimleri ve anlam dünyaları ortaya konulurken, nicel veriler aracılığıyla ise demografik özellikleri, mesleki tecrübeleri ve işçi-işveren ilişkilerine dair tutumları sistematik olarak değerlendirilmiştir. Bu bölüm yalnızca aracılık sisteminin mevcut işleyişini belgelemekle kalmamakta aynı zamanda sosyal sermaye, enformellik, marjinallik ve beşeri sermaye gibi kuramsal çerçeveler ışığında saha gerçekliğini anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

5.1.1 Demografik yapı

Adana'da yapılan bu alan araştırmasında görüşme yapılan mevsimlik tarım aracıları yaş, cinsiyet, geldikleri il, medeni durum ve eğitim seviyesine göre incelenmiştir.

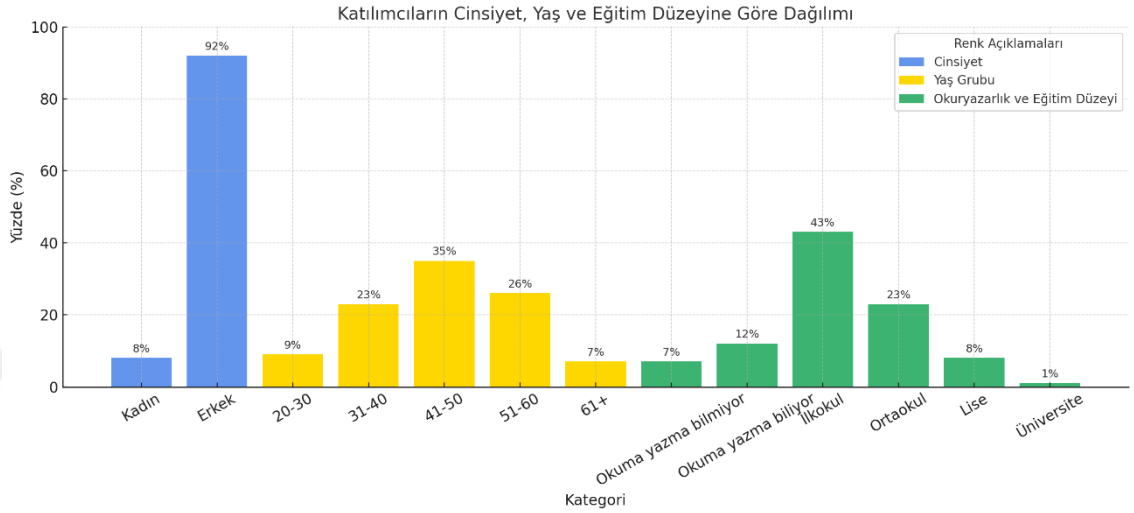

Şekil 5.1 Cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerine göre tarım aracıları

Şekil 5.1 genel olarak, çalışmaya katılan bireylerin demografik profiline dair önemli bir görünüm sunmaktadır. İlk dikkat çeken unsur, katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek bireylerden oluşmasıdır (%91,43). Bu durum araştırmanın toplumsal cinsiyet bağlamında homojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca örneklem içerisindeki cinsiyet temsiliyetinde dengesizlik olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda cinsiyete dayalı analizlerde bu dengesizlik göz önünde bulundurulmalıdır (Field 2013).

Yaş dağılımında ise en yoğun katılımın 41-50 yaş aralığında toplandığı görülmektedir (%35,71). Bu yaş grubunu %25,71 ile 51-60 yaş grubu takip etmektedir. Genç bireylerin (özellikle 20-30 yaş) katılımının görece düşük olması, çalışmanın belirli bir yaş aralığında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Eğitim düzeyinde ise katılımcıların çoğunluğunun ilkokul mezunu (%42,8) olduğu, ardından ortaokul mezunlarının (%24,2) geldiği dikkat çekmektedir. 'Üniversite veya meslek yüksekokulu mezunu' oranının yalnızca %1,4 olması örneklemin daha çok temel eğitim düzeyinde bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, veri yorumlarında bilişsel düzey ve eğitim temelli yaklaşımlar açısından göz önünde bulundurulmalıdır.

Çizelge 5.1 Geldikleri ile göre tarım aracıları

İl	Sayı	%
Adana	41	58.5
Şanlıurfa	26	37.1
Siirt	3	4.4
Toplam	70	100

5.1.2 Çalışma durumları

Bu bölümde mevsimlik tarım aracılarının çalışma durumlarına, yani aracılık faaliyetlerini yürütme biçimlerine, çalışma sürelerine, işçi sayısına, işe başlama ve çalışma koşullarına ilişkin bulgular ele alınmaktadır. Çalışma durumu, aracılık faaliyetinin yalnızca ekonomik boyutunu değil, aynı zamanda emeğin sürekliliği, güvencesizlik ve mevsimsellik gibi yapısal dinamikleri de yansıtmaktadır.

Çizelge 5.2 Mesleklerine göre tarım aracıları

Meslek	Sayı	%
Tarım aracısı	63	90
Tarım aracısı ve Tarımsal üretim	4	5.7
Tarım aracısı ve Hayvansal üretim	2	2.8
Tarım aracısı ve Farklı sektör	1	1.4
Toplam	70	100

Çizelge 5.2'ye göre görüşme yapılan 70 tarım aracısının %90'ı yalnızca tarım aracılığı yapmaktadır. Bu durum, tarım aracılığının başlı başına bir meslek haline geldiğini ve birçok kişi için temel geçim kaynağını oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların %5,7'si tarım aracılığı ile birlikte tarımsal üretim de yapmakta, %2,8'i ise hayvansal üretimle ilgilenmektedir. Sadece %1,4'lük küçük bir kesim, tarım aracılığı dışında farklı bir sektörde de faaliyet göstermektedir. Bu dağılım tarım aracılığı mesleğinin kırsal alanda tek bir işle sınırlı kalmaksızın çeşitli üretim alanlarıyla da iç içe geçebildiğini, ancak bu durumun oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Tarım aracılığının Adana gibi üretim merkezlerinde uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış bir kimlik kazandığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 5.3 Tarım aracıların mesleğe ilk başlama durumu

Mesleğe başlama durumu	Sayı	%
Baba mesleği	13	18.5
Başka aracılar sayesinde	9	12.8
Mevsimlik işçi iken aracılık yapmaya başladı	29	41.4
Mecburen	17	24.2
Kendi isteğiyle	2	2.8
Toplam	70	100

Çizelge 5.3'te tarım aracıları mesleğine girişin kişisel tercihlerden çok yapısal zorunluluklar ve çevresel etkiler üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Katılımcıların %41,4'ü mevsimlik işçi iken aracılık yapmaya başladığını belirtmiştir. Bu durum tarım sektöründe göçmen/emekçi pozisyonundaki bireylerin zamanla aracılığa geçiş yaptığını ve bu sürecin sıklıkla ekonomik zorunluluklar veya fırsatlarla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %24,2'si mesleğe 'mecburen' başladığını belirtmiş olup, bu oran da giriş kararının gönüllülükten çok zorlayıcı koşullar tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu iki kategori birlikte ele alındığında, örneklemin %65,6'sının mesleğe girişinde bireysel tercih yerine dışsal faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Öte yandan 'baba mesleği' (%18,5) ve 'başka aracılar sayesinde' (%12,8) gibi ağ temelli ve geleneksel geçiş yolları da kayda değer oranlardadır. Bu durum, aracılık mesleğinin ailevi aktarımlar ve sosyal çevre aracılığıyla sürdürülebilirliğini koruduğunu göstermektedir (Portes, 1998). Sadece %2,8'lik bir kesimin bu mesleği kendi isteğiyle seçtiğini belirtmiş olması tarım aracılığı mesleğinin toplumda tercih edilen bir kariyer alanı olmaktan çok, zorunlu bir geçim stratejisi olarak benimsendiğini düşündürmektedir.

Çizelge 5.4 Tarım aracılarının işverenlerle bağlantı kurma yöntemi

Yöntem	Sayı	%
Önceden çalıştığı işveren	31	44.2
Diğer tarım aracılarının bağlantılarını kullanarak	3	4.2
Sezon öncesi anlaşma yapan	2	2.8
Şirket eksperleriyle bağlantı kuran	32	45.7
Doğrudan bahçe sahibiyle görüşen	2	2.8
Toplam	70	100

Çizelge 5.4 tarım aracılarının işverenlerle nasıl bağlantı kurduklarını göstermekte ve sektördeki ilişki biçimlerinin doğasını anlamaya yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümü (%45,7) işverenlerle bağlantı kurmak için şirket eksperlerini tercih ettiğini belirtmiştir. Bu durum, kurumsal aracılar ve özel sektör yapıları ile olan ilişkilerin tarımsal istihdam süreçlerinde etkili olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, %44,2'lik oranla 'önceden çalıştığı işveren' yoluyla bağlantı kuranlar da oldukça yüksek bir kesimi temsil etmektedir. Bu durum, tarım işgücü piyasasında sosyal ve beşerî sermayenin belirleyici olduğunu göstermektedir. Buna karşılık doğrudan bahçe sahibiyle görüşme (%2,8), sezon öncesi anlaşma yapma (%2,8) ve diğer tarım aracılarının bağlantılarını kullanma (%4,2) gibi yöntemler oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu bulgular, sektörün enformel yapısına rağmen ağ temelli ilişkiler ve geçmiş deneyimlerin halen en belirleyici bağlantı kurma yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle 'şirket eksperleri' üzerinden bağlantı kurulması, sektördeki profesyonelleşme eğilimine de işaret edebilir. Literatürde de belirtildiği gibi (Rigg 2007), tarımda aracılık faaliyetleri yalnızca iş bulma değil, aynı zamanda sosyal ağ yönetimi ve güven ilişkileriyle de şekillenmektedir.

Araştırma bulgularına göre, tarım aracıları büyük ölçüde sosyal ve coğrafi yakınlık temelli ilişkilere dayalı bir işgücü yapısı oluşturmaktadır. Katılımcıların %41'i hem akraba hem de aynı bölgede yaşayan kişilerle çalıştığını belirtirken, %32'si yalnızca aynı bölgede ikamet eden bireylerle çalışmaktadır. Öte yandan, Suriyeli işçi çalıştıran aracıların oranı %13 ile sınırlı kalmaktadır. Bu bulgular, aracılık faaliyetlerinde güven ilişkilerinin, aidiyet duygusunun ve yerel sosyal ağların belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin işçi temininde belirleyici olması tarım aracılığının büyük ölçüde 'bağlılık temelli bir organizasyon biçimi' olduğunu göstermektedir. Bu durum, Bourdieu'nün sosyal sermayenin bir güç ve ayrıştırma mekanizması olarak nasıl çalıştığını açıklayan kuramsal çerçevesiyle örtüşmektedir.

Çizelge 5.5 Mevsimlik tarım aracıların çalıştırdığı işçi sayısı

İşçi sayısı	Sayı	%
10'dan az işçi	2	2.857
10-30 işçi	11	15.714
31-50 işçi	36	51.429
51-100 işçi	9	12.857
101-300 işçi	8	11.429
301-500 işçi	1	1.429
501-700 işçi	3	4.286
Toplam	70	100

Çizelge 5.5 incelendiğinde, mevsimlik tarım aracıları arasında en yoğun dağılımın 31–50 işçi çalıştıran grupta toplandığı görülmektedir. Bu grupta yer alan 36 aracı, toplamın %51,4'ünü oluşturarak örneklemdeki aracıların yarısından fazlasını temsil etmektedir. Bu durum, bölgede faaliyet gösteren aracıların büyük bir kısmının orta ölçekli bir işgücü yönetimi gerçekleştirdiğine işaret etmektedir. 10–30 arası işçi çalıştıran aracılar %15,7 ile ikinci sırada yer alırken, 51–100 arası işçi çalıştıranların oranı %12,9'dur. Bu iki grup birlikte değerlendirildiğinde, küçük ve orta ölçekli aracıların mevsimlik tarım işgücü piyasasında belirleyici bir konumda olduğu söylenebilir. Öte yandan, 101–300 işçi aralığında çalışan bildirenlerin oranı %11,4 olup, daha az sayıda ancak daha yüksek kapasiteli aracılardan oluşmaktadır. Daha küçük ölçekli gruplar olan 10'dan az işçi çalıştıranlar (%2,9) ve 301–500 işçi çalıştıranlar (%1,4), örneklem içinde marjinal bir pozisyondadır. Dikkat çeken bir başka grup ise 501–700 arası işçi çalıştıran aracıların %4,3'lük oranla temsil edilmesidir. Bu oran düşük görünsede tek bir aracı tarafından yüzlerce işçinin istihdam ediliyor olması, bazı aracılık yapılarına bağlı yoğunlaşmış emek süreçlerini göstermektedir. Genel olarak bulgular, mevsimlik tarım aracıları arasında orta ölçekli bir emek organizasyonunun baskın olduğunu, ancak hem çok küçük hem de oldukça büyük ölçekli aktörlerin de sistemde yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu dağılım, aracılık faaliyetlerinin oldukça farklı ölçeklerde yürütüldüğünü ve dolayısıyla uygulanan yönetim biçimleri, denetim mekanizmaları ve iş ilişkileri açısından heterojen bir yapının söz konusu olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5.6 Aracılarla çalışan işçilerin cinsiyet durumu

Cinsiyet	Sayı	%
%20 erkek %80 kadın	10	14.2
%30 erkek %70kadın	26	37.1
%40 erkek %60 kadın	23	32.8
Yarı yarıya	7	10
Hepsi kadın	4	5.7
Toplam	70	100

Çizelge 5.6'da tarım sektöründe aracılar aracılığıyla çalıştırılan işçilerin cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadın iş gücünün belirgin şekilde öne çıktığı görülmektedir. Katılımcıların %37,1'i iş gücünün %70'inin kadınlardan oluştuğunu belirtirken, %32,8'i bu oranın %60 kadın- %40 erkek şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bu iki grup birlikte değerlendirildiğinde, örneklemin %70'inden fazlası ağırlıklı olarak kadın işçilerle çalıştığını beyan etmiştir. Özellikle iş gücünün %80'inin kadınlardan oluştuğunu bildirenlerin oranı %14,2 iken, yalnızca kadınlardan oluşan gruplarla çalışan aracıların oranı %5,7'dir. Bu bulgular, tarım iş gücünde kadın emeğinin sistematik olarak ön planda olduğunu göstermektedir. Buna karşın, 'yarı yarıya' erkek-kadın dengesine sahip gruplarla çalışanların oranı yalnızca %10'da kalmıştır. Bu durum, tarım sektöründe cinsiyet dağılımının eşitlikten uzak, kadın emeği odaklı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, tarımda kadınların düşük ücretli, mevsimlik ve güvencesiz işlerde daha fazla yer aldığına işaret eden literatürle de örtüşmektedir (Standing, 1999). Aynı zamanda bu çizelge, kadınların sadece üretimin değil, gizli sömürünün de merkezinde yer aldığı yapısal bir durumu yansıtmaktadır. Çizelge ile birlikte çadır alanlarında yapılan gözlemler de kadın emeğinin sömürüldüğü tespit edilmiştir. Kadınlar tarım işleri ile birlikte, barınma alanlarında da yoğun biçimde çalışmaktadır. Temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi görevlerle de yine kadınlar ilgilenmektedir. Ailelerin küçük kız çocuklarının da anneye yardım amaçlı bu işleri üstlendiği görülmüştür. Bu durum emeğin yeniden üretimine olumsuz bir örnek olarak görülmektedir.

Aracıların çoğunluğu (%31,4) 20 yıldan fazla tarım aracılığı yapıyorken, mesleğe yeni başlayanların (0-5 yıl) oranı %15,7'dir. Ayrıca yine aracıların büyük çoğunluğu (%80) yıl içinde 1 veya 2 farklı şehirde mevsimlik tarım aracılığı işi yapmaktadır.

Çizelge 5.7 İşçilerin genel olarak yaptığı tarımsal işler

İşin adı	Sayı
Toprak hazırlığı	35
Ekim-dikim	62
Çapalama	59
Budama	37
Gübreleme	35
İlaçlama	24
Sulama	28
Hasat-toplama	63
Çuvallama-kasalama	40
Yükleme	33
Paketleme	8

Çizelge 5.7'ye göre, mevsimlik tarım işçilerinin en yoğun şekilde yer aldıkları işler sırasıyla hasat-toplama, ekim-dikim, çapalama ve çuvallama-kasalama faaliyetleridir. Bu çizelge diğerlerinden farklı olarak toplam çalışan işçi sayısını değil, çalışan işçilerden kaç tanesinin hangi işi yaptığını göstermektedir. Bu sıralama, işçilerin fiziksel emeğe dayalı ve süreklilik arz eden üretim aşamalarında görev aldığını göstermektedir. Tarım sektörünün mevsimsel yapısı, özellikle bu tür işlerde yoğun işgücü ihtiyacını beraberinde getirmekte ve geçici işçiliğin temel dayanağını oluşturmaktadır. Diğer yandan, tarım aracılarının beyanlarına göre çocuk işçiliği halen önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Çocukların dâhil olduğu işler arasında toprak hazırlığı, ekim-dikim, çapalama, gübreleme ve hasat-toplama gibi hem başlangıç hem de ürün alma evreleri öne çıkmaktadır. Bu bulgu, çocukların yalnızca basit görevlerle değil, tarımsal üretimin hemen her aşamasında çalıştırıldığını göstermektedir. Bu durum, çocuk emeğinin aile işgücü modelinin bir parçası olarak değil, doğrudan üretim zincirine entegre edilmiş bir biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Mevzuatlara ve çocuk haklarına aykırı olan bu çizelge, tarımda yapısal eşitsizliklerin sürdüğünü ve çocuk emeğinin görünmeyen ama belirleyici bir yer tuttuğunu işaret etmektedir (ILO, 2017; TÜİK, 2020).

5.1.3 Mevsimlik tarım aracılarının örgütlenme ve resmileşme durumları

Bu bölümde mevsimlik tarım aracılarının örgütlenme biçimleri, dernek üyelikleri, belge sahipliği ve resmî statüye ilişkin tutumları analiz edilmektedir. Aracılık sistemi, Türkiye'de çoğunlukla kayıt dışı biçimde işleyen bir yapıya sahiptir ve bu durum hem işçilerin hem de aracılarının çalışma koşullarını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, örgütlenme ve resmileşme düzeyleri, aracılık faaliyetlerinin meşruiyetini, sosyal sermaye ilişkilerini ve işgücü piyasasındaki konumlarını belirleyen temel değişkenlerdir. Bölümde elde edilen bulgular, aracılığın kurumsal çerçeveye dâhil olma kapasitesini, örgütlenmenin bilinç düzeyiyle ilişkisini ve formel sisteme dâhil ol(a)mamanın neden olduğu sosyo-ekonomik kırılganlıkları sosyolojik bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çizelge 5.8 Tarım aracıları derneğine üye olan aracılarla, aracılık belgesi olanların kıyaslanması

		Derneğe üye olan aracılar		
Aracılık belgesi Alan aracı sayısı		Üye	Üye değil	Toplam
Belge yok	Sayı	12	24	36
	%	15.6	32.8	48.4
Belge var	Sayı	32	2	34
	%	48.4	3.1	51.5
Toplam	Sayı	44	26	70
	%	64	35.9	100

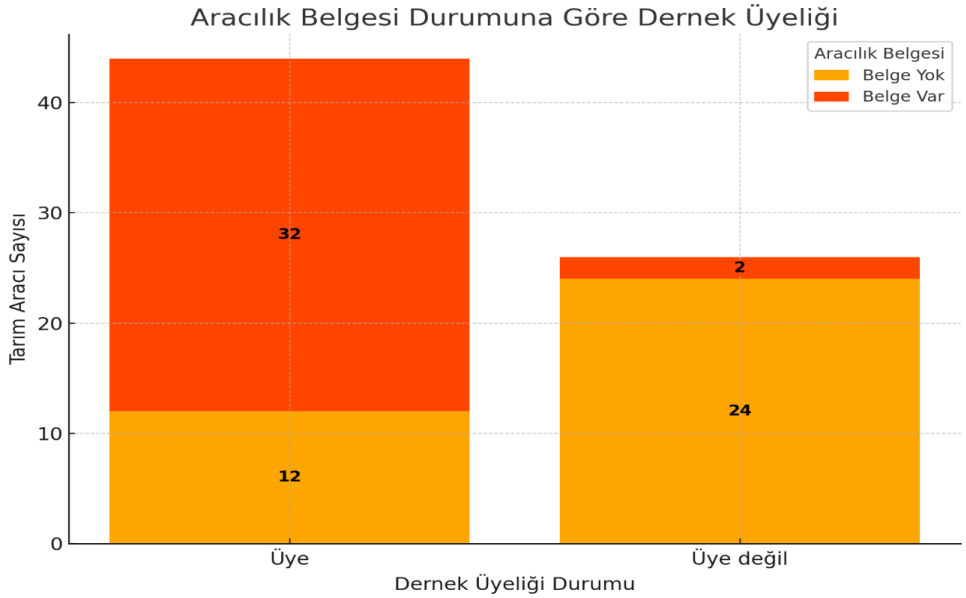

Şekil 5.2 Tarım aracılığı belgesi olan aracıların aracılık derneğine üye olma durumunun kıyaslanması

Çizelge 5.8 ve Şekil 5.2 Tarım aracıları derneğine üye olma durumu ile aracılık belgesine sahip olma durumu hem çizelge hem de grafik olarak verilmiştir. Bu analizin bu denli öneme sahip olmasının sebebi, bu araştırmada verilerin analizi ve yorumlanmasında önemli bir kriter olmasıdır. İki durum çapraz çizelge analiziyle birlikte incelendiğinde, her iki koşulu sağlayan aracıların oranı %48,4'tür. Bu bulgu, araştırmaya katılan mevsimlik tarım aracıları arasında formel ve örgütlü yapılarla ilişki kurma eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Aracılık belgesine sahip olanların önemli bir çoğunluğunun aynı zamanda dernek üyesi olması, bu kişilerin mesleki bilince sahip, düzenli ve organize çalışma biçimlerine daha açık bireyler olduklarını düşündürmektedir. Nitekim, anlamlılık analizi sonucunda bu iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p < .001$). Bu durum, tarım aracıları arasında dernek üyeliği ile belge alma davranışı arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, derneğe üye olan aracıların aynı zamanda belge alma konusunda da daha bilinçli ve sorumlu bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Bu bulgular, sektördeki kurumsallaşma süreci açısından önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Bulgulara göre görüşülen aracıların bir kısmı (n=24) herhangi bir resmî kayıt altında olmaksızın faaliyet göstermektedir. Bu durum ücretlendirme, sigorta, barınma gibi temel haklara ilişkin standartların belirlenememesine yol açmakta ve keyfilik, esneklik ve kontrolsüzlük gibi özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Araştırma sırasında yapılan

gözlemlere göre enformellik, özellikle Suriyeli göçmen emeği ile çalışılan alanlarda daha da görünür hale gelmektedir. Göçmen işçilerin statüleri ve yasal belirsizlikleri aracıların bu iş gücünü daha düşük maliyetle ve kayıt dışı biçimde yönlendirmelerine zemin hazırlamaktadır.

Aracılık belgesine sahip 34 katılımcıdan 4'ü, belgeyi ilk aldıkları dönemde İŞKUR'a rapor sunduklarını ancak bu raporlamayı düzenli bir biçimde sürdürmediklerini belirtmiştir. Bu durum, mevzuat gereği yapılması gereken bildirim ve denetim süreçlerinin, uygulamada yeterince takip edilmediğine işaret etmektedir. Ayrıca belge sahibi aracılardan yalnızca 2'si, aracılık belgesini üç yılda bir yenilediğini ifade etmiştir. Bu bulgular, belgelendirme sisteminin yalnızca başlangıç aşamasında işlevsel olduğu, devamında ise takip ve yenileme mekanizmalarının zayıf kaldığını göstermektedir. Bu eksiklik, tarım iş gücü piyasasında sürdürülebilir kurumsallaşma açısından önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilebilir. Çizelge 5.9'a göre aracılar belgelerini yenilememe sebeplerini en çok denetimsizlikle ilişkilendirmişlerdir. Ayrıca ikili görüşmelerde bazı aracılar formel yapıya geçme arzusunu dile getirse de bu süreç önünde bilgi eksikliği, mali yük ve bürokratik engeller gibi faktörler ciddi birer bariyer olarak durmaktadır. Bu durum, Portes ve Haller'in enformel ekonominin zorunlu strateji olarak benimsendiği durumları tanımladığı yaklaşımıyla uyumludur.

Çizelge 5.9 Aracılık belgesinin yenilenmeme sebebi

Sebep	Sayı
İşlemler uzun ve karışık	7
Denetim olmadı	17
Masraflı	4
Yanıt yok	3
Toplam	31

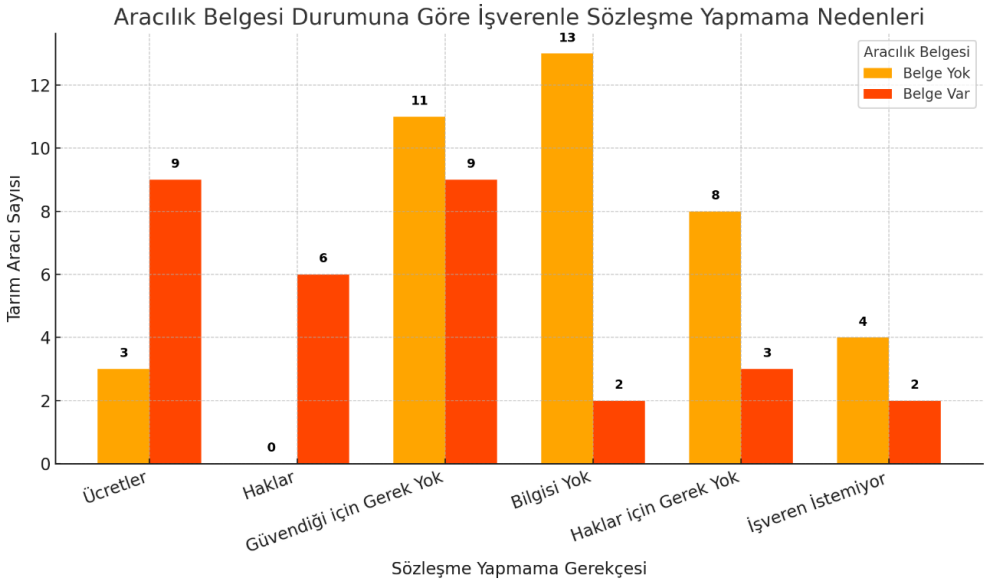

Şekil 5.3 Aracılık belgesi alma durumu ile işverenle sözleşme yapma durumunun kıyaslanması

Şekil 5.3'te görüldüğü üzere, aracılık belgesi olmayan aracıların büyük çoğunluğu işverenle sözleşme yapmama gerekçesi olarak 'güvendiği için gerek yok' ve konuyla ilgili 'bilgisizlik' nedenlerini ön plana çıkarmıştır. Bu durum, belgesiz çalışan aracıların yasal prosedürlere hâkim olmadığını ya da güven ilişkilerini formel düzenlemelerin önünde tuttuklarını göstermektedir. Öte yandan belgesi olan aracıların bir kısmı da benzer nedenleri belirtmiş olsa da (güven: n=9, bilgisizlik: n=2), daha yüksek oranda haklar ve ücretler gibi konular için sözleşme yaptığını ifade etmiştir (haklar için sözleşme: n=6, ücretler için sözleşme: n=9). Bu bulgular, belgesi olan aracıların, hak temelli düşünme biçimine ve yazılı mutabakatlara daha yatkın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, işverenin sözleşme yapmak istememesi gibi yapısal bir gerekçe her iki grup için de dile getirilmiştir (belgesiz: n=4, belgeli: n=2). Bu da iş gücü piyasasında işverenlerin sözleşmeye yaklaşımının da sorunun bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çizelge genel olarak, belge sahibi olmanın yalnızca yasal bir statü kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda hak arayışı ve bilinç düzeyini de artırdığını göstermektedir. Sözleşme yapılmaması durumunda öne çıkan 'güven' ve 'bilgi eksikliği' gibi nedenler ise, sektördeki enformellik ve kurumsal denetim eksikliğine dikkat çekmektedir.

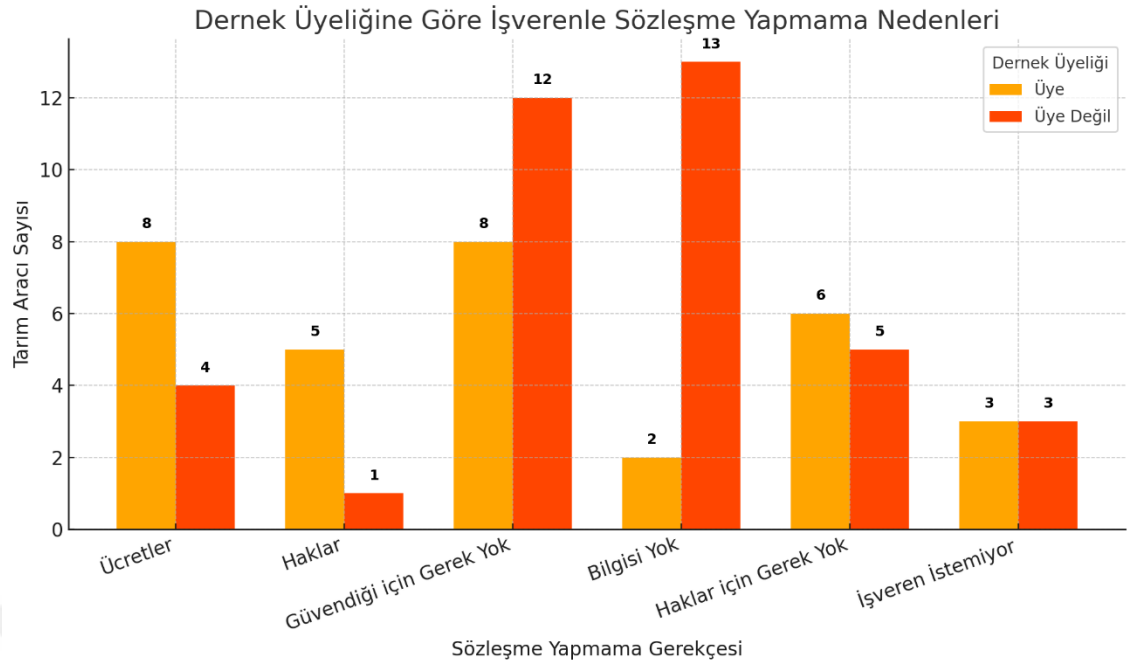

Şekil 5.4 Derneğe üye olma durumu ile işverenle sözleşme yapma durumunun kıyaslanması

Şekil 5.4'te görüldüğü üzere, dernek üyesi olmayan aracıların, sözleşme yapmama nedenleri arasında özellikle 'güvendiği için gerek duymama' (n=12) ve 'konuya dair bilgisizlik' (n=13) gibi geçersiz gerekçeleri öne çıkmaktadır. Bu durum dernek üyesi olmayan bireylerin hem bilgi düzeylerinin sınırlı olduğunu hem de sözleşmeye dayalı bir iş kültürüne daha az yatkın olduklarını göstermektedir. Buna karşılık, dernek üyesi olan aracıların haklar (n=5) ve ücretler (n=8) gibi konularda sözleşme yapmayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Bu bulgular, örgütlü yapılar içinde yer alan bireylerin hak temelli düşünme biçimine ve formel ilişkiler kurma eğilimine daha yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki grupta da 'işveren istemediği için' sözleşme yapılamadığı yönündeki beyanlar (n=6) eşit düzeydedir. Bu da yapısal bir engelin hâlen etkili olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu çizelge dernek üyeliğinin yalnızca bir aidiyet biçimi değil, aynı zamanda daha bilinçli ve kurumsal iş ilişkileri kurmaya yönelik bir adım olduğunu ortaya koymaktadır. Dernek üyeleri bilgilendirme ve destek mekanizmalarına daha fazla erişebildiği için sözleşme yapma kültürüne daha yatkın görünmektedir. Nitekim günümüzde hangi sektör olursa olsun sözleşme yapmak her muhatabın hakkını güvence altına alma noktasında önemlidir. Özellikle hiçbir güvencesi olmayan mevsimlik tarım işçiliğinde önemi daha da fazladır. Buna göre örgütlü hareket etmenin hakları güvence altına alma noktasında olumlu sonuçları olduğu söylenebilir. Ayrıca alanda yapılan nitel görüşmelerde bazı aracılar sözleşme yapmak yerine ödemenin bir kısmını

işe başlamadan aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu da hakları güvence altına alma noktasında nispeten olumlu bir uygulama olabilir.

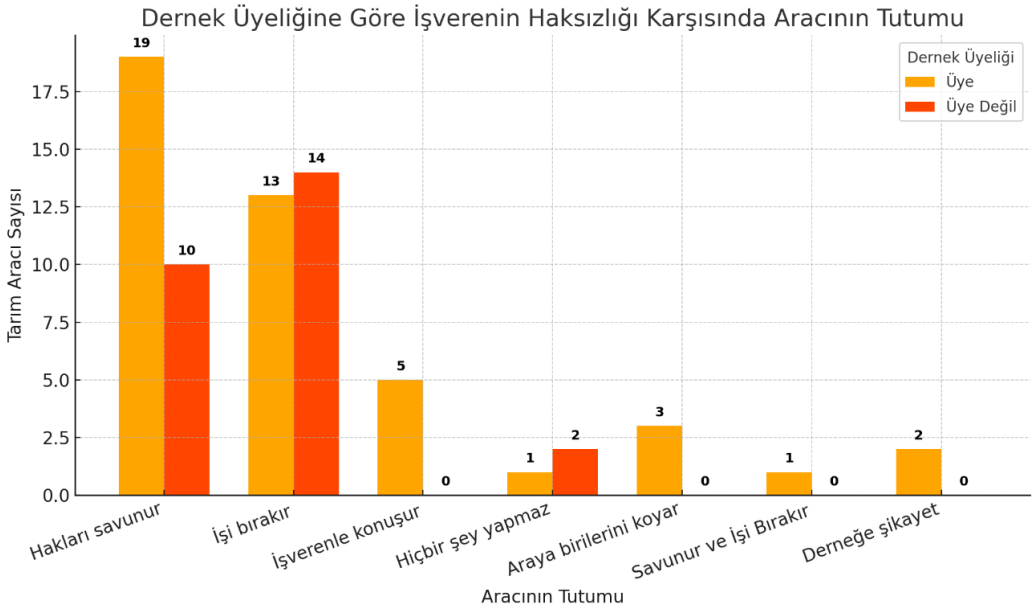

Şekil 5.5 Derneğe üye olma ile işverenin haksızlık yapma durumunda aracı tutumunun kıyaslanması

Şekil 5.5 incelendiğinde dernek üyesi olan aracıların büyük bir kısmı (n=19) haksızlığa karşı ‘hakları savunma’ yönünde tutum sergilemektedir. Bu grupta ayrıca ‘işi bırakma’ (n=13) ve ‘işverenle konuşma’, ‘araya birilerini koyma’ ya da ‘derneğe şikâyet’ gibi daha aktif ve çözüm arayışına dayalı tutumların gözlemlendiği dikkat çekmektedir. Bu durum örgütlü yapıların aracıları daha müdahaleci ve hak temelli davranışlara yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık dernek üyesi olmayan aracıların tepkileri genellikle daha edilgen kalmaktadır. Bu grupta en yüksek tepki ‘işi bırakmak’ (n=14) şeklinde pasif bir çözüm iken, ‘hiçbir şey yapmamak’ (n=2) ya da ‘işverenle konuşmamak’ gibi seçenekler daha fazla görülmektedir. Ayrıca bu grupta hiç kimsenin derneğe şikâyet veya araya birilerini koymak gibi davranışlarda bulunmaması, kurumsal destek ve araçlardan yararlanma eğiliminin zayıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca dikkat çekici bir bulgu olarak, ‘hakları savunup işi bırakma’ seçeneği yalnızca dernek üyesi olan bir aracı tarafından belirtilmiştir. Bu da çok boyutlu bir tepkiselliğin örgütlü bireylerde daha fazla ortaya çıkabildiğini düşündürmektedir.

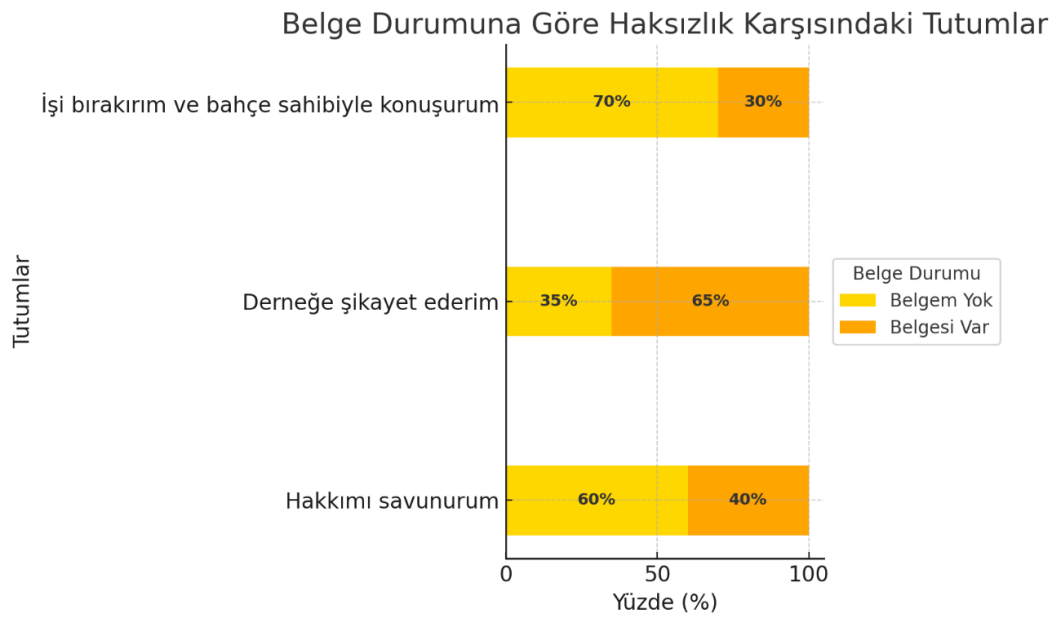

Şekil 5.6 Aracılık belgesi olan ve olmayan aracıların haksızlık karşısında tutumları

Şekil 5.6'da tarım aracılığı belgesi olanlar ve olmayanların, işverenin haksızlık yapması karşında tutumları incelenmiştir. Tezin giriş bölümünde bahsedilen H1 hipotezi doğrultusunda ortaya ayırt edilebilir sonuçlar çıkmıştır. H1 hipotezi, örgütlü ve örgütsüz aracılar arasında, işverenin yapacağı haksızlığa karşı sergileyecekleri tutumu incelemeyi amaçlamaktadır. Belgesi olmayanlar, pasif veya edilgen tutumlar (örneğin 'hiçbir şey yapmam', 'bahçe sahibiyle konuşurum') daha yaygındır. Hak arama konusunda belirgin bir eylem veya kurumsal başvuru eğilimi görülmemektedir. Bu durum, formel bilgi ve güvenceye erişimi olmayan bireylerde hak savunusu kapasitesinin zayıf olduğunu göstermektedir. 2010-2016 yılları arasında belge alan aracılar, 'hakkımı savunurum' ve 'derneğe şikâyet ederim' gibi aktif savunucu refleksler geliştirme eğilimindedir. Ayrıca savunma ve işi bırakma gibi ikili tepkiler, bu grubun kararlılığını da göstermektedir. Bu durum, belgeli aracıların mesleki kimliklerinin ve hak farkındalığının daha gelişmiş olduğunu işaret etmektedir. 2021-2023 yılları arasında belge alanlar, yani en güncel belgeye sahip olan bu grup, genelde 'işverenle konuşurum' ya da 'birilerini araya koyarız' gibi ara çözümler geliştirmektedir. Bu eğilim, yeni belgeli bireylerde hâlâ kurumsal çözüm üretme kapasitesinin gelişmekte olduğunu düşündürmektedir. Derneğe şikâyet etme sadece daha eski belge sahiplerinde görülmüş olup, bu durum örgütlü bilinçle doğrudan ilişkili bir tutum olarak değerlendirilebilir. Bu sonuçlara göre H1 hipotezinin de anlamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Tarım aracılarının dernek üyeliği durumu ile mevsimlik tarım işçileri üzerindeki etkileri arasındaki ilişki incelenmiştir. İşçilerin barınma, çalışma koşulları ve ücretlendirme süreçleri üzerindeki aracılık etkisi, aracının örgütlü olup olmamasına göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorusu, hem istatistiksel hem de içerik analizleriyle değerlendirilmiştir**.** Ki-kare testi sonuçları, tarım aracılarının dernek üyeliği ile mevsimlik işçilerin barınma, çalışma ve ücretlendirme koşulları üzerindeki etkileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermektedir ($\chi^2(60) = 70.99$, $p = 0.157$). Bu bulgu, tarım aracısının bir derneğe üye olup olmamasının, işçilere yönelik uygulamalar açısından belirleyici bir unsur olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle dernek üyeliği statüsü, işçilerin yaşamsal koşulları üzerinde yapısal bir fark yaratmamakta ve bu durum etkilerin daha çok bireysel tutumlara, yerel uygulamalara veya denetim mekanizmalarının varlığına bağlı olarak geliştiğini düşündürmektedir. İlgili veriler bu tür etkilerin rastlantısal olarak dağıldığını ve dernek üyeliği gibi kurumsal bir unsurun tek başına işçi deneyimlerini açıklamada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. İstatistiksel olarak anlamlılık elde edilememiş olsa da, verilerin içerik bazlı incelenmesi ve araştırma esnasında yapılan gözlemlere dayanarak farklı yorumlar yapmak mümkündür.

- Dernek üyesi olan aracılar, çoğunlukla işçilerin hem barınma hem çalışma hem de ücret alanlarında etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, örgütlü yapıların aracılara daha sistematik bir rol ve sorumluluk yüklediğine işaret etmektedir.
- Üye olmayan aracılar ise daha çok tekil alanlarda (örneğin sadece barınma ya da çalışma) etkili olduklarını belirtmiş ya da ‘hiçbir etkimiz yok’ gibi daha pasif beyanlarda bulunmuşlardır.

Nitel verilere göre dernek üyelerinin işçilerin ihtiyaçlarına ilişkin daha fazla farkındalık sahibi oldukları ve çözüm odaklı yaklaştıkları gözlenmiştir. Bu bağlamda, yalnızca istatistiksel sonuçlara bağlı kalmak bu sosyal gerçekliği tam olarak yansıtmayacaktır. Karma yöntem yaklaşımı ile hem sayısal dağılımlar hem de sosyal bağlamlara dayalı niteliksel içerikler bir araya getirilerek, daha derinlemesine ve bütüncül bir analiz sağlanmıştır. Elde edilen bulgular, tarım aracılarının örgütlü yapılar (örneğin dernek üyeliği) aracılığıyla işçilerin yaşam ve çalışma koşullarına daha fazla müdahil olabildiklerini ortaya koymaktadır. Ancak bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamış, dolayısıyla kurumsal üyeliğin bireysel farkındalıkla desteklenmediği durumlarda etkisiz kalabildiği gözlemlenmiştir.

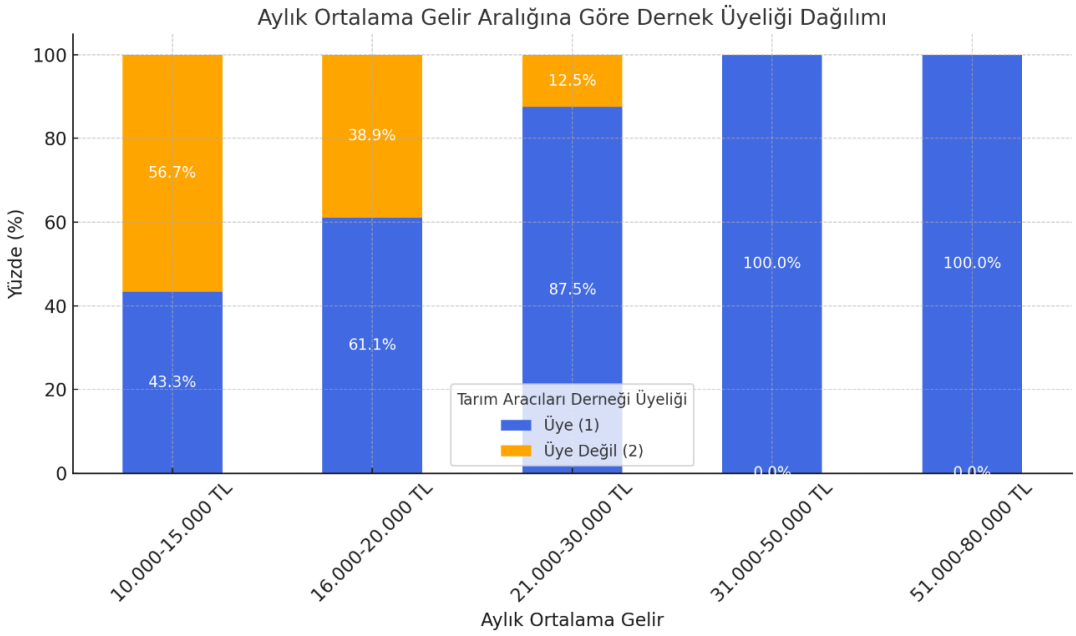

Şekil 5.7 Aylık ortalama gelir aralığına göre dernek üyeliği dağılımı

Şekil 5.7'de tarım aracıları derneğine üyelik durumu ve aylık ortalama gelir kıyaslanmıştır. Bu alan araştırması 2023 yılı Eylül-Ekim aylarında yapılmıştır. Bu tarihlerde asgari ücret net 11.402,32 TL ve gram altın aylık ortalaması 1.710 TL olarak kayıtlara geçmiştir. Tarım aracılarına yönelik gerçekleştirilen bu araştırmada elde edilen bulgular gelir düzeyleri ile örgütlenme pratikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Aylık ortalama gelir aralıklarına göre tarım aracıları derneğine üyelik dağılımını gösteren grafik, artan gelir seviyesine paralel olarak kurumsal yapılara katılımın da yükseldiğini açıkça göstermektedir. Pierre Bourdieu'nün 'ekonomik sermaye' ile 'kurumsal alanlarda pozisyon edinme' kuramlarının da alanda kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Gelir düzeyi yükselen bireyler yalnızca maddi güç açısından değil, aynı zamanda sembolik sermaye kazanımı bağlamında da avantajlı konuma gelmektedir. Dernek üyeliği gibi formel yapılarla kurulan bağ bireylerin meşruiyet kazanma, karar alma süreçlerine katılma ve temsiliyet elde etme olanaklarını artırmaktadır. Buna karşın düşük gelir grubundaki aracıların kurumsal yapılara mesafeli durmaları hem bilgiye erişim hem de kolektif eylem kapasitesi açısından yapısal bir dezavantaj yaratmaktadır. Bu eşitsizlik, tarım aracılığı alanında gelir temelli bir sosyal ayrışma biçiminin varlığını desteklemekte kurumsallaşmış aracıların daha görünür, etkili ve düzenleyici aktörler haline gelmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla ekonomik sermaye

düzeyinin sadece bireysel refahı değil, aynı zamanda örgütlü davranış ve mesleki temsil kapasitesini de belirlediği söylenebilir.

Alan araştırmasından elde edilen veriler ve sahadaki pratik bilgiler birlikte ele alındığında mevsimlik tarım aracılarının beyan ettiği aylık gelir düzeyleri ile fiili olarak elde edilebilecek yevmiye gelirleri arasında dikkat çekici bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Tarım aracılarının çalışma biçimi gereği kendi çalıştıkları gün başına bir yevmiye, ayrıca tarlaya götürdükleri her işçi için de ortalama %10 civarında yevmiye kesintisi yaptıkları bilinmektedir. Bu sistemde yasal olmayan kesinti dahil edilmezse, günlük en yüksek kazanç potansiyeli Adana bölgesinde 2023 Eylül-Ekim döneminde 400 TL'lik yevmiye üzerinden maksimum 800 TL olarak hesaplanabilir. Ayda kesintisiz 30 gün çalışıldığı varsayılsa dahi en fazla 24.000 TL brüt gelir elde etmek mümkündür. Ancak anket sonuçları çok sayıda tarım aracısının bu sınırın üzerinde aylık gelir bildirdiğini göstermektedir. Bu durum iki temel yorumu beraberinde getirmektedir. İlk olarak aracıların kazançlarının sadece günlük yevmiye üzerinden değil gayri resmî komisyonlar, işçi başı ek kesintiler veya lojistik hizmetlerden elde edilen diğer gelir kaynakları üzerinden şekillenebileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bu bağlamda tarım aracılığı sistemi yalnızca bir emek bulma aracı değil aynı zamanda kayıt dışı ekonomik yapının bir parçası olarak işlev görmektedir. İkinci olarak ise gelir beyanlarındaki yüksek oranlar aracıların sosyo-ekonomik konumlarını olduğundan yüksek gösterme eğiliminde olmalarına işaret edebilir. Bu durum meşruiyet ve statü kazanma arzusu çerçevesinde, tarım alanında sembolik sermayenin nasıl üretildiğine dair ipuçları sunmaktadır. Bu yapı, aynı zamanda çalışma ilişkilerinin kayıt dışılığı ile kurumsallaşma arasındaki çelişkiyi de gözler önüne sermektedir.

Dernek üyeliği ile İŞKUR'a rapor verme davranışı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu analizde tarım aracılarının dernek üyeliği durumu ile İŞKUR'a çalışma raporu verme davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir. İŞKUR'a rapor sunmak, mevzuat gereği önemli bir yükümlülük olup aracıların bu sorumluluğu ne derece yerine getirdiği, örgütlü olup olmadıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Dernek üyesi olan aracılardan (n=4) kısa bir dönem İŞKUR'a düzenli olarak rapor verdiklerini beyan etmiştir. Bu bulgu, örgütlü yapılar içerisinde yer alan aracıların yasal sorumluluklara karşı daha duyarlı olduğunu ve kurumsal farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir.

Dernek Üyesi Olmayan Aracılar:

- Mevcut veri setinde İŞKUR'a rapor verme davranışı ile ilgili yalnızca dernek üyelerinden geçerli yanıt alınmıştır.
- Dernek üyesi olmayanların bu soruya yanıt vermemesi, iki olasılığı gündeme getirmektedir:
    1. Bilgi eksikliği veya kayıtsızlık nedeniyle raporlama yapılmıyor olabilir.
    2. Sorunun farkında olunmadığı için yanıtsız bırakılmış olabilir.

Saha bulgularına göre belgesiz veya örgütsüz aracılar tarım sektörünün gri alanlarında faaliyet göstermekte ne denetlenebilmekte ne de temsil edilmektedir. Bu durum onların sadece işçiler için değil aynı zamanda kamu otoriteleri açısından da ulaşılmaz ve belirsiz bir pozisyonda olmalarına neden olmaktadır. Böylece mevzuatla ilişkisi zayıf, hak temelli sorumluluğu düşük bir aktör tipi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca alan içinde farklı konumlarda bulunan aracılar arasında gözlemlenen farklar Bourdieu'nün 'alan ve habitus' kuramıyla uyumludur. Örgütlü, belgeli ve bilgiye erişimi olan aracılar kurumsal alana daha yakınken diğerleri sistemin gerisinde ve düşük sermayeyle tutunmaya çalışmaktadır. Bu eşitsizliğin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda yapısal ve sembolik düzeyde de yeniden üretildiğini göstermektedir.

Alan araştırmasında yapılan gözlemlere göre belge sahibi ve dernek üyesi olan tarım aracıları, işçilerin çalışma koşulları konusunda daha yüksek farkındalık sergilemekte ve işçilere yönelik daha planlı organizasyon süreçleri yürütmektedir. Bu durum beşerî sermaye düzeyi yüksek olan aracıların, işçilerin haklarını ve ihtiyaçlarını gözeten bir yönetim anlayışı benimseme olasılıklarının daha fazla olduğunu göstermektedir. Bilinç düzeyinin yüksek olması sadece bilgiye erişimi değil aynı zamanda iş organizasyonuna dair etik duyarlılığı da pekiştirmektedir.

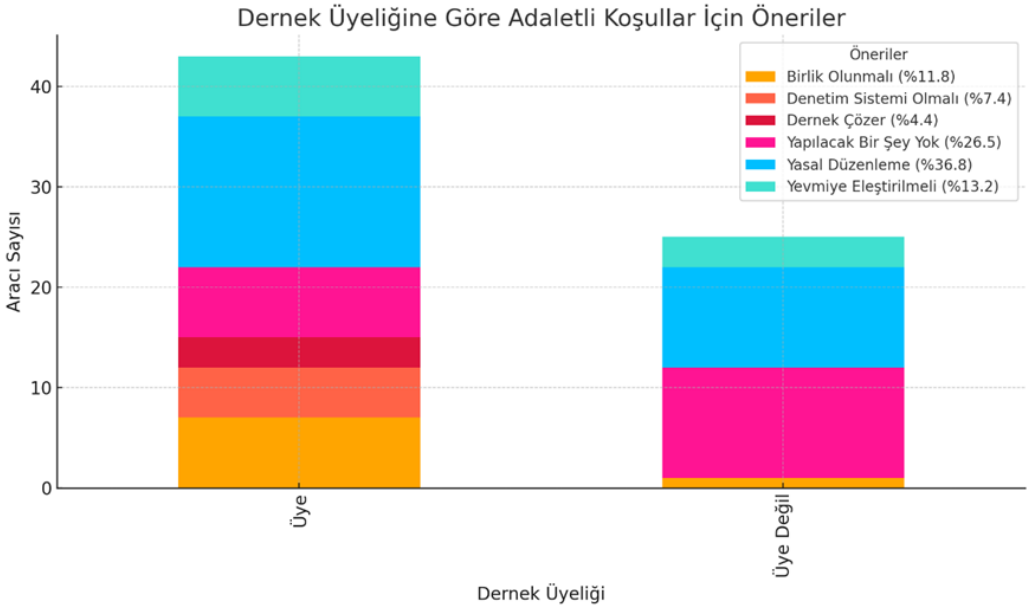

Şekil 5.8 Dernek üyeliği ve işçilerin adaletli bir yaşam sürmeleri durumlarının kıyaslanması

Şekil 5.8'e göre derneğe üye olan katılımcılar arasında öneriler çok daha çeşitli ve dağılmıştır. 'Yasal düzenleme' ve 'denetim sistemi' talepleri yüksek çıkmıştır. Bu durum örgütlü yapının işleyişine dâhil olanların, hukuki düzenlemelerin ve denetimin önemini daha çok kavradıklarını göstermektedir. 'Birlik olunmalı' ve 'dernek çözer' yanıtlarının varlığı, üyelerin derneği kolektif bir çözüm alanı olarak konumlandırdığını yansıtır. Bourdieu'nun 'alan ve sermaye' teorisi açısından, dernek üyeliği aracılara yalnızca kurumsal bir statü değil aynı zamanda sosyal ve sembolik sermaye kazandırmaktadır. 'Yevmiye eleştirilmeli' seçeneğinin üyeler arasında görünür olması, ücretlendirme adaletsizliklerine dair daha bilinçli bir farkındalık olduğunu işaret eder. Dernek üyesi olmayan aracılar daha sınırlı öneriler sunmuştur. Bu grupta öne çıkan görüşler 'yasal düzenleme' ve 'yapılacak bir şey yok' seçenekleridir. Bu ikilik bir yandan devletten çözüm beklentisini, diğer yandan da umutsuzluk ve edilgenliği yansıtır. Üye olmayanlarda 'birlik olunmalı' ve 'denetim sistemi' gibi kolektif çözüm odaklı görüşlerin zayıf kalması, örgütsüzlükle birlikte bireysel stratejilerin öne çıktığını gösterir. Bu grupta aracılar daha çok gündelik işleyişle sisteme uyum sağlayarak ilerlemeyi tercih etmektedir. Üye olanlar çözümü hem kurumsal (dernek, birlik, yasal düzenleme) hem de toplumsal dayanışma ekseninde ararken, üye olmayanlar çözümü ya yalnızca 'devlet müdahalesine' bağlamakta ya da 'çözümsüzlük' hissine kapılmaktadır. Bu durum, Portes & Haller'in (2005) işaret ettiği gibi sosyal sermayenin 'örgütlü ağlarda yoğunlaşması' ile

açıklanabilir. Dernek üyeliği aracılara yalnızca bir mesleki statü değil, aynı zamanda ortak adalet söylemini kurma ve talep etme kapasitesi kazandırmaktadır.

Saha görüşmelerinde üye olan aracıların sıklıkla ‘ücretin düzenlenmesi’, ‘işçi barınmasının sağlanması’ ve ‘örgütlü aracıların desteklenmesi’ gibi yapısal önerilerde bulunduğu, üye olmayanların ise çoğunlukla ‘işveren ne derse o olur’ veya ‘bir şey değişmez’ söylemlerini dile getirdiği gözlemlenmiştir. Grafik, bu nitel farklılaşmayı nicel olarak doğrulamaktadır. Bu bulgular, tarım aracılarının adaletli koşullar algısında dernek üyeliğinin dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Üye olanlar daha çok kolektif çözüm ve kurumsal düzenleme perspektifine sahipken, üye olmayanlar arasında bireysel uyum ve çözümsüzlük algısı öne çıkmaktadır. Bu fark, örgütlenmenin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda adalet söylemini üretme ve meşrulaştırma kapasitesini artırdığını göstermektedir.

5.1.4 Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma standartları

Bu bölümde, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma standartlarına ilişkin bulgular sunulmaktadır. Çalışma, işçilerin barınma koşulları, hijyen olanakları vs. hizmetlerinden yararlanma durumları gibi temel yaşam göstergeleri üzerinden değerlendirilmiştir. Mevsimlik işçiliğin doğası gereği geçici, güvencesiz ve mekânsal olarak hareketli olması, bu standartların sürekliliğini ve insana yakışır düzeyde sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm mevsimlik tarım emeğinin yaşam kalitesi, sosyal dışlanma ve yapısal eşitsizlik boyutlarını istatistiksel olarak göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınmaları ile ilgili veriler şu şekildedir. Aracıların %50’si yanlarında çalışan işçilerin evde kaldığını belirtirken, %46’sı çadır alanlarda barındıklarını ifade etmiştir. Aracıların %3’ü barınma imkanlarını kendilerinin karşıladığını belirtirken, %4’ü ise işveren tarafından sağlandığını belirtmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşulları üzerine elde edilen veriler, bu işgücünün büyük oranda kendi imkânlarıyla ya da aracılar aracılığıyla barındırıldığını göstermektedir. Aracıların %50’si işçilerin evlerde barındığını belirtmiştir. Bu durum bazı bölgelerde işçilerin kalıcı veya yarı kalıcı konutlara erişebildiğine işaret etmektedir. Alan araştırması esnasında evlerde barınan işçilerin genellikle geçici mevsimlik tarım işçisi olduğu saptanmıştır.

Ancak bu araştırmada önemli olan kesim gezici mevsimlik tarım işçileridir. Aracıların beyanına göre %46 gibi oldukça yüksek bir oranla çadır alanlarında barınmanın yaygın olması, mevsimlik işçiliğin hâlâ geçici, güvencesiz ve düşük yaşam standartlarına sahip koşullarda sürdüğünü ortaya koymaktadır. Barınma olanaklarının yalnızca %3'ünün aracılar tarafından sağlandığı ve %4'ünün işveren tarafından karşılandığı göz önünde bulundurulduğunda barınma sorumluluğunun büyük ölçüde işçilere veya dolaylı olarak yerel ilişki ağlarına bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu oranlar, işçilerin barınma hakkının sistematik olarak göz ardı edildiğini ve yapısal bir çözüm üretilmediğini ortaya koymaktadır. Söz konusu veriler, mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının insana yakışır yaşam standartlarının oldukça uzağında olduğunu ve kurumsal destek mekanizmalarının yeterince devreye girmediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mevsimlik tarım aracılarıyla birebir yapılan bu alan araştırmasında nitel veriler toplanırken, gözlem yöntemiyle farklı durumlar da araştırılmıştır. Ayrıca gözlem dışında, aracılarla ve işçilerle sohbet edilerek bilgiler alınmıştır. Adana kırsalında METİP alanları dışında çok sayıda çadır alanlar mevcuttur. METİP toplu çadır yerleşim yerlerinde çok farklı ve avantajlı seçenekler mevcut olmasına rağmen işçiler kendi akrabaları ile ortak çadır alanları kurmakta ve barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Söz konusu kurulan çadır alanlarda bireyler çok sayıda olanaktan yoksun kalmalarının yanı sıra her zaman var olan olumsuz barınma durumları daha da kötüleşmektedir. Ancak işçilere neden bu şekilde bir yöntem izledikleri sorulduğunda işçilerin haklı olduğunu gösteren gerekçeler hayli fazladır. İşçiler METİP toplu çadır alanlarının çok kalabalık olduğunu ve ailelerin mecburen yabancı ailelerle yakın temasta kalmak durumunda olduklarından bahsetmişlerdir. Bu durumun hem güvenlik hem de mahremiyet açısından doğru olmadığını düşünmektedirler. Çalışanların çoğunun kadın ve gençlerden oluştuğu göz önüne alındığında hane reislerinin, gençlerini ve kadınlarını korumak için gruplandırılmış çadır bölgelerini tercih ettiği görülmektedir. Nitekim farklı dönemlerde ve farklı illerde METİP çadır alanlarında yaşanan sorunlara dair örnekler vardır.

'…Adanalıoğlu beldesinde henüz bilinmeyen bir nedenden dolayı Türk tarım işçileri ile Suriyeli tarım işçileri tartışmaya başladı. Tartışmanın büyümesi üzerine ismi belirlenemeyen bir kişi üzerindeki bıçakla Suriyeli tarım işçileri Ahmet İbrahim (21) ile

Ragıp Derviş'i (21) bıçak darbeleriyle ağır yaraladı. Tarsus Devlet Hastanesi'ne kaldırılan yaralılardan Ahmet İbrahim hayatını kaybetti...' (Anonim 2015).

'Ordu'nun Fatsa ilçesinde fındık işçileri arasında çıkan ve 12 kişinin yaralandığı tüfekli kavga ile ilgili 16 kişi gözaltına alındı. Olay, dün akşam saatlerinde ilçenin Saraytepe Mahallesi'nde meydana geldi. Başka illerden fındık hasadı için kente gelen fındık işçisi iki grup, konaklama yerinde su kullanımı nedeniyle tartışmaya başladı. Tartışmanın büyüyerek kavgaya dönüşmesi üzerine gruplar, karşılıklı olarak birbirlerine tüfekle ateş etti…' (Anonim 2022).

Mevsimlik tarım işçilerinin METİP çadır alanlarda kalmak istememelerinin diğer bir sebebi ise okula gitme çağında çocukları olduğu halde göndermek istemeyen ailelerdir. Eğer METİP çadır alanlarında barınırlarsa ailede ki bireylerin hepsi kayıt altına alınacak ve okula gitmeyen çocuklarla ilgili yasal uygulamalar olabilecektir. Bu nedenle çocuklarını çalıştırmak isteyen aileler bireysel çadır alanlarında barınarak yasal yaptırımlardan kaçmaktadırlar.

Bireysel çadır alanlarda barınan bir tarım aracısı, elektrik kullanımı konusunda zor durumda olduklarından bahsetmiştir. Defalarca elektrik dağıtım şirketine hat çekilmesi hususunda başvurmalarına rağmen somut bir geri dönüş söz konusu değildir. Bu sebeple kaçak elektrik kullanmak zorunda olduklarını ifade etmiştir. Bu tarım aracısı bireysel olarak vatandaşlık görevini yerine getirmeye çalışıyor olsa da kurum içi aksaklıklar dolayısıyla bölgede yaşayan ve elektrik giderlerini düzenli ödeyen vatandaşlar da dolaylı olarak mağdur olmaktadırlar.

Yapılan araştırmada tarım aracılarının çoğunluğu (%81,4) günde 8-9 dokuz saat çalıştığını ifade etmiştir ve aracıların %84'ü de yanlarında çalıştırdıkları işçilerin 8-9 saat çalıştığını söylemiştir. Ayrıca aracıların %53'ü haftada 7 gün, %17'si haftanın 5 günü çalıştıklarını belirtmiştir. Bu veriler, tarım aracılığı faaliyetinin belirli bir mesai düzeninden çok süreklilik arz eden bir emek biçimi olarak yürütüldüğünü göstermektedir. Haftalık tatil kavramının büyük ölçüde ortadan kalktığı bu çalışma biçimi hem aracılar hem de işçiler açısından yoğun ve kesintisiz bir üretim temposuna işaret etmektedir. Bu

durum mevsimlik tarım emeğinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda zaman ve mekân üzerinde kurulan bir denetim ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevsimlik tarım aracılarına, işçiler üzerinde ne tür konularda etkilerinin olduğu sorulmuştur. Buna göre aracıların çoğu (%27) ücret ve çalışma konularında etkilerinin olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca görüşme yapılan aracıların hepsi de mevsimlik tarım işçilerinin yoksulluk sınırının altında olduğunu belirtmiştir. Fakat aracıların %93'ü o dönemki yoksulluk sınırı tutarını bilmemektedir. 2023 yılı Ekim ayı yoksulluk sınırı TÜRK-İŞ Sendikasının yayınladığı rapora göre 44.573 TL'dir. Bu durumda görüşme yapılan aracıların beyanına göre %95'i de çalıştırdıkları işçiler gibi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar. Çünkü aracıların yalnızca %5'i 45.000 TL ve üstü gelir elde etmektedir. Bu verilere göre, mevsimlik tarım işlerinde hangi statüde olunursa olunsun günümüz şartlarında asgari yaşam standartlarını sağlamak mümkün değildir. 2025 yılı Ekim ayı itibarıyla dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 92.547 TL olarak açıklanmış (TÜRK-İŞ 2025) ve bu tutar, aracılar ile işçilerin gelir düzeylerinin bu sınırın oldukça altında olduğunu göstererek, durumu daha da çarpıcı hale getirmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmesi konusunda aracıların düşünceleri araştırıldığında, %64 oranında 'bir şey yapamayız' cevabı alınmıştır. Yalnızca %34'ü birlik olunması durumunda fayda sağlanabileceğini ifade etmiştir. Zaten bu araştırma sonuçlarına bakıldığında da aracıların derneğe kayıtlılık oranının %44 olduğu bilindiğine göre, örgütlü aracıların daha farkındalık sahibi olduğunu söylemek mümkündür.

İşçilerin yaşam koşulları ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, aracılara hangi konularda etkili oldukları sorulmuştur. Katılımcıların %27'si, özellikle ücret ve çalışma düzeni üzerinde etkili olduklarını belirtmiştir. Bu bulgu, aracılık faaliyetlerinin sadece işçi temininden ibaret olmadığını, aynı zamanda çalışma ilişkilerinde düzenleyici bir rol üstlenildiğini göstermektedir.

Yoksullukla mücadeleye ilişkin beklentiler ise oldukça karamsar bir tablo çizmektedir. Aracıların %64'ü, 'bir şey yapılamaz' görüşünü dile getirirken, yalnızca %34'ü birlik ve örgütlülük yoluyla olumlu bir değişim yaşanabileceğini düşünmektedir. Bu durum hem

sektörel yalnızlaşmayı hem de yapısal güvensizliği gözler önüne sermektedir. Ancak araştırma verileri, dernek üyelik oranının %44 olduğunu göstermektedir. Bu üyeliklerin, bilinçli tutumlarla paralel ilerlediği göz önüne alındığında, örgütlü aracılar arasında farkındalığın daha yüksek olduğu ve değişime yönelik umut taşıyanların bu grupta yoğunlaştığı söylenebilir. Bu tablo, mevsimlik tarım aracılarının büyük kısmının kolektif eylem kapasitesine dair inançlarını yitirdiklerini göstermektedir. Bu durum, Pierre Bourdieu'nun 'yapısal çaresizlik' olarak nitelendirdiği bir toplumsal duruma işaret eder. Yani bireyler, içinde bulundukları alanın kurallarını sorgulamak yerine o yapıya uyum sağlamayı öğrenirler. Aracılar açısından bu, ekonomik kırılganlıkla birleşen bir boyun eğme biçimidir. Öte yandan, dernek üyeliği aracılığıyla örgütlü davranış sergileyen küçük bir kesimin, Scott'un (1990) 'sessiz direniş' olarak adlandırdığı biçimde, sistemin sınırları içinde kalmakla birlikte farkındalık geliştirdiği ve potansiyel bir dönüşüm zemini oluşturduğu söylenebilir.

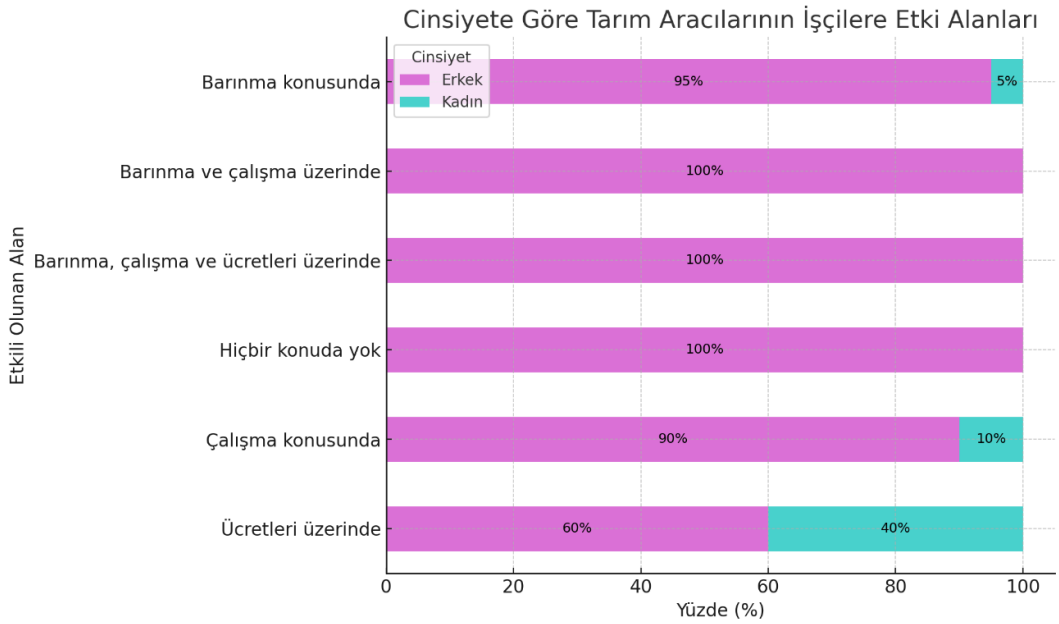

Şekil 5.9 Tarım aracısı cinsiyetine göre işçiler üzerindeki etki alanı

Şekil 5.9 tarım aracılarının cinsiyetlerine göre işçilere olan etkilerini nasıl tanımladıkları konusunda anlamlı örüntüler sunmaktadır. Erkek aracılar barınma, çalışma ve ücretlerin tümü üzerinde etkili olduklarını ifade edenlerin büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. Aynı şekilde 'çalışma ve ücret' alanlarında da yoğunlaşan bir beyan örüntüsü görülmektedir. Bu durum, erkek aracılar arasında daha yüksek etki algısı ve belki de görev kapsamının daha geniş tanımlanması ile açıklanabilir. Kadın aracılar daha çok tekil alanlar (örneğin

yalnızca çalışma ya da yalnızca barınma) üzerinde etki ifade etmişlerdir. ‘Hiçbir konuda etkimiz yok’ ifadesi ise nadiren kullanılmaktadır. Bu bulgu, kadın aracılar arasında da farkındalık olduğunu, ancak muhtemelen daha sınırlı hareket alanı ile kendilerini tanımladıklarını göstermektedir.

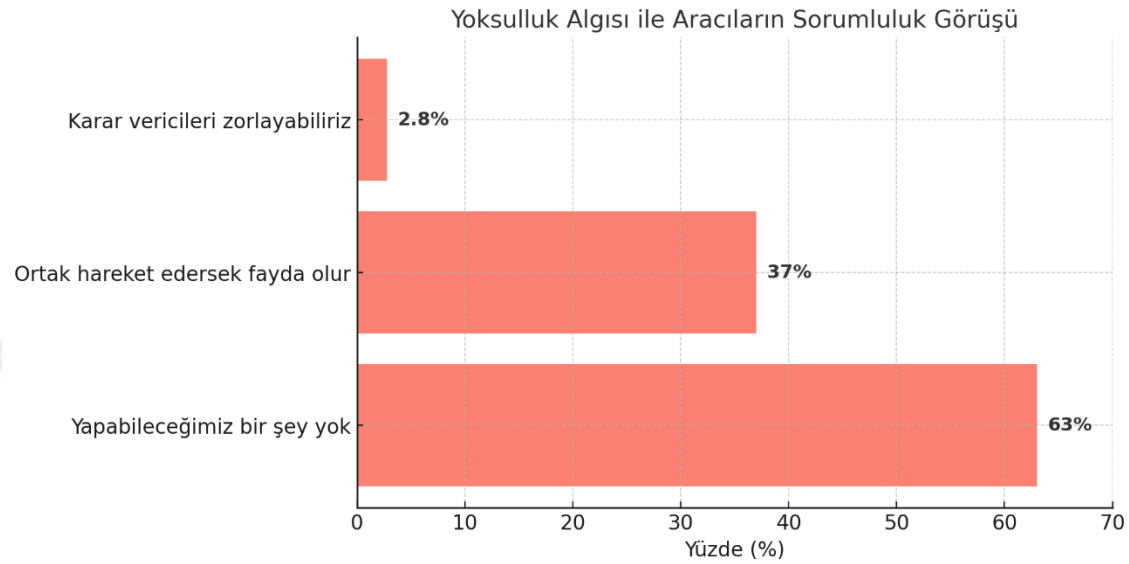

Şekil 5.10 Yoksulluk algısı ve aracıların sorumluluk düşüncesi

Şekil 5.10’a göre mevsimlik tarım aracıları arasında yoksulluğa dair kolektif bir farkındalık olduğunu ancak bu farkındalığın büyük ölçüde edilgen ve çaresiz bir kabule dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Öte yandan daha küçük bir grup, çözüm için toplumsal dayanışmaya ve politik müdahaleye açık bir yaklaşım sergilemektedir. Bu fark, sahada örgütlenme potansiyelinin geliştirilmesi, bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması ve karar vericilerle köprü kuracak sivil yapılarla iş birliği yapılmasının önemini göstermektedir.

Yoksulluk, en genel anlamıyla bireylerin veya hane halklarının temel ihtiyaçlarını (gıda, barınma, sağlık, eğitim, ulaşım, güvenlik, temiz su vb.) karşılayamaması durumudur. Ancak bu tanım farklı sosyolojik, ekonomik ve politik bağlamlarda farklı şekillerde derinleşir. Yoksulluk sadece ekonomik bir durum değil, aynı zamanda sosyal dışlanmışlık, damgalanma, özgüven kaybı, siyasi temsil eksikliği ve toplumsal eşitsizlik gibi dinamikleri de içinde barındırır. Bourdieu gibi kuramcılar yoksulluğu sadece gelirle değil kültürel, sosyal ve sembolik sermayenin eksikliğiyle birlikte ele alır.

Yoksulluk algısı ve tarım aracıların bu algıya ilişkin sorumluluk yükleme düzeyleri üzerine yapılan analizler sosyal konumun dünyayı kavrama biçimi üzerindeki etkisini çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir. Grafik verilerine göre tarım aracılarının %63,7'si (44 kişi), mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı yoksulluk durumunda hiçbir şey yapılamayacağını düşünmektedir. Buna karşılık %34,7'si (24 kişi) kolektif bir çabanın değişim sağlayabileceğine inanmakta, yalnızca %2,8'lik küçük bir kesim (2 kişi) ise karar vericilere baskı yoluyla çözüme ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Bu dağılım, sınıf konumuna bağlı algısal ayrışmaların sahadaki güçlü yansımasıdır. Tarım aracıları bir yandan iş gücü piyasasının çeperinde konumlanmış olsa da işçiye göre daha avantajlı bir pozisyondadır. Bu aracı pozisyon, onların hem sistemin mağduru hem de yeniden üreticisi olmalarına yol açar. İşçilerin yoksulluğu karşısında 'bir şey yapılamaz' görüşü bu alanın sonucu olarak şekillenir. Sistemin dışında değil içinde ama kenarında olan bu grup marjinallik ve dışlanmışlıkla şekillenen bir yaşam biçimi içinde mevcut durumu doğallaştırma eğilimindedir. Sosyal sermaye kuramı ise kolektif eyleme olan inancın düşük düzeyde kalmasını zayıf bağlar, güvensizlik ve örgütsüzlükle ilişkilendirir. Nitekim veriler bu gruptaki bireylerin önemli bir kısmının dernek üyeliğine veya örgütsel bir yapıya dahil olmadığını göstermektedir. Bu durum, bireysel mücadele fikrinin baskınlaşmasına ve kolektif mücadeleye yönelik inançsızlığa zemin hazırlar. Dolayısıyla kolektif çabanın çözüm getireceğine inanan %34,7'lik kesim sosyal sermayesi daha güçlü olan belki de formel yapılarla ilişki kurmuş veya eğitim düzeyi görece daha yüksek olan aracıları temsil etmektedir. Portes ve Haller'in enformel ekonomi kuramına göre ise enformel sistemde çalışan bireyler genellikle siyasal süreçlere uzak, devlet mekanizmalarından kopuk ve taleplerini iletmek konusunda güçsüzdür. Aracıların yalnızca %2,8'inin karar vericilere baskı kurmayı çözüm olarak görmesi bu enformel yapı içinde siyasal aktörlüklerini geliştirememiş olmalarının bir göstergesidir. Siyasal katılımın zayıflığı, çözüm üretme iradesinin de zayıflamasına neden olur. Bu bulgular aracılar nezdinde yoksulluğun büyük ölçüde doğallaştırıldığını ve yapısal bir sorun olarak kavranmadığını göstermektedir. Sistem içindeki konumları onları hem işçi emeğinin yöneticisi hem de sosyal dışlanmanın taşıyıcısı haline getirirken, bu çelişik pozisyon dönüşüm taleplerine dair umutları da törpülemektedir. Tez bağlamında bu veriler yoksulluğun yalnızca maddi değil aynı zamanda algısal bir boyutu olduğunu, bu algının ise sınıfsal pozisyonla yakından ilişkili biçimde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

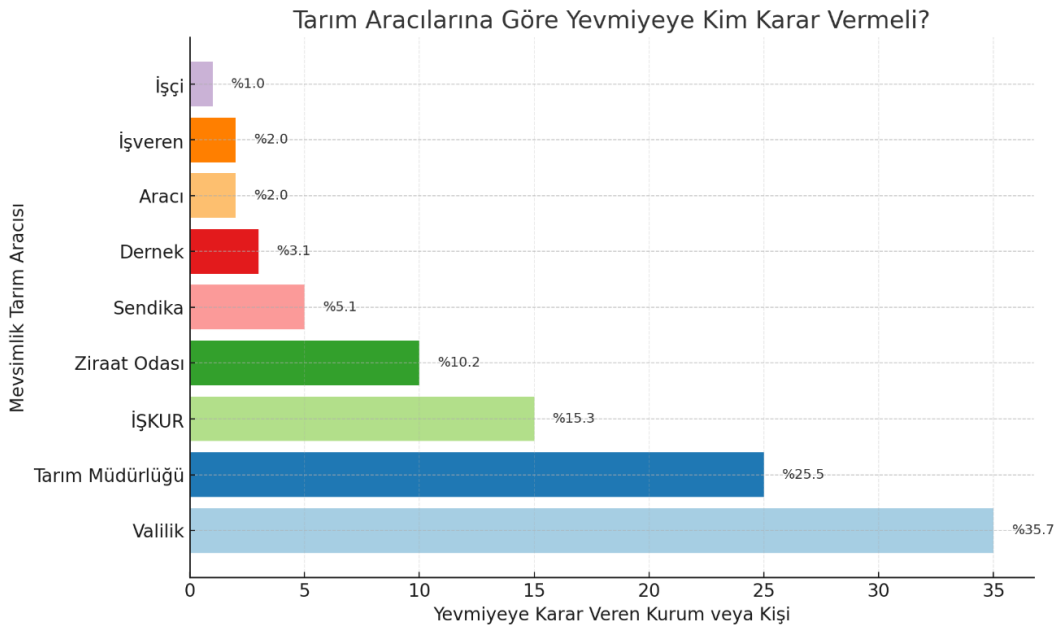

Şekil 5.11 Tarım işçilerinin yevmiyesine kimin karar vermesi gerektiği konusunda durum analizi

Şekil 5.11'de mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesi bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Çukurova bölgesinde tarım aracıları ve tarım işçileri dernekleri, ihracatçı birlikleri ve ziraat odalarından oluşan bir heyetle belirlenmektedir. Bu çapraz analiz mevsimlik tarım işçilerinin ücretlendirilmesine ilişkin mevcut uygulamayla ideal yapı arasında önemli bir fark olduğunu göstermektedir. Mevcut durumda karar alma süreci, devlet otoriteleri (valilik, ziraat odası, İŞKUR) tarafından yönlendirilmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenme sürecinde mevcut yapının büyük ölçüde merkezi ve bürokratik mekanizmalar tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu durum, Pierre Bourdieu'nün alan ve iktidar kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Bourdieu'ye göre her toplumsal alan, içinde belirli kuralların ve güç ilişkilerinin geçerli olduğu bir mücadele alanıdır (Bourdieu, 1984). Mevcut durumda ücret belirleme süreçlerinde işçilerin ve aracıların karar mekanizmasına doğrudan katılamaması bu aktörlerin tarım alanındaki sembolik sermayeden ve karar alma gücünden dışlandıklarını göstermektedir. Halbuki, kolektif katılımın artırılmasını savunan görüşlerin ağırlık kazanması karşı bir farkındalığın gelişmekte olduğuna işaret eder. Ayrıca, karar mekanizmalarının yalnızca resmî kurumlarca belirlenmesini sorgulayan ve daha katılımcı modelleri savunan bu tutum, Nancy Fraser'ın 'katılımcı adalet' ve 'temsili eşitlik' ilkeleriyle de örtüşmektedir. Fraser'a göre sosyal adalet, yalnızca kaynaklara erişimle sınırlı olmayıp, karar alma süreçlerinde eşit temsiliyetin sağlanmasıyla mümkündür

(Fraser, 2008). Bu bağlamda, işçilerin ve aracıların ücret belirleme gibi temel yaşam koşullarını doğrudan etkileyen süreçlerde temsiliyet talep etmeleri, adil bir müzakere zemini oluşturma arayışının sosyolojik bir yansımasıdır. Ancak katılımcıların önemli bir kısmı, karar sürecine daha fazla paydaşın katılımı gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda, 'tarım aracıları + işçiler + işveren' veya 'tarım aracıları + işçiler +il tarım müdürlükleri' gibi karma yapılar ideal model olarak öne çıkmaktadır.

Yevmiye belirlenmesi konusunda yapılan analizde, tarım işçilerinin yevmiyesinin belirlenmesi sürecinin daha şeffaf, adil ve taraflar arasında uzlaşmaya dayalı olması gerektiğine dair bir farkındalığın gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bazı katılımcıların çözümü doğrudan siyasi otoriteye (cumhurbaşkanı) havale etmeleri, bu konuda yaşanan sorunların ne kadar kronik ve çözülmesi güç olarak algılandığını da göstermektedir. Bu durum devlet merkezli çözüm beklentisinin ve devlet baba imgesinin hala güçlü olduğunu göstermektedir. Bu eğilim özellikle yoksullukla uzun süre mücadele eden sınıflarda sıklıkla görülen bir *bağımlı vatandaşlık* anlayışına karşılık gelmektedir. Gaventa (1982) bu durumu, halkın kendini karar süreçlerinden dışlanmış hissetmesiyle açıklamaktadır. Tarım alanındaki bu ücret belirleme süreci de işçilerin ve aracılarının yer yer dışlayıcı bürokratik yapılara, yer yer de kurtarıcı siyasi figürlere yönelik ikircikli bir ilişki kurduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu bulgular mevsimlik tarım alanında ücret belirleme süreçlerinin sadece ekonomik bir mesele değil aynı zamanda temsil, güç, eşitlik ve katılım gibi temel sosyolojik meselelerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Tez kapsamında önerilen çok aktörlü katılım modelleri yalnızca daha adil ücret politikaları üretmekle kalmayacak aynı zamanda tarım emekçilerinin özneleşme süreçlerine de katkı sunacaktır.

Aracılarla kayıt dışı yapılan sohbetler yapılırken işçilerin ödemeleri ve yevmiyeleri konusunda ne şekilde kayıt tuttukları sorulmuştur. Aracılar, kendi isim ve telefon bilgilerinin olduğu kartvizit bastırdıklarını ve işçilere gittikleri gün kadar bu kartvizitlerden verdiklerini söylemişlerdir. İşçilerin biriktirdikleri kartvizit sayısında gün hesabına göre ödeme aldıkları öğrenilmiştir.

Şekil 5.12 Mevsimlik tarım aracısı ödeme kartviziti

Bazı işçiler bu kartları bakkal alışverişlerinde para yerine kullandıklarını anlatmışlardır. Bu durum enformelliğin sahada ne kadar belirgin olduğunun göstergesidir. Söz konusu alanda gayri resmi bir ekonomik düzen kurularak faaliyetlerin devam ettiği de bir gerçektir. İşçilerin topladıkları kartvizitler, o ay içinde ne kadar çalıştıklarının ve dolayısıyla ne kadar ücret alacaklarının somut karşılığına dönüşmektedir. Sahadaki gözlemler bu sistemin yazılı bir kayıt sisteminin yokluğunda geliştirilmiş pratik bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Kartvizitlerin işçilerin günlük emeklerinin bir tür kanıtı olarak kullanılmakla birlikte bu yöntemin önemli zafiyetleri de vardır. Özellikle kartları kaybeden işçilerin paralarını alamayacaklarına dair uyarı, işverenin haklılık pozisyonunu güçlendiren ama işçiyi kırılgan hale getiren bir ilişki biçimini yansıtır. Kartlar fiziksel nesneler olduğu için kolayca zarar görebilir, kaybolabilir veya başkası tarafından alınabilir. Bu da ödeme sürecinde belirsizlik yaratmaktadır. Bu uygulama biçimi, sosyal sermaye kuramı bağlamında değerlendirildiğinde ilişkisel güvenin bir sembolü olarak görülebilir ancak bu güvenin kurumsal bir çerçevede değil, bireysel ilişkiler üzerinden şekillenmesi, emek süreçlerinde yapısal eşitsizliğin yeniden üretildiği alanlara işaret etmektedir.

Çizelge 5.10 Yevmiyenin teslim edildiği kişi

Ücreti Alan	Katılımcı Sayısı	(%)
Baba/Eş	45	64.
İşçinin Kendisine	24	34.3
İşçinin Talebine Göre Değişiyor	1	1.4
Toplam	70	100

Çizelge 5.10'daki dağılıma göre, tarım sektöründeki ödeme ilişkilerinin sadece ekonomik değil, aile yapısı ve toplumsal rollerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Tarım sektöründeki ödeme tercihlerine ilişkin bulgular, emek ilişkilerinin yalnızca ekonomik bir düzenekle sınırlı kalmadığını aksine toplumsal cinsiyet, aile yapısı ve geleneksel roller çerçevesinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Ödemelerin büyük çoğunlukla baba/eş (%64,3) yapılması, mevsimlik tarım işçiliğinde 'erkek temsil' normunun hâlâ baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, feminist sosyolojinin 'ev içi emeğin görünmezliği' ve 'kadının temsil edilmemesi' sorunlarına doğrudan işaret eder (Fraser, 2013). Kadınlar sahada aktif ve üretken rol üstlense de ödeme kararlarının ve mali kaynakların kontrolü sıklıkla erkek figürlerin elinde toplanmaktadır. Ataerkil yapı içinde büyüyen bireyler, cinsiyet temelli rol dağılımını doğal ve sorgulanmaz bir gerçeklik olarak içselleştirmekte, dolayısıyla ödeme kararlarında da bu kültürel refleksler yeniden üretilmektedir. 'İşçinin kendisine ödeme' seçeneği daha bireysel ve bağımsız ödeme ilişkilerinin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Özellikle kadın işçilerin güçlenmesi bağlamında bu oran önemlidir. Ödemelerin doğrudan işçinin kendisine yapılması (%34,3) daha bireysel, özerk ve modern bir ödeme ilişkisinin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Özellikle kadın işçilerin bu orandaki varlığı *beşeri sermaye* kavramı açısından değerlidir. Kadın işçiler sadece fiziksel emekle değil aynı zamanda finansal okuryazarlık, temsil gücü ve karar alma kapasitesi açısından da güçlenme eğilimindedir. Bu bulgu, sosyal sermaye kuramıyla da kesişmektedir. Kadınların daha görünür, kayıtlı ve bağımsız aktörlere dönüşmesi ilişki ağlarına katılımını, bilgiye erişimini ve hak talep edebilme becerisini artırmaktadır (Bourdieu, 1986). Talebe göre esneklik (%1,4) düşük oranda da olsa, bazı işverenler ödemeyi işçinin tercihine göre yapmaktadır. Talebe göre ödeme gibi esnek uygulamaların düşük oranda da olsa varlığı tarım sektöründe sınırlı düzeyde de olsa insan odaklı ve çalışan tercihine duyarlı modellerin filizlenmeye başladığını göstermektedir. Ancak bu oranların düşüklüğü, yapısal bir dönüşümden ziyade münferit iyi niyet örneklerine işaret eder. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçiliği

yalnızca düşük ücretli ve güvencesiz bir çalışma biçimi değil aynı zamanda ataerkil normların, aile hiyerarşilerinin ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği çok katmanlı bir sosyo-ekonomik alandır. Bu bağlamda ödeme biçimleri görünürde teknik bir düzenleme gibi dursa da derinlemesine incelendiğinde yapısal eşitsizliklerin aynası niteliğindedir. Tezin bu kısmı sosyolojik literatüre sadece emek süreçleri değil aile yapısı ve toplumsal cinsiyet boyutuyla da önemli katkılar sunmaktadır.

Çizelge 5.11 Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileşmesi hususunda çalışması gereken kurumlar

Kurum	Katılımcı Sayısı	(%)
Devlet (genel tanım)	33	50.0
Tarım ve Orman Bakanlığı	13	19.7
Kaymakamlıklar	5	7.6
Sendika ve Kooperatifler	5	7.6
Valilik	5	7.6
İhracatçılar Birliği	4	6.1
Bilmiyor	5	6.5
Toplam	70	100

Çizelge 5.11'de katılımcıların yarısının mevsimlik tarım işçiliğine ilişkin yaşanan sorunların çözümünde doğrudan devleti sorumlu görmesi, Türkiye'deki yurttaş-devlet ilişkisinin tarihsel olarak şekillendiği merkeziyetçi yapının güncel bir yansımasıdır. Bu durum, Loïc Wacquant'ın marjinallik kuramında ifade ettiği gibi, sosyal dışlanmanın ve belirsizlik içinde kalmanın yarattığı bir güvenlik arayışına da işaret eder. Ancak bu belirsiz tanım, çözüm önerilerinin kurumsallaşmaktan uzak olabileceğine de işaret eder. Saha gerçekliğinde yaşanan zorluklar karşısında bireyler çoğu zaman özneleşmek yerine güçlü bir aktör olarak devleti çağırmakta, böylece politik sorumluluğu kişisel veya toplumsal aktörler yerine devlete devretmektedir. Ancak 'devlet' tanımının belirsizliği, çözümün kurumsallaşma ihtimalini de zayıflatmaktadır.

Katılımcıların çoğunun belirli bir kamu kurumu yerine devlet ifadesini kullanması, çözüm arayışının muğlak, soyut ve zamana yayılan bir beklentiye dönüştüğünü gösterir. Tarım ve Orman Bakanlığı (%19,7) sektörel olarak en ilgili bakanlığın özellikle belirtilmiş olması, tarım iş gücü düzenlemelerinde politik sorumluluğun net görüldüğünü

ortaya koyar. TOB'nın belirgin şekilde sorumlu tutulması, emek süreçlerinde politik kararların sektörel sorumluluk üzerinden algılandığını göstermektedir. Bu bulgu, enformel ekonomi kuramı bağlamında değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Enformelliğin yoğun olduğu alanlarda dahi kamu otoritelerinin düzenleyici gücüne olan inanç kaybolmamış aksine ideal işleyiş biçimi olarak hayatta kalmaya devam etmektedir. Bununla birlikte kaymakamlık, valilik ve yerel yönetimlerin toplamda yalnızca %7,6 oranında sorumlu tutulması, yerel yönetimlerin sahadaki etkisizliğine veya görünmezliğine işaret eder. Bu durum, sosyal sermaye kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, tarım alanında yerel düzeydeki ilişki ağlarının zayıflığını ve yine yerel düzeyde kurumsal aktörlerle gelişmediğini göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde yaşam koşulları, büyük ölçüde devletin doğrudan müdahale ve düzenleme kapasitesine bağlı olarak şekillenmektedir. Ancak bu kapasite çoğu zaman yerel düzeyde etkisiz kalmakta, koordinasyon eksikliği doğurmaktadır' (ILO 2022). Sendika ve kooperatifler (%7,6) örgütlü yapıların sorumluluğu çok düşük oranda dile getirilmiştir. Bu veri örgütlenmeye güvenin sınırlı olduğunu veya bu yapıların sahada görünür olmadığını gösterir Emek aktörleri yaşadıkları yapısal eşitsizlikleri kabullenmekte, kolektif mücadele yerine bireysel veya devlet temelli beklentilere yönelmektedir. Bu noktada örgütlenmenin sahada yalnızca kurumsal bir varlık değil aynı zamanda algısal bir zayıflık sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Tarım aracıları aracılığıyla çalışan işçiler çoğu zaman hak arama mekanizmalarından bihaber kalmakta ya da bu mekanizmalara güven duymamaktadır. Bu tablo sosyal sermayenin (güven, ilişki ağı,) ve beşeri sermayenin (hak bilgisi, kurumsal farkındalık) eksikliğiyle açıklanabilir. Aynı zamanda marjinalleşmenin sadece fiziksel değil, kurumsal çeperde kalma biçimi olduğunu da gösterir. Politik sorumluluğun devlete atfedilmesiyle çözümün uzak bir geleceğe havale edilmesi, kolektif örgütlenme refleksinin gelişmemesi ve yerel aktörlerin zayıf rolü mevsimlik tarım işçiliğinin yapısal olarak kırılgan bir alanda işlediğini kanıtlamaktadır.

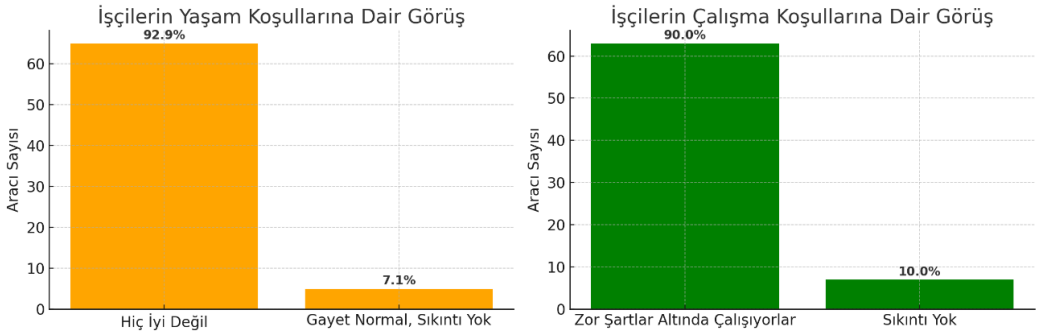

Şekil 5.13 İşçilerin yaşam ve çalışma koşullarına göre durumları

Şekil 5.13'de katılımcıların büyük çoğunluğu %92,9'u mevsimlik işçilerin yaşam koşullarını 'hiç iyi değil' şeklinde nitelendirmiştir. Bu veri, işçilerin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda barınma, hijyen, ulaşım ve gıda gibi temel yaşam ihtiyaçlarına erişim konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını göstermektedir. İşçilerin yaşam koşullarına göre yüksek oranda olumsuz yanıt, tarım işçilerinin yaşam alanlarının (çadır, konteyner, geçici barınaklar), altyapı hizmetlerinin eksikliği (su, elektrik, tuvalet) ve sosyal dışlanma gibi temel sorunlara işaret etmektedir. Katılımcıların neredeyse tamamı, bu koşulların 'normalliğini' reddetmektedir. Bu durum Nancy Fraser'ın 'toplumsal yeniden üretim' kuramıyla birlikte okunabilir. Fraser'a göre üretim yalnızca ekonomik emekle sınırlı değildir. Bakım, barınma, ailevi ilişkiler gibi toplumsal yeniden üretim süreçleri de emeğin devamlılığını belirler. Mevsimlik tarım işçilerinin kaldığı çadır alanları, altyapıdan yoksun yaşam koşulları ve hijyenik olmayan ortamlar bu yeniden üretim süreçlerinin çöktüğünü ve yaşamın 'asgarî insani koşulları' bile sağlayamayacak düzeyde olduğunu ortaya koyar.

Katılımcıların büyük kısmı, işçilerin çalışma koşullarını 'zor şartlar altında çalışıyorlar' şeklinde değerlendirmiştir. Bu durum, saha gözlemleri, nitel görüşmeler ve ücret politikalarıyla da desteklenmektedir. Burada, Loïc Wacquant'ın marjinallik kuramı ile ilişki kurulabilir. Wacquant, modern işgücü piyasalarında bazı grupların 'merkezin çeperinde' tutulduğunu ve sistemin bu grupları görünmezleştirdiğini söyler. Mevsimlik işçiler bu çeperde ne tam bir çalışan ne de bir vatandaş olarak görülmekte ve sosyal güvenlikten, örgütlenmeden ve sendikal korumadan uzak bırakılmaktadır. Çalışma koşullarının kötü olması sadece fiziki zorluklar (aşırı sıcak, uzun mesai, ağır yük) değil, aynı zamanda yasal koruma eksikliği, iş güvencesizliği ve hak arama mekanizmalarının olmayışıyla da ilgilidir. Bu da işçilerin sürekli bir rızaya dayalı sömürü içerisinde

çalıştıklarını gösterir. Ayrıca bu sonuçlar yoksulluk algısının sadece gelir yetersizliğiyle açıklanamayacağını, aynı zamanda güvencesizlik, yoksunluk ve gelecek öngörüsüzlüğü gibi çok boyutlu sorunlara dayandığını da gösterir. Yani burada algılanan yoksulluk, sınıfsal dışlanmışlık ve yapısal eşitsizliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu iki grafik hem nitel görüşme bulgularıyla hem de kuramsal çerçevedeki sosyal sermaye, beşeri sermaye ve marjinallik kuramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Sosyal sermaye anlamında işçilerin dayanışma ve kolektif güç oluşturma potansiyelinin zayıf olduğu, yaşam ve çalışma koşullarına bireysel düzeyde katlanmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Beşeri sermaye perspektifinden bakıldığında ise eğitim, sağlık ve kişisel gelişim alanlarının eksikliği, işçilerin hem yaşamlarını hem de gelecek beklentilerini sınırlamaktadır. Bu koşullar, mevsimlik işçilerin Türkiye işgücü piyasasının enformel sınırlarda konumlandığını ve yapısal dışlanmanın süreklilik arz ettiğini ortaya koymaktadır. Buna göre mevsimlik tarım işçilerinin marjinal bir güruh olarak tanımlamanın doğru olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

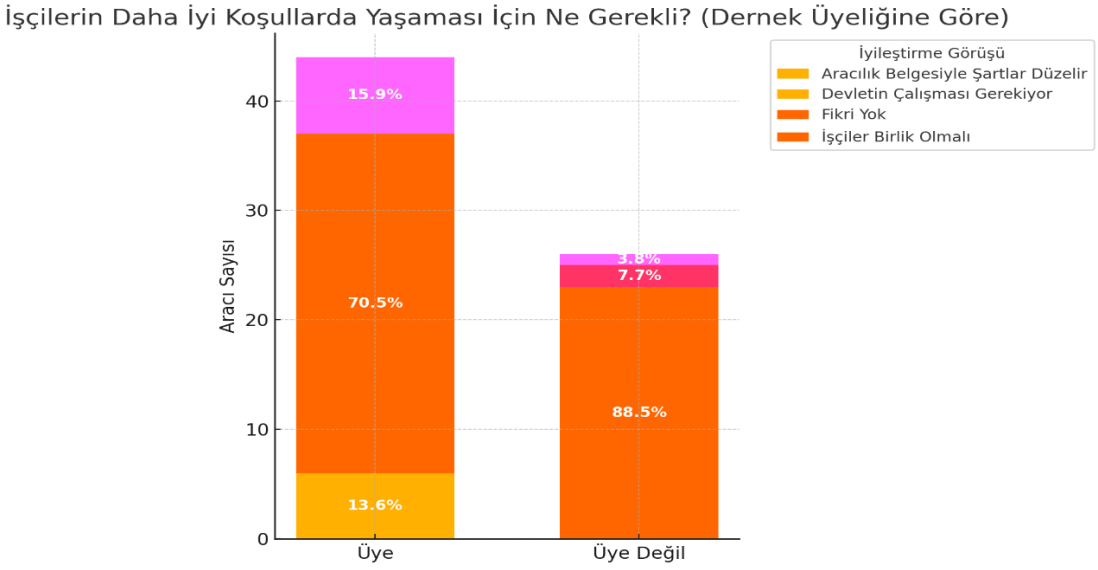

Şekil 5.14 Dernek üyelik durumuna göre işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için öneriler

Şekil 5.14 ’te örgütlü ve örgütsüz aracıların, işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi konusunda önerileri araştırılmıştır. Dernek üyeleri, çözüm yolları konusunda daha çeşitli ve aktif bakış açıları sunmaktadır. Bu grup sadece devletten beklenti içinde değil, aynı zamanda sistem içindeki araçların (örneğin aracılık belgesi) etkili olabileceğine ve

işçilerin örgütlenme kapasitesine de inanmaktadır. Dernek üyesi olmayanlar büyük oranda sorunu yalnızca devletin çözebileceğine inanmaktadır. Diğer hiçbir çözüm yolunu dile getirmemeleri, pasif bir tutum ve örgütlü çözüm modellerine mesafeli durduklarını göstermektedir. Fikri olmayanlar, sadece üye olmayan grupta gözlemlenmiş ve bu da örgütlülüğün bilinç düzeyine katkısını destekler niteliktedir. Tezin giriş bölümünde verilen H2 hipotezine göre '*Dernek üyesi olan tarım aracılarının, işçilerin yaşam koşulları konusundaki farkındalık düzeyi üye olmayanlara göre yüksektir*' demek bu araştırma için doğrudur.

Dernek üyesi olan katılımcılar arasında 'İşçilerin birlik olması gerekir' ve 'Aracılık belgesiyle şartlar düzelir' gibi yapısal ve kolektif çözüm önerilerinin daha fazla dile getirilmesi örgütlü yapılarla kurulan bağın farkındalık düzeyini artırdığını göstermektedir. Bu durum, Bourdieu'nün sosyal sermaye kuramıyla açıklanabilir. Dernek üyeliği bireylerin daha fazla bilgiye erişmesini, dayanışma ağlarının içinde yer almasını ve yapısal reformları talep edecek bir pozisyon geliştirmesini sağlar. Üye olmayan katılımcıların büyük çoğunluğu 'Devletin çalışması gerekiyor' seçeneğine yönelmiştir. Bu durum kurumsal ya da örgütlü yapılara güvenin zayıf olduğunu, çözümün bir otoriteden beklendiğini gösterir. Bu bulgu Loïc Wacquant'ın marjinallik kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Dernek dışı kalan işçilerin veya aracılık aktörlerinin karar alma süreçlerinden uzak kalmaları ve devlet dışı organizasyonlara dahil olamamaları, onların çözümü merkezden beklemesine neden olmaktadır. Bu da hem yapısal dışlanmanın hem de yoksulluğun yeniden üretildiği bir döngüyü işaret eder.

Her iki grupta da 'fikri yok' yanıtının belirli bir oranda bulunması politik katılım eksikliği, bilgi yetersizliği veya görüş belirtmekten çekinme gibi faktörlerle ilişkili olabilir. Enformel ekonomi kuramı bu durumu açıklamada işlevseldir. Enformellik yalnızca iş gücü piyasasında değil aynı zamanda bireylerin sistem içindeki yerini tanımlayan bir algı biçimi yaratır. Görüş bildirmeme sistem dışılaşmanın bir göstergesi olabilir. Grafikte açıkça görülmektedir ki dernek üyeliği sadece formel yapı değil aynı zamanda bilgi üretimi, temsil farkındalığı ve çözüm tahayyülü açısından da önemlidir. Üye olanların kolektif mücadeleye ve belgeli sistemin getireceği avantajlara olan inançları, bu kişilerin daha yüksek beşeri ve sosyal sermayeye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler tezin sosyal sermaye ana kuramını doğrudan desteklemektedir.

Dernek üyeliği sadece hukuki ya da sembolik bir aidiyet değil aynı zamanda karar süreçlerine katılım isteğini ve kolektif eylem çağrısını tetikleyen bir mekanizmadır. Ayrıca bu bulgular örgütlenmenin görünmez olduğu sahalarda neden hala bireysel kurtuluş senaryolarının baskın olduğunu da açıklamaktadır. Sahada yapılan nitel görüşmeler ve gözlemler, bu nicel bulgularla birlikte okunduğunda mevsimlik tarım işçiliğinde örgütlü yapılarla temasın güçlenmesinin yalnızca sosyal değil politik bir bilinç dönüşümüne de katkı sunduğu sonucuna ulaşılabilir.

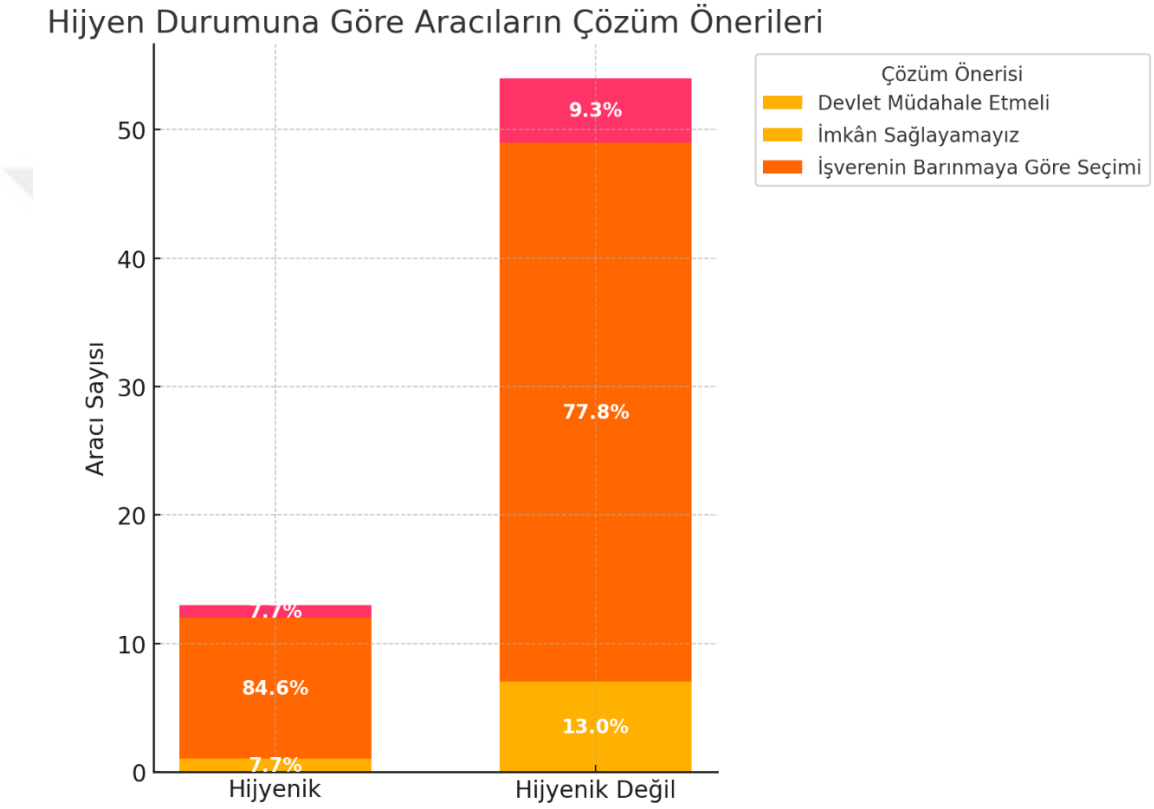

Şekil 5.15 Barınma alanlarının hijyen durumları açısından aracıların çözüm önerileri

Şekil 5.15'te barınma alanlarının hijyen durumuna göre aracıların sunduğu çözüm önerileri karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Hijyenik olmayan koşullarda çalışan aracılar çözüm önerisi olarak büyük ölçüde 'imkân sağlayamayız' yaklaşımını benimsemiştir. Bu durum devlet müdahalesi talebinden bile önce gelen bir çaresizlik ve sorumluluk devri eğilimine işaret eder. Hijyenik olmayan alanlarda yaşayanların yüzdeye yakın kısmı durumu değiştirme gücüne sahip olmadığını belirtmektedir. Bu durum yapısal eşitsizliklerin sadece maddi değil, zihinsel düzeyde de içselleştirildiğini gösterir. Devlet müdahalesi gerektiğini ifade eden katılımcılar da çoğunlukla hijyenik olmayan

koşullarda bulunanlardır. Bu da sorun yaşayanların çözümü kendi bireysel imkânlarında değil yukarıdan gelecek kurumsal müdahalelerde aradığını ortaya koyar. Bu bağlamda Pierre Bourdieu'nün 'sembolik iktidar' ve 'devletin görünmezliği' kavramları önemli bir açıklayıcılık sunar. Devletin görünürlüğü ancak kriz anlarında talep edilir hale gelmiş, gündelik yaşamda ise yerel aktörler yetersiz bulunmuştur. İşverenin barınmaya göre seçim yaptığını belirten küçük bir grup da üretim sürecinde emeğin değil, mekânın belirleyici unsur haline geldiğine dair önemli bir ipucu sunar. Bu yaklaşım mekânsal ayrımcılık tartışmalarına da kapı aralar. Hijyenik koşullarda ise müdahale beklentisi düşüktür çünkü mevcut durumu istikrarlı görenlerin çözüm arayışı da daha azdır. Bu fark marjinallik teorilerinde ifade edilen sorunları doğallaştırma eğiliminin bir yansımasıdır. Sonuç olarak bu dağılım sadece barınma koşullarını değil aynı zamanda bu koşulların sorumluluğunu üstlenme kapasitesini de sınıfsal, kurumsal ve zihinsel düzeyde sorgulamayı gerektirir. Tezin diğer bölümlerinde tartışılan aracılık sisteminin enformel yapısı, devletin sınırlı müdahalesi ve örgütsüzlük gibi sorunlar, burada da çözüm beklentilerinin zayıflığı ve çaresizlik hissi olarak yansımaktadır. Bu tablo mevsimlik tarım işçiliğinde sadece fiziksel değil, düşünsel bir yoksunluğun da hüküm sürdüğünü gösterir.

Bu görüşleri destekleyen saha gözlemleri çarpıcı örneklerle bu pasif tutumun ne kadar içselleştiğini göstermektedir. Örneğin Yüreğir ilçesindeki çadır alanlarında yapılan gözlemlerde barınma yerlerinin çoğunda çöplerin yan yana yığıldığı, çocukların bu ortamda çıplak ayakla dolaştığı ve aynı su bidonunun hem bulaşık hem de temizlik için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu koşulları gören bir aracının şu cümlesi oldukça çarpıcıdır: *'Bize yer versinler, biz işimizi yaparız. Bu hijyen işi bizim boyumuzu aşar'.* Bu ifade hem yerel sorumluluk devrinin hem de kurumsal bağımsızlığın olmayışının bir ifadesidir. Nispeten hijyenik alanlarda ise çözüm önerisi neredeyse hiç dile getirilmemiştir. Bu da yaşam standardı belirli bir eşiğin üzerindeyse sorunlar görünmezleşmekte ve çözüm arayışı ortadan kalkmaktadır. Sorunların doğallaşması ve kanıksanması, özellikle hijyenin bir 'lüks' değil bir 'ayrıcalık' olarak görülmesine yol açmakta, bu da marjinalleşmenin düşünsel boyutunu gözler önüne sermektedir. ILO (2022) raporlarında vurgulanan 'geçici göçmen emeğin görünmezliği' tezi, bu noktada sahadan doğrudan karşılık bulmaktadır. Tüm bu bulgular, mevsimlik tarım işçiliğinde yalnızca barınma koşullarının değil aynı zamanda bu koşulların değiştirilebilirliğine dair inanç sistemlerinin de önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Örgütsüzlük,

kurumsal koordinasyon eksikliği ve devletin parçalı müdahale yapısı bu grafikte bir çaresizlik hissi ve düşük müdahale kapasitesi olarak yansımaktadır. Saha gerçekliği bu pasifliğin yalnızca söylemde değil, davranışta da kalıcı hale geldiğini göstermektedir.

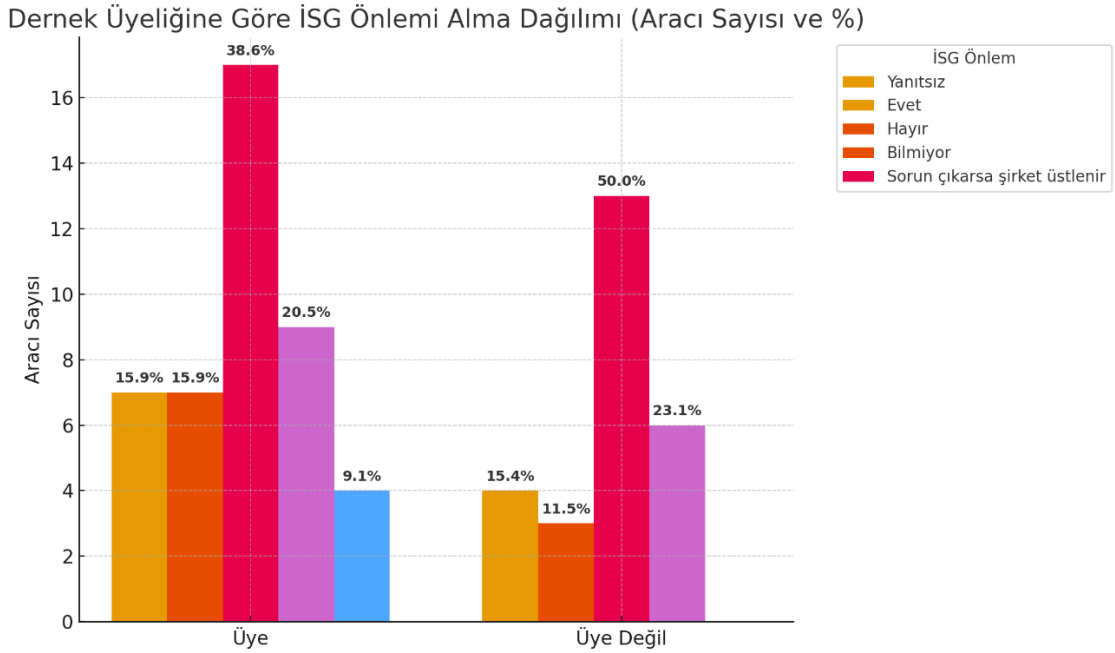

Şekil 5.16 Dernek üyeliğine göre İSG önlem durumu

Şekil 5.16'da üye olan aracıların bir kısmı 'evet' yanıtıyla İSG önlemi aldıklarını belirtmiş olsa da 'hayır' diyenlerin sayısı daha fazladır. Bu durum, dernek üyeliğinin doğrudan kurumsal davranışı dönüştürmeye yetmediğini gösterir. Üye olmayan aracıların çok büyük kısmı İSG önlemi almadığını ifade etmiş, bazıları ise 'bilmiyorum' cevabını vermiştir. Bu durum İSG konusunda örgütsüz olanların bilinç düzeyinin daha da düşük olduğunu göstermektedir. 'Sorun çıkarsa şirket üstlenir' yanıtı ise yüklenici sorumluluğunun tam anlaşılmadığını ve bir sorumluluk devri eğiliminin olduğunu düşündürmektedir. Daha önce sunulan bulgularda da görüldüğü gibi katılımcıların önemli bir kısmı sorumluluğu doğrudan devlete ya da farklı bir otoriteye aktarmaktadır. Bu eğilim burada da devam etmektedir. İş güvenliğinin sağlanmasında doğrudan özne olmak yerine, dışsal bir aktörden (devlet, şirket vb.) çözüm beklenmesi bireysel ve kolektif sorumluluk alma bilincinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu durum önceki grafiklerde gözlemlenen örgütlenme düzeyinin düşüklüğü, sendika ve kooperatiflere olan güvensizlik ve katılımcı karar alma mekanizmalarının eksikliğiyle doğrudan ilişkilidir. 'Dernek üyeliği' var olsa da aktif vatandaşlık bilinci gelişmemiştir (sadece formal üyelik

düzeyindedir). ‘Hayır’ cevabının ağırlıkta olması sadece bilgi eksikliği değil aynı zamanda sahada gözlemlenen durumları da yansıtır.

Sahada yapılan gözlemlerde;

- Aracıların işçilere eldiven, şapka, maske, koruyucu kıyafet gibi İSG ekipmanları temin etmediği,
- Bazı işverenlerin ise bu konuyu tamamen ‘işçinin kendi sorumluluğu’ olarak gördüğü,
- ‘Zaten geçici çalışıyorlar, ne olacak ki’ gibi normalleştirilmiş ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Bu tür ifadeler, İSG’nin mevsimlik işçilikte arka planda görüldüğünü ve ‘dönemsellik’ algısının iş sağlığını önemsizleştirdiğini göstermektedir.

Dernek üyeliği olan grupta daha fazla çeşitlilik gözlenmiş olsa da bu fark davranışlara doğrudan yansımamaktadır. Bu durum formel üyeliğin davranışsal dönüşüm yaratmadığını, asıl belirleyicinin bilinç düzeyi ve katılım kültürü olduğunu ortaya koymaktadır.

Bourdieu’nün ‘alışkanlık’ kavramı, bu durumu açıklamada önemlidir. İşçilerin ve aracılarının iş güvenliğini bir gereklilik olarak görmemesi, onların sosyalleşme biçimlerinin ve geçmiş deneyimlerinin bir sonucudur. İSG bilinci gündelik yaşam pratiklerine içselleşmemiştir. Wacquant’ın marjinallik kavramsallaştırması, mevsimlik işçiliği hem ekonomik hem kurumsal olarak dışlanmış bir alan olarak tanımlar. Bu grafikteki veriler de bu dışlanmışlığın kurumsal düzeyde nasıl tezahür ettiğini göstermektedir. Ayrıca Beck’in Risk Toplumu yaklaşımına göre, modern toplumlarda risk yönetimi bireysel sorumluluklara indirgenirken, bu tarz enformel ve güvencesiz alanlarda bu sorumluluk ya görünmez kalmakta ya da tamamen devlete atfedilmektedir. Bu grafik yaşam koşulları, barınma hijyeni, yevmiye belirleme süreci, ödeme biçimleri ve örgütlenme düzeyleri gibi diğer tematik başlıklarla bütüncül olarak ele alındığında, mevsimlik tarım alanında çalışan aracı ve işçilerin büyük ölçüde formel güvencelerden uzak, enformel pratiklerle çevrili bir yapıda çalıştığını ortaya koyar. İSG konusu da bu

yapı içinde görmezden gelinen, ötelenen ve kolektif mücadeleye konu edilmeyen bir alan olarak konumlanmaktadır.

Türkiye'de yürürlükte olan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, en az 50 çalışanı olan ve 6 aydan uzun süren faaliyetlerde bulunan işyerlerine İSG hizmeti alma zorunluluğu getirmektedir. Bu kapsamda tarım sektörü de yer almaktadır. Ancak bu düzenleme, çoğu mevsimlik tarım işçisi için pratikte uygulanmamaktadır. Bunun sebepleri:

- İşçilerin kısa süreli ve geçici olarak istihdam edilmesi,
- Kayıt dışı çalıştırılmaları,
- İşletme sahiplerinin veya aracıların işçileri doğrudan değil, dolaylı ve enformel yollarla yönlendirmesi,
- 50 kişi sınırının her zaman görünür olmaması (örneğin aynı tarlada farklı tarihlerde 50'den fazla işçi çalışsa bile kâğıt üzerinde 10-20 kişi görünmesi ya da günlük çalışan işçi sayısının değişmesi).

Buna göre:

- Mevsimlik tarım işçiliğinde 50 kişi sınırı, uygulamada sistematik olarak ihlal edilmektedir.
- Bu ihlal hem işverenlerin hem de aracıların enformel ağlara yaslanmasından kaynaklanmaktadır.
- İşçilerin kendileri de İSG konusunda talepkâr olmamakta, bu durum hak temelli yaklaşımların gelişmesini engellemektedir.
- İSG önlemlerinin alınmaması sadece mevzuat ihlali değil, aynı zamanda sosyal dışlanmanın yeniden üretimidir.

Tarım aracılarına yöneltilen 'Mevsimlik tarım işçilerinin en önemli sorunu nedir?' sorusuna verilen yanıtlar, sektördeki temel yapısal problemlere ışık tutmaktadır. Katılımcıların en büyük kısmı %28,6 oranında 'ödeme' sorununu işçilerin karşılaştığı başlıca problem olarak görmektedir. Bu bulgu, mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin düzensizliği, zamanında ödenmemesi ya da beklentilerin altında kalması gibi ekonomik güvencesizlikle ilgili sorunların öncelikli algılandığını göstermektedir (Standing 2011).

Guy Standing'in (2011) "prekarya" kavramsallaştırması, burada doğrudan karşılık bulur. Bu insanlar sadece düşük gelirli değil, aynı zamanda sürekli işini ve gelirini kaybetme korkusuyla yaşayan, güvenceden yoksun bireylerdir. Ücret belirsizliği ailevi planlamayı, barınma koşullarını ve sağlık harcamalarını doğrudan etkileyerek yoksulluğun kuşaklararası aktarımına da zemin hazırlar.

İkinci sırada yer alan sorun, %17,1 ile sigorta eksikliğidir. Bu durum, işçilerin sosyal güvenceden yoksun çalıştırıldığını ortaya koyarken, tarımda kayıt dışılığın yaygınlığına da işaret etmektedir. Sadece bireysel düzeyde bir hak kaybı değil aynı zamanda kayıt dışı ekonominin tarımda ne derece kurumsallaştığını gösterir. Kayıt dışılık, sosyal sermaye ve beşerî sermaye birikimini de engellemekte ve işçilerin emeklilik, sağlık, iş kazası gibi temel haklara erişimini ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu güvencesizlik hali, işçilerin normalleştirdiği bir gerçekliğe dönüşmüştür: Sigortasız çalışmak, sistemin 'doğal' işleyişi olarak algılanmaktadır. 'Barınma koşulları' %14,3 oranında belirtilmiş olup, bu yalnızca fiziksel ortamı değil, aynı zamanda insana yakışır yaşam hakkının ihlalini de temsil etmektedir (FAO 2021). Birçok yerleşim biriminde çadır alanlarının altyapısız, susuz, elektriksiz ve hijyensiz olduğu saha gözlemleriyle de desteklenmektedir. Bu durum, FAO'nun (2021) insana yakışır iş ve yaşam standardı kriterlerinin tamamen dışında bir tabloyu işaret eder. Ayrıca barınma alanlarında yaşanan bu sorunlar, çocukların eğitime erişimini, kadınların mahremiyetini, sağlık hizmetlerini ve genel olarak sosyal yaşamın kalitesini ciddi biçimde düşürmektedir. 'Hak ettiğinden az ücret alma (%11,4)' ve 'yasal olarak tanınmama (%10)' şeklindeki ifadeler, mevsimlik işçilerin yalnızca düşük ücretle değil aynı zamanda emeğin değersizleştirilmesi ile mücadele ettiklerini göstermektedir. Bu işçiler hem hukuki olarak görünmez hem de toplumsal olarak tanınmaz durumdadır. Mevsimlik tarım işçileri hem sosyal alanlarından koparılmış hem de dahil oldukları yeni alanlarda (çalıştıkları bölgede) dışlanmış bireylerdir. Hukuki tanınma sadece kimlik ya da sigorta anlamına gelmez, aynı zamanda emeğin itibarını da belirler.

Katılımcıların %10'u Suriyeli işçileri doğrudan sorun kaynağı olarak ifade etmiştir. Bu bulgu mevsimlik tarım iş gücü piyasasında etnik temelli rekabetin ve dışlayıcı söylemlerin de etkili olduğunu ortaya koyar. Özellikle daha düşük ücretle çalışmayı kabul eden göçmen işçilerin varlığı hem yerli işçiler hem de aracıların dengesini değiştirmiştir.

Bu durum sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyo-kültürel uyum, ayrımcılık ve güvencesizlik katmanlarının artmasına yol açmaktadır. IPCC'nin 2022 tarihli raporları da göç ve iklim krizlerinin kırılgan gruplar üzerindeki baskısını vurgular. Bu bağlamda etnik gerilimler mevsimlik tarım işçiliği gibi kırılgan sektörlerde daha da görünür hale gelmektedir. Öte yandan aracılarla yapılan sohbetlerde göçmen emeği konusunda çok farklı görüşlerin olduğu anlaşılmıştır. Kimi aracılar iş gücü piyasasını dengelediğini ifade ederken, kimileri de yerli iş gücüne zarar verdiklerini düşünmektedir.

'Hem ödeme hem sigorta sorunu (%8,6)' olarak ifade edilen durum, işçilerin çoklu kırılganlık alanlarında birikimli olarak dışlandığını gösterir. Ne ücret ne de sigorta güvencesi olan bu gruplar aynı zamanda örgütlenmeden, eğitimden, sendikalardan ve kamusal denetimden de yoksundur. Devletin bu noktada kurumsal boşluğu doldurmadığı her durumda, yoksulluk daha da kurumsallaşmakta ve sıradanlaşmaktadır. 'Sigorta yok' yanıtlarının yüksekliği ve barınma-hijyen sorunları, gelir akışındaki gecikmenin yalnız ekonomik değil, çok boyutlu yoksunluk ve sosyal yeniden üretim kısıtı ürettiğini gösterir

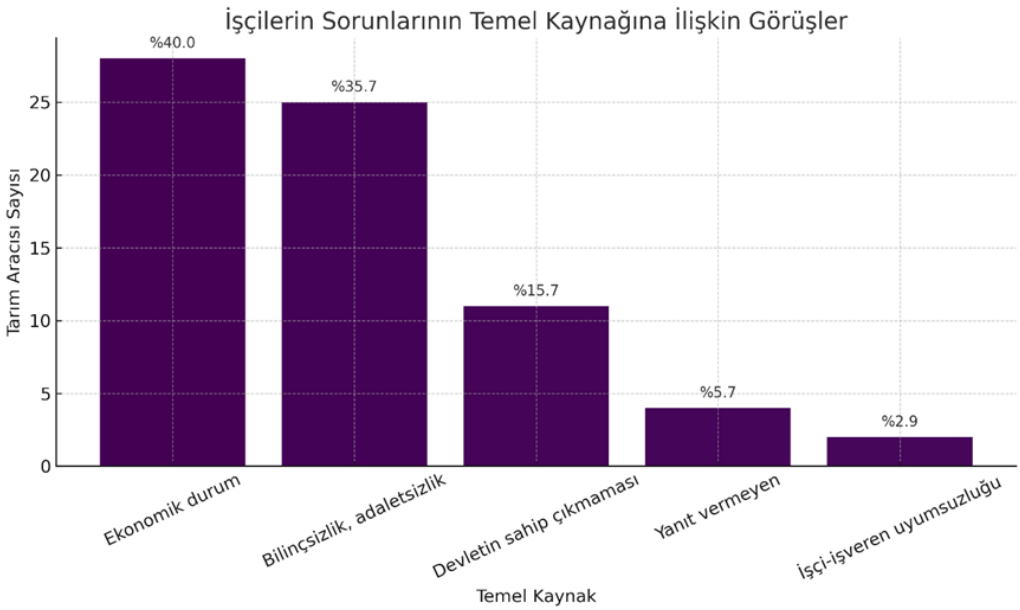

Şekil 5.16 Tarım işçilerinin temel sorunlarına göre aracıların görüşleri

Şekil 5.16'daki dağılım, işçilerin yaşadığı sorunların çok boyutlu olduğuna işaret etmektedir. Verilerde en çok öne çıkan iki neden – ekonomik durum ve bilinçsizlik/adaletsizlik – yapısal ve kültürel dinamiklerin birlikte işlediğini göstermektedir.

Ekonomik durum (%40): Bu yanıt, işçilerin yoksulluk, güvencesizlik ve düşük ücretlerle karşı karşıya olduğunu yansıtır. Tarım işçiliği, çoğunlukla mevsimlik ve geçici yapısıyla istikrarlı bir gelir sunamaz. Bu durum, neo-liberal tarım politikalarının ve piyasa temelli üretimin doğrudan sonucudur (Harvey 2005).

Bilinçsizlik ve adaletsizlik (%35,7): Bu yanıt, işçilerin hem kendi haklarını tam bilmediğini hem de karşılaştıkları sistemin eşitsiz olduğunu gösterir. Freire'nin 'sessiz yığınlar' kavramıyla anlattığı gibi, bilgiye erişemeyen bireyler çoğu zaman mevcut yapıyı değiştiremeyeceklerini varsaymaktadır (Freire 1970).

Devletin sahip çıkmaması (%15,7): Katılımcıların önemli bir bölümü, sosyal politikaların yetersizliğini ya da devletin tarım alanında aktif koruyucu rol üstlenmemesini eleştirmektedir. Bu durum devletin sosyal refah sağlayıcı kimliğinin zayıfladığı algısını yansıtır (Esping-Andersen, 1990).

İşçi-işveren uyumsuzluğu (%2,9): Bu seçeneğin düşük olması taraflar arasındaki sorunların kişisel değil sistemsel düzeyde algılandığını göstermektedir.

Verilere göre işçilerin yaşadığı sorunların kaynağına dair farkındalığın hem ekonomik koşullara hem de sistemsel adaletsizliğe yöneldiğini göstermektedir. Bu durum sorunun çözümünde sadece maddi iyileştirmelerin değil aynı zamanda eğitim, örgütlenme ve sosyal güvenlik mekanizmalarının da aktif rol oynaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

5.1.5 Mevsimlik tarım aracılarının yaşam ve çalışma koşulları

Bu bölümde mevsimlik tarım aracılarının yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin istatistiki bulgular sunulmaktadır. Çalışma aracılık faaliyetinin sadece ekonomik bir aracı rolüyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu kişilerin kendi geçim koşulları, çalışma süreleri, gelir düzeyleri, sosyal güvenceleri ve yaşam standartları açısından da kırılgan bir konumda yer aldıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda elde edilen veriler mevsimlik tarım aracılarının güvencesizlik, uzun çalışma saatleri, düşük gelir düzeyi ve sosyal dışlanma gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu bölüm, aracılık faaliyetinin sadece işgücü organizasyonu açısından değil, aynı zamanda

kırsal emek piyasasındaki eşitsizliklerin ve sosyal tabakalaşmanın somut bir yansıması olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırma bulguları, mevsimlik tarım aracılarının aile içi emek yapısında özellikle çekirdek aile bireylerinin (eş ve çocuklar) doğrudan işçilik sürecine katıldığını göstermektedir. Veriye göre, 'ailede işçilik yapan' bireylerin tamamı bu gruptan oluşmakta, geniş aile üyeleri (anne, baba, kardeş) ya da ailede çalışan yok gibi kategoriler bu örneklemde temsil edilmemektedir. Bu durum, mevsimlik tarım işçiliğinde emeğin yalnızca geçim stratejisi değil, aynı zamanda aile bütünlüğü ve dayanışma biçimi olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle eş ve çocukların üretime doğrudan katılması sektördeki aile emeği odaklı yapının yeniden üretildiğine işaret eder. Literatürde bu durum, tarımda hane-içi emek devri (household labor transfer) ya da emek göçünün ailevi yapılarla iç içe geçmesi biçiminde tanımlanmaktadır (Mies, 1986; Kay, 2001). Çocukların ve eşlerin katılımı ise bu yapının cinsiyetli ve yaşa duyarlı karakterini daha da belirginleştirmektedir. Sonuç olarak, aile emeğine dayalı bu yapı hem dayanışma biçimi hem de yoksullukla baş etme stratejisi olarak değerlendirilmelidir.

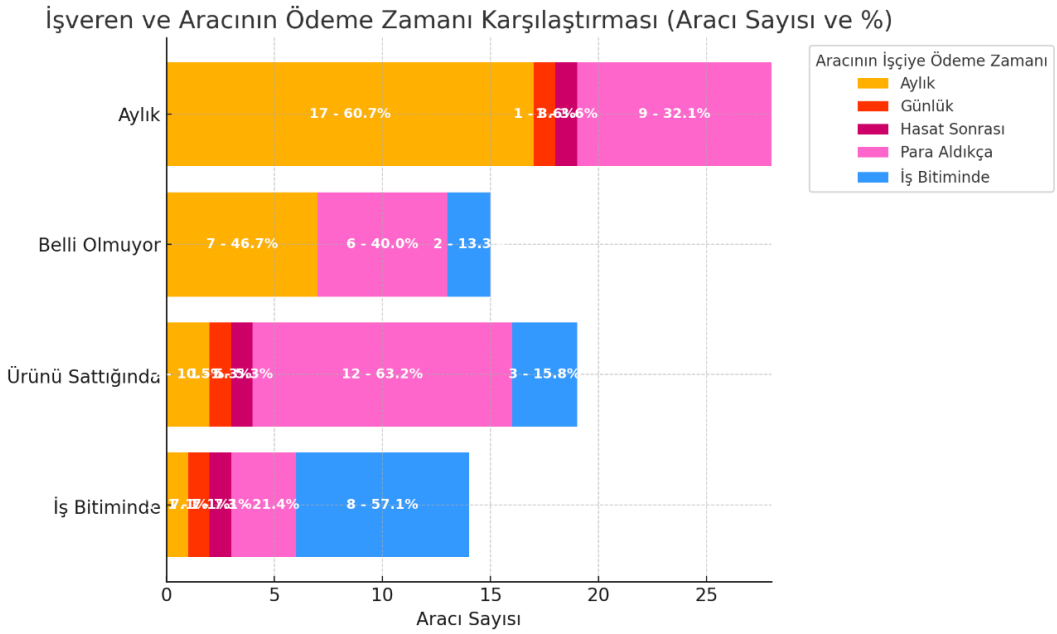

Şekil 5.17 İşveren ve aracının ödeme zamanı karşılaştırması

Şekil 5.17'de ortaya çıkan ödeme zamanları mevsimlik tarım emeğinin bir 'ekonomik güvencesizlik rejimi' içinde işlediğini gösterir. İşverenin 'aylık' veya 'ürünü sattığında' ödeme tercihleri, aracının işçiye çoğunlukla 'aylık', 'para aldıkça' ya da 'iş bitiminde' ödeme yapmasına dönüşüyor. Böylece ücret, emek-zamanın karşılığı olmaktan çıkıp ürün satışına ve tahsilata bağlanan ertelenmiş bir hakka dönüşüyor. Bu zincir, Standing'in 'prekarya' tanımıyla uyumludur. Ücret düzensizliği ve gecikme riski yüksek, hane bütçesi planlanamaz, borçlanma artar. Nitel bulgularda görülen kartvizitin 'fiş' ve kimi yerlerde bakkalda teminat olarak kullanılması, bu gecikme rejiminin gündelik yaşamda nasıl 'yerine koyma parası' ürettiğini somutlar. Özellikle mevsimlik işçilerin ödemelerinin işin sonunda ya da geç yapılması, ailelerinin geçim planlarını zorlaştırmakta ve çocuk işçiliği, borçlanma ve göç baskısı gibi sorunları artırmaktadır (ILO 2022).

İşverenin aracıya ve aracının işçiye ödeme yapma durumuyla ilgili araştırılan ki-kare değeri ($\chi^2 = 39.61$) oldukça yüksektir ve bu, iki değişken arasında tesadüfi olmayan bir ilişki bulunduğunu işaret eder. p-değeri = 0.00008 ($p < 0.001$) olması, ilişkinin istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğunu ortaya koyar. Başka bir deyişle, bu ilişki %99,9 güven düzeyinde rastlantı ile açıklanamaz. Bu sonuç, aracının işçiye ödeme zamanını belirlerken yalnızca kendi tercihleriyle hareket etmediğini, işverenin ödeme politikasına göre şekillendiğini göstermektedir. Nadir örneklerde işverenin 'işe başlarken' ödeme yaptığı durumlarda aracının da 'günlük ödeme' tercihinde bulunması, ödeme sürecinin zincirleme bir etki yarattığını ortaya koyar. Dolayısıyla, mevsimlik tarım işçiliğinde ödeme zamanlarının işin yapısı, ürünün satışı ya da işverenin nakit akışıyla doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Ödeme ilişkileri bireysel tercihten çok yapısal koşullara bağlıdır. Bu bulgu, daha önce de ifade edilen ödeme sorununun işçilerin temel problem olarak görülmesi ile doğrudan örtüşmektedir ve saha gözlemlerindeki güvencesizlik algısını da doğrulamaktadır. Bu tablo, alan içindeki iktidar hiyerarşisini de görünür kılar. Bourdieu'nün 'alan' ve 'habitus' kavramları açısından aracı ne işveren ne işçi olan ara bir aktör olarak düşük sembolik sermaye ile hareket etmektedir. Tahsilata bağımlı ödeme alışkanlığı aracının kendi konum zayıflığını işçinin yevmiyesine yansıtmasına yol açmaktadır. Ücretin 'ürün satışı'na bağlanması, tarımsal fiyat dalgalanmaları ve piyasa riskini işçiye aktarır. Önceki bulguda en büyük sorun olarak 'ödeme' sorununun öne çıkması bu yapısal aktarımın net teyididir.

Toplumsal cinsiyet boyutu da bu tabloda dolaylı biçimde etkindir. Daha önce görüldüğü gibi ödemelerin baba/eş figürüne yönelmesi hanenin mali karar gücünü erkek temsiline yığar. Geciken ya da belirsiz ödemeler, bakım emeğini üstlenen kadınların görünmeyen yükünü artırır. Bu nedenle ödeme zamanının kurumsallaşması yalnız ücret politikasının değil 'insana yakışır iş' başlığında tartışılan yaşam ve çalışma koşullarının da önkoşuludur.

Sonuç olarak bu grafik ödeme ilişkilerinin enformel ve ertelenmiş bir mantıkla işlediğini, riskin işçiye aktarıldığını ve kurumsal güvencenin zayıf olduğunu gösterir. Çözüm önerileri aracı ve işveren için zorunlu tahakkuk takvimi, yazılı kayıt ve denetim, dernek üyeliğini davranışsal standarda bağlayan yaptırımlar ve doğrudan banka kanalıyla ödeme gibi mekanizmaların birlikte devreye girmesini gerektirir. Bu öneri, hijyen ve İSG bulgularındaki sorumluluk devrini kırar, sosyal ve beşeri sermayeyi güçlendirir ve sahada tespit edilen 'ödeme' sorununu yapısal düzeyde azaltmayı hedefler.

Çizelge 5.12 Dernek üyeliğinin örgütlenme sonrası sağladığı faydalar

Görüş	Katılımcı Sayısı	(%)
Ortak Karar Almak	17	24.6
Ücret İyileşti	15	21.7
Bilmiyor	13	18.8
Etkisi Yok	12	17.4
Grev Yapmak	8	11.6
Ücret+Ortak Karar Alınması	4	5.8
Toplam	70	100

Çizelge 5.12'de örgütlenmenin sahada en çok iki boyutta hissedildiği görülmektedir. Birincisi 'ortak karar almak' %24,6 ve ikincisi 'ücret iyileşti' %24,6. Bu iki bulgu dernekleşmenin hem temsil hem maddi kazanım ürettiğini işaret etmektedir. Toplamda yönetişim odaklı algı 'ortak karar almak' ile 'ücret+ortak karar' birlikte %30,4'e yükselmektedir. Ücrete dönük algı 'ücret iyileşti' ile 'ücret+ortak karar' birlikte %27,5'dir. Yani üyelik, yalnız para artışı değil, söz hakkı ve müzakere kapasitesi de kazandırmaktadır. Buna karşılık 'bilmiyor' %18,8 ve 'etkisi yok' %17,4 verileri de derneğe üye olanların arasında azımsanmayacak oranda fayda göremeyenler olduğuna işaret etmektedir. Üyeliğin faydasından emin olmayan ya da hiç fayda görmeyen kayda

değer bir kesim vardır. Bu çizelge örgütlenmenin formel üyelikte kalabildiğini, davranışa ve çözüme dönüşmesinde aksaklıklar olduğunu düşündürmektedir. Saha bulgularında tespit edilen enformel işleyiş ve ödeme belirsizliği bu tereddüdü beslemektedir. Üyelik tek başına kurumsal güç yaratmamakta eğitim, izleme ve yaptırım içeren bir örgütlenme temellerinin de beraberinde olması gerekmektedir.

'Grev yapmak' %11,6 ile en düşük veridir. Bu, çatışmacı kolektif eylem kapasitesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Kayıt dışılık korkusu, iş kaybı riski, mevsimsellik ve aracılık bağı bu düşük oranı açıklar. Alan araştırmasında örgütlü aracıların farklı problemlerde grev yaptıkları ve olumlu sonuçlar aldıkları anlaşılmıştır. Özellikle işçiler lehine yevmiye artışı konusunda organize olup birkaç gün işe gitmedikleri, bunun sonucunda da işverenlerin artışı kabul ettiği ifade edilmiştir. Bu durumda kolektif eylemlerin çatışmacı olduğu kadar, sorunun çözümünde de etkili olduğu görülmektedir.

Üyelikten somut fayda üretmek için üç kanal öne çıkmaktadır. Toplu pazarlık ve arabuluculuk mekanizmalarının resmileşmesi, ücret ve ödeme takviminin yazılı kayıt ve banka üzerinden zorunlu hale getirilmesi, üye eğitim programlarıyla İSG, sözleşme, barınma standartları ve iklim uyumu gibi başlıklarda pratik kapasitenin artırılmasıdır. Bu adımlar önceki analizlerde vurgulanan 'ödeme sorunu' ve 'İSG zafiyeti' ile aynı kökten gelen güvencesizlik döngüsünü kırar. Üyelik, sembolik aidiyetten çıkıp sahada müzakere gücüne ve standart koyma kapasitesine dönüşür.

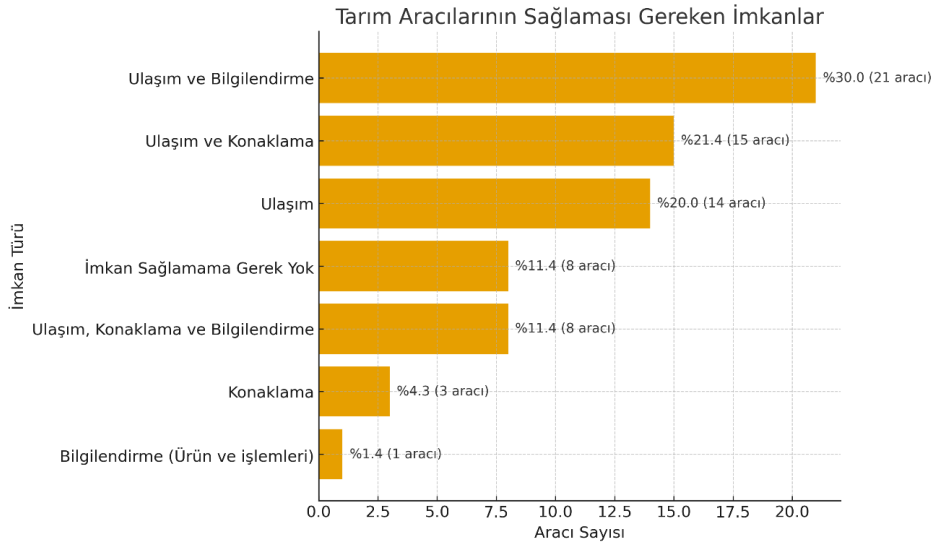

Şekil 5.18 Tarım aracılarının işçilere sağlaması gereken ilanlar

Şekil 5.18'de görülen dağılıma göre, alan araştırmasında tarım işçilerinin, aracılardan en çok ulaşım ve bilgilendirme talep ettiklerini, bunu ulaşım ve konaklama ile sadece ulaşım beklentilerinin izlediğini göstermektedir. Bu bulgular, yalnızca bir 'lojistik destek' meselesi değil aynı zamanda tarımsal işgücünün sosyal yeniden üretim koşullarını şekillendiren önemli bir aracılık fonksiyonu olduğunu ortaya koymaktadır. Alan araştırması gözlemlerinde işçilerin sıklıkla belirsiz çalışma koşulları ile karşılaştıkları görülmüştür. İşin nerede, hangi şartlarda yapılacağı, ücretin ne zaman ödeneceği gibi bilgiler çoğunlukla aracılar üzerinden aktarıldığından, bilgilendirme işlevi kritik hale gelmektedir. Ulaşım talebinin yüksekliği ise, özellikle kadın ve çocukların da içinde olduğu mevsimlik göçte güvenlik, süreklilik ve maliyet gibi boyutların işçilerin gündelik yaşam stratejilerini belirlediğini göstermektedir. 'Ulaşım ve Konaklama' talebinin ikinci sırada yer alması, mevsimlik işçiliğin geçici barınma krizleri ile doğrudan bağlantısını göstermektedir. Çadır yerleşimlerinde yapılan nitel görüşmelerde öne çıkan altyapı yetersizlikleri, elektrik sorunları ve çocukların eğitim imkânsızlıkları bu bulguyu destekler niteliktedir. Burada Bourdieu'nün (1986) 'sosyal sermaye' yaklaşımı önemlidir: İşçiler için aracının konaklama sağlaması, yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda işçi ailesinin toplumsal dayanışma ve güven ağlarına erişimini kolaylaştıran bir unsur haline gelmektedir. Sadece ulaşımı talep edenlerin sayısı da kayda değerdir. Bu durum bazı işçilerin konaklama sorununu kendi imkânlarıyla çözme eğiliminde olduklarını ancak işyerine erişimde aracının desteğine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Burada işçiler, işgücü piyasasında aracıyı yalnızca ulaştıran bir aktör olarak görmektedir. Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Teorisi çerçevesinde düşünüldüğünde bu durum işçilerin merkez–çevre dinamiklerinde 'dolaşım odaklı' konumlanışını yansıtır. 'Kendi imkânlarını sağlayan' küçük bir grup genellikle nispeten daha iyi ekonomik ve sosyal ağlara sahip işçiler olabilir.

Alan gözlemlerinde özellikle erkek ve uzun süredir mevsimlik işçiliği sürdüren katılımcılar arasında bu söylemin öne çıktığı görülmüştür. Bu bulgu göçmen/gezici emek piyasasında farklılaşmış sosyal sermaye kullanımına işaret etmektedir. 'Ulaşım, konaklama ve bilgilendirme'yi bir arada belirtenler işçinin yalnızca üretim sürecinde değil gündelik yaşamın tüm alanlarında aracının rolünü görmek istediğini ortaya koymaktadır. Bu beklenti, aracıyı bir tür 'sosyal refah sağlayıcısı' konumuna getirmektedir. Ancak aynı zamanda aracının işlevinin genişlemesi, işçilerin devletin ve işverenin yerine aracıyı koyması gibi bir risk de taşımaktadır. Fraser'ın (2008) sosyal

adalet perspektifinden bakıldığında, bu durum kamusal sorumlulukların aracılar üzerinden özelleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Tarım aracılarının sağladığı imkânlara yönelik talepler, işçilerin sadece ekonomik değil aynı zamanda barınma, güvenlik ve bilgiye erişim gibi temel sosyal ihtiyaçlarını da kapsar. Alan gözlemleriyle birlikte düşünüldüğünde, bu beklentiler işçilerin güvencesizlik karşısında geliştirdikleri stratejileri ve aracılara atfettikleri işlevleri yansıtır. Sosyolojik olarak bulgular, aracının işgücü piyasasında aracılık yapan aktörden çok gündelik yaşamın bütününe dokunan bir 'aracı kurum' haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına göre, tarım aracıları ile mevsimlik tarım işçileri arasında en sık yaşanan sorunların başında ücret anlaşmazlıkları gelmektedir. Aracıların üçte birinden fazlasının (%34,8) en büyük sorun olarak ücret anlaşmazlıklarını belirtmesi, mevsimlik tarım işçiliğinin merkezinde yer alan güvencesizlik durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Ödeme sorunları yalnızca miktar veya zamanlama ile sınırlı değildir aynı zamanda işçinin emeğinin değerinin tanınmaması ve işveren–aracı–işçi üçgeninde yaşanan güç asimetrilerinin de bir yansımasıdır. Standing'in prekarya kavramıyla örtüşen bu durum işçilerin sürekli belirsizlik ve istikrarsızlık koşullarında çalıştıklarını göstermektedir. Bu bağlamda aracıların da işverenin ödeme politikalarına bağımlı olması, aracıyı da sistemin baskılayan taraflarından birine dönüştürmektedir. Katılımcıların %20,3'ü işçinin işi habersiz bırakmasını sorun olarak tanımlamıştır. Bu bulgu iş ilişkilerinin sözleşmeye dayalı formel bağlarla değil çoğunlukla enformel bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Aracının işçiyi sürekli denetim altında tutma eğilimi ile işçinin sahadaki memnuniyetsizlikleri birleştiğinde emek ilişkileri kırılgan hale gelmektedir. Portes'in enformel ekonomi yaklaşımıyla değerlendirildiğinde taraflar arasındaki bu güvensizlik sistemin yapısal bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma koşullarının (%13), barınmanın (%7,2) ve ulaşımın (%8,7) dile getirilmesi, mevsimlik işçiliğin sadece ekonomik değil aynı zamanda mekânsal ve sosyal anlamda da sorunların olduğuna işaret eder.

Hijyenik olmayan çadır alanları, düzensiz barınma düzenekleri ve uzun mesafeli ulaşım sıkıntıları, FAO (2021) ve ILO (2022) raporlarında ifade edilen 'insana yakışır iş' standartlarının sahada karşılığını bulmadığını ortaya koymaktadır. 'Suriyeliler' etkisi (%10) ile iş aidiyeti/motivasyon eksikliği (%4,3) gibi yanıtlar ekonomik sorunların ötesinde kültürel ve toplumsal sorunların da işçi–aracı ilişkilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Göçmen emeğinin piyasaya girişi ücret rekabetini artırırken aynı zamanda yerel işçilerde dışlanmışlık hissi yaratmaktadır. Sayad'ın göç sosyolojisi yaklaşımı bu sorunun yalnızca ekonomik değil kimliksel ve toplumsal aidiyet boyutlarını da kapsadığını vurgular. Veriler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, mevsimlik tarım aracılarının yaşadığı sorunlar sadece teknik ya da lojistik değil aynı zamanda yapısal ve sistemsel bir niteliğe sahiptir. Ücret anlaşmazlıkları ekonomik güvencesizliğin, habersiz işi bırakma enformelliğin, barınma ve ulaşım mekânsal dışlanmanın, Suriyeliler ve motivasyon eksikliği ise kültürel-etik ayrışmaların göstergeleridir. Bu tablo, mevsimlik tarım işçiliğinin bir çoklu yoksunluk alanı olarak işlediğini ve aracılık sisteminin bu yoksunlukların çözümünden çok yeniden üretiminde rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada tarım aracılarına yöneltilen 'İşverenle en çok hangi konuda sorun yaşarsınız?' sorusuna verilen yanıtlara göre, en sık karşılaşılan sorun ödemelerin zamanında ve tam yapılmamasıdır. Aracıların yarısından fazlasının (%54,3) işverenle en büyük sorun olarak ödemeleri zamanında ve tam alamamayı belirtmesi, tarım emek piyasasında en temel kırılmanın ekonomik güvencesizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Burada yalnızca bir gecikme değil aynı zamanda karşılıklı taahhütlerin ihlali söz konusudur. Aracılar, işverenin ödeme politikasına bağımlı oldukları için bu güvencesizliği doğrudan işçiye yansıtırlar. Böylece ödeme zincirindeki kırılganlık, işveren–aracı–işçi hattında süreklilik kazanır. Katılımcıların %27,1'lik bir kısmı 'sıkıntı yok' yanıtını vermiştir. Bu durum belirli bağlamlarda işveren–aracı ilişkilerinin görece düzenli işlediğini göstermektedir. Ancak bu oran aynı zamanda sistemin parçalı işleyişini de açığa çıkarır. Bazı işverenler daha kurallı, kayıtlı ve güven esaslı ilişkiler kurarken çoğu ilişkide bu düzenlilik görülmez. Bourdieu'nun 'alan' kavramıyla değerlendirildiğinde bu istisnai düzenli ilişkiler alanın geneline yayılamamakta aracıların çoğu düşük kurumsal sermaye ile belirsizlik içinde kalmaktadır. Aracıların %10'u 'işverenin yapılan işi beğenmediğini', %5,7'si ise 'işverenin ödenenden fazlasını talep ettiğini' belirtmiştir. Bu, işverenin ekonomik ve sembolik gücünü kullanarak aracıyı sürekli denetim altında tuttuğunu gösterir. İşverenin memnuniyetsizliği çoğu zaman

gerçekçi bir kalite sorunundan çok, ücret kesintisini veya ödeme gecikmesini meşrulaştıran bir araç olarak kullanılmaktadır. Aracılar işveren karşısında ne tam bağımsız aktör ne de eşit müzakere ortağıdır, sürekli çeperde tutulurlar. Aracıların %2,9'u işverenin aynı zamanda başka bir aracıyla anlaşarak mevcut aracıyı devre dışı bıraktığını söylemiştir. Bu durum mevsimlik tarımda aracılar arasındaki yoğun enformel rekabeti ortaya koymaktadır. Yazılı sözleşmelerin olmaması, iş ilişkilerinin sözlü ve güvencesiz yürütülmesi, aracının bir anda sistem dışına itilmesine yol açabilmektedir. Bu durum enformel ekonomi yaklaşımında tarif edilen kuralsızlık ve istikrarsızlığın sahadaki en görünür örneklerinden biridir.

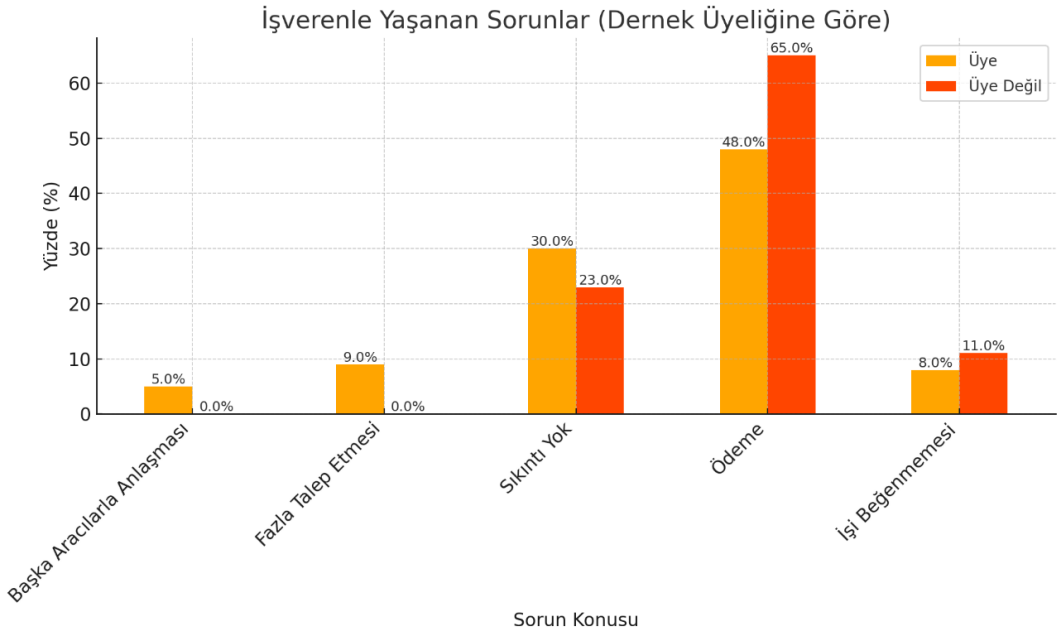

Şekil 5.19 Derneğe üye olma durumu ve işverenle yaşanan sorunların kıyaslanması

Şekil 5.19, tarım aracıları ile işverenler arasındaki sorunları, dernek üyeliği durumuna göre karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Bulgular örgütlü/örgütsüz aracılık tercihlerinin yalnızca işleyişi değil aynı zamanda işverenle ilişkilerin doğasını da farklılaştırdığını göstermektedir. Hem üye hem de üye olmayan aracılar için en temel sorun ödemedir. Ancak oran, üye olmayanlarda %65'in üzerinde çıkarken, üyelerde %45 civarındadır. Bu durum dernek üyeliğinin ödeme sorunlarını tamamen ortadan kaldırmadığını fakat anlaşma ve yaptırım kapasitesi sayesinde kısmen azalttığını gösterir. Alan görüşmelerinde üye aracıların 'dernek aracılığıyla işveren üzerinde baskı kurma' ya da 'gecikmeli ödemelerde birlikte hareket etme' gibi stratejiler geliştirdikleri görülmüştür. Bourdieu'nun 'kolektif sermaye' kavramıyla uyumlu olarak örgütlü üyelik

aracının işveren karşısındaki pazarlık gücünü artırmaktadır. ‘Sıkıntı yok’ cevabı üyeler arasında %30’un üzerindeyken, üye olmayanlarda daha düşüktür. Bu farklılık, üye olmayan aracıların kabullenme ve sorunları görmezden gelme olasılığıyla bağdaşırken, üyelerin sorunlarını açıkça ifade edebilecek bir bilince sahip olabildiğini göstermektedir. ‘Fazla iş talep etmesi’ ve ‘işi beğenmemesi’ gibi sorunlar her iki grupta da düşük oranlarda olsa da üye olmayanlarda biraz daha yüksektir. Bu farklılık üyelik aracılığıyla işçi–işveren arasındaki beklenti yönetiminin daha kurumsal hale geldiğini düşündürür.

Dernek üyeliği, işçilerin niteliği ve işin koşulları hakkında daha net çerçeveler oluşturabilmektedir. ‘Başka aracılarla anlaşma’ sorunu yalnızca üyelerde düşük bir oranda dile getirilmiştir. Bu bulgu, rekabetin örgütlü yapı içerisinde daha görünür hale geldiğini düşündürür. Dernek içi dayanışma, aracılar arasında işveren karşısında birlik duygusu yaratsa da saha gözlemlerinde bazı üyelerin ‘aynı bölgede birbirinin alanına girmesi’ gibi sorunlar da kaydedilmiştir. Bu durum örgütlü alanın kendi içinde yeni çatışma biçimleri de doğurabileceğini gösterir. Dernek üyeliği, işverenle ilişkilerde ödeme sorunlarını azaltan ve güvenceyi artıran bir işlev görmektedir. Üye olmayanlar ise daha yüksek oranda ödeme ve iş beğenmeme sorunları yaşamaktadır. Bu, örgütsüzlüğün işveren karşısında güçsüzlük ve bağımlılığı artırdığına işaret eder. Üyelik aracılara ‘kolektif kaynaklara erişim’ sağlarken, üyelik dışı kalanlar bireysel stratejilere ve işverenle asimetrik ilişkilere mahkûm olmaktadır. Fraser’ın ‘adalet ve yeniden dağıtım’ perspektifinden bakıldığında, ödeme sorunlarının bu kadar baskın olması, tarım aracılarının işveren karşısında hala yapısal olarak savunmasız bırakıldığını, örgütlenmenin ise bu adaletsizliği hafifletici bir mekanizma işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu grafik, dernek üyeliğinin işverenle yaşanan sorunları tamamen çözmediğini ama sorunların niteliğini ve yoğunluğunu dönüştürdüğünü göstermektedir.

Üyeler: Daha çok ödeme anlaşması ve kurumsal çözüm arayışı → daha az sorun bildirimi.

Üye olmayanlar: Daha çok ödeme mağduriyeti ve işverenin taleplerine uyum → daha yüksek sorun oranı.

Dernek üyeleri arasında işverenle yaşanan sorunlar daha çeşitli ve çok yönlüdür. Bu durum dernek üyelerinin iş ilişkilerini daha sorgulayıcı ve bilinçli yürüttüklerini gösterebilir. Üye olmayan aracılar ise daha yüksek oranda ödeme sorunu bildirmektedir, bu da örgütsüzlüğün işveren karşısında pazarlık gücünü zayıflattığını göstermektedir. Ayrıca 'başka aracılarla anlaşıp bizi göndermesi' gibi ilişki kırılmalarını yalnızca örgütlü bireylerin fark etmesi dikkat çekicidir.

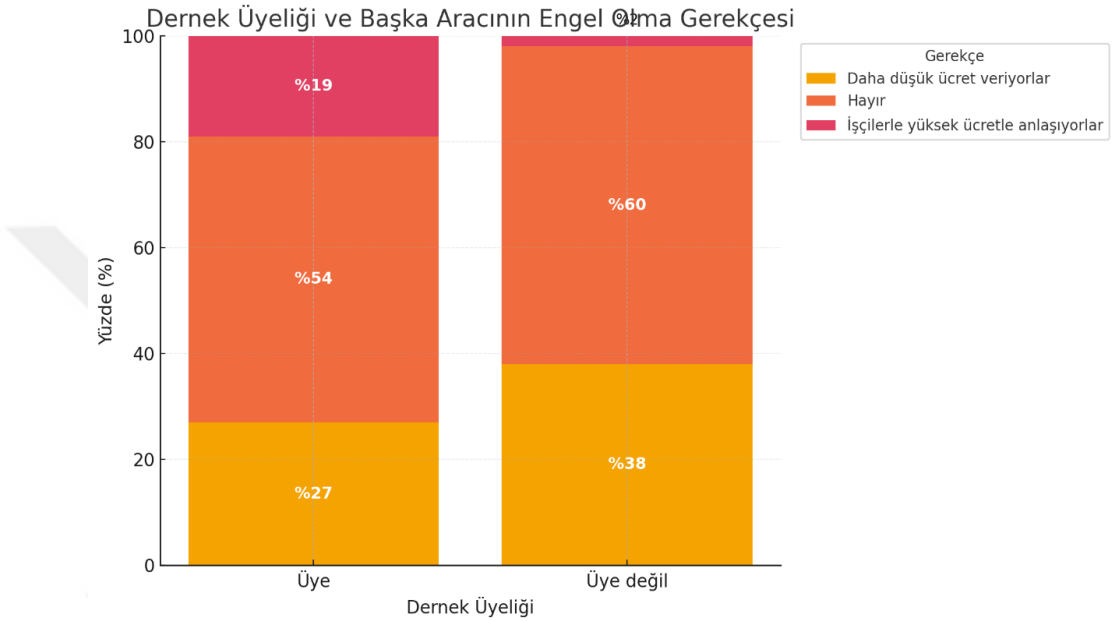

Şekil 5.20 Tarım aracıları dernek üyeliği ve farklı bir aracı tarafından işe engel olunması durumu

Şekil 5.20, tarım aracıları arasında rekabet ve engelleme davranışlarının hangi gerekçelerle ortaya çıktığını, dernek üyeliği durumuna göre göstermektedir. Bulgular örgütlü ve örgütsüz aracıların rekabeti farklı şekillerde anlamlandırdığını ortaya koymaktadır. Üye olan aracılar 'Daha düşük ücret veriyorlar' gerekçesi üyeler arasında yaklaşık dörtte bir oranındadır. Bu, dernek üyelerinin ücretlerde asgari bir standardın altına inen aracılardan rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. Dernek üyeliği, işçi ücretlerinde bir tür 'taban fiyat' algısı yarattığı için üyeler düşük ücret politikalarını haksız rekabet olarak görmektedir. 'İşçilerle yüksek ücretle anlaşıyorlar' gerekçesi yalnızca üyelerde gözlenmiştir. Bu verini ilginç bir yönü ise, yevmiyeden yapılan %10 kesintinin, aracıların pazarlık stratejilerine göre değişmiş olabileceğidir. Günlük yevmiye bedelleri ziraat odalarınca açıklandığı bilindiğine göre, kesinti oranlarında değişiklik yapılma ihtimali güçlü bir seçenektir. Bu durum, örgütlü aracıların, işçilerin bağımsız

pazarlık gücü kazandığında kendi konumlarının zayıflamasından kaygı duyduklarını göstermektedir. Bourdieu'nün 'alan' teorisiyle bakıldığında, dernek üyeleri bu alanda hâkim pozisyonlarını koruma refleksi göstermektedir. 'Hayır (engel yok)' seçeneği çoğunluktadır (%50'nin üzerinde). Bu, örgütlü üyeler arasında da rekabetin olağan kabul edildiğini ancak 'etik dışı' olarak görülen durumlarda (çok düşük ücret verme, işçiyle doğrudan anlaşma) engelleme eğiliminin devreye girdiğini ortaya koymaktadır.

'Daha düşük ücret veriyorlar' gerekçesi, üye olmayanlarda daha yüksek bir orana sahiptir. Bu, örgütsüz aracılar arasında rekabetin en çok 'fiyat kırma' üzerinden yaşandığını göstermektedir. 'İşçilerle yüksek ücretle anlaşıyorlar' seçeneği yok denecek kadar azdır. Bu durum üye olmayanların, işçilerle doğrudan ücret pazarlığını tehdit olarak görmediklerini daha çok kendi kazançlarının düşük ücret politikalarıyla azaldığını düşündüklerini gösterir. 'Hayır' seçeneği de bu grupta ağırlıktadır. Ancak üyelerden farklı olarak, örgütsüz aracılar için 'engel olmama' daha çok 'bireysel uyum' ve rekabeti kabullenme biçiminde görünmektedir. Bu grup çoğunlukla sessiz uyum stratejilerine başvurmaktadır.

5.1.6 Çocuk işçiliği

Mevsimlik tarım işçiliği yalnızca yetişkin emeğiyle değil, aynı zamanda çocuk emeğinin de yoğun biçimde kullanıldığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Tarımsal üretimin mevsimsel niteliği, ailelerin göç hareketliliği ve düşük gelir düzeyi gibi nedenlerle çocukların eğitim süreçlerinden koparak tarlada çalışmaya yönelmesine zemin hazırlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuk işçiliğini yalnızca ekonomik bir sorun değil aynı zamanda temel hak ihlali olarak tanımlamaktadır. Nitekim Türkiye'de yapılan saha araştırmaları mevsimlik tarımda çalışan çocukların uzun çalışma saatlerine maruz kaldıklarını, eğitim süreçlerinin kesintiye uğradığını ve sağlık koşullarının risk altında olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çocuk işçiliği yoksulluk döngüsünü yeniden üreten ve toplumsal eşitsizlikleri kalıcılaştıran en kritik alanlardan biridir. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğinin görünürlüğü yalnızca bireysel bir aile stratejisi değil aynı zamanda yapısal sorunların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

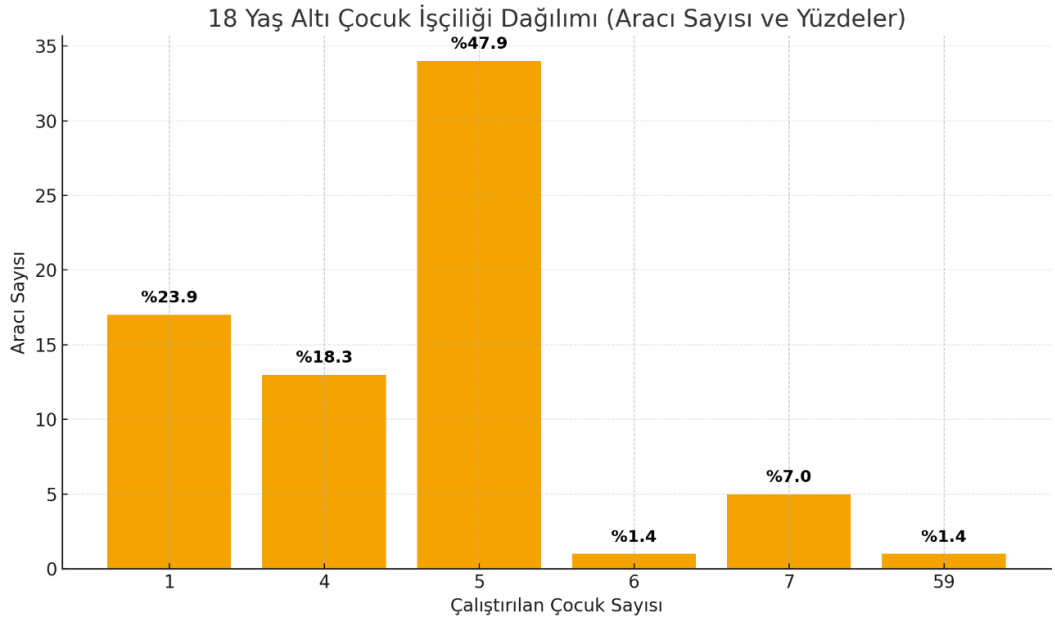

Şekil 5.21 18 yaş altı çocuk işçi çalıştırma durumu

Şekil 5.21, tarım aracılarının yönlendirdiği işgücü içerisinde 18 yaş altı çocuk işçilerin dağılımını göstermektedir. Çocuk işçiliğinin mevsimlik tarımda ne kadar yaygın ve çeşitlenmiş olduğunu, aynı zamanda bazı uç örneklerin (59 çocuk) dramatik boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır. En yüksek frekans 5 çocuk çalıştırıldığını bildiren 34 katılımcıda gözlenmiştir. Bu, tarım aracılarının işgücü temininde çocukları tamamlayıcı bir unsur olarak sistematik biçimde devreye soktuğunu göstermektedir. Bu örüntü çocuk işçiliğinin bireysel veya istisnai bir durum değil kolektif bir pratik haline geldiğini düşündürmektedir. 1 çocuk çalıştırıldığını belirten 17 katılımcı, ailelerin çocuklarını işgücüne kısmi olarak dahil ettiğini gösterir. Bu durum aile temelli üretim tarzı ve 'hane emeği stratejileri' (Burawoy 1979) ile açıklanabilir. 4, 6, 7 çocuk çalıştırma örnekleri daha düşük olsa da işgücü açığını çocuklarla kapatmanın süreğenleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. 59 çocuk örneği, çocuk işçiliğinin aşırı ölçekte istihdam edildiği dramatik bir vakadır. Bu bulgu, çocuk emeğinin sadece aile emeği üzerinden değil aynı zamanda aracı eliyle kolektif ve organize biçimde seferber edildiğini ortaya koymaktadır. Bu tür uç vakalar, ILO'nun (2021) çocuk işçiliği raporlarında 'en kötü biçimler' arasında tanımlanan tarımsal istihdam kategorisine denk düşmektedir. Bu durum, hem ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) hem de Türkiye Cumhuriyeti yasaları açısından açık bir çocuk işçiliği ihlalidir (ILO Sözleşmesi No. 138 ve No. 182). Ayrıca bu verileri destekler nitelikte bazı bilgiler de mevcuttur.

- ILO (2021) raporuna göre, çocuk işçiliği hâlâ kırsal sektörlerde en yüksek orandadır ve tarımda çalışan çocukların oranı dünya genelinde %70'e yakındır.
- TÜİK (2022) verilerine göre, Türkiye'de hâlen 720 bini aşkın çocuk ekonomik faaliyette yer almaktadır ve bu çocukların önemli kısmı tarımsal üretimde çalışmaktadır.
- UNICEF, çocuk işçiliğinin eğitime erişimi sınırladığını, fiziksel ve zihinsel gelişimi engellediğini, uzun vadede yoksulluğu yeniden ürettiğini belirtmektedir.

Çocukların tarlaya sürülmesi yalnızca işgücü ihtiyacını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda yoksulluğun kuşaklararası aktarımını pekiştirir. Çocukların erken yaşta tarımsal işlere katılması eğitimden kopmalarına yol açarak onların da ebeveynlerinin içinde bulunduğu tarımsal işgücü döngüsünü yeniden üretir. Böylece mevsimlik işçilik, yalnızca ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda sosyokültürel bir kader haline gelir. Alan gözlemlerinde kız çocuklarının hem tarımsal üretimde hem de çadır yaşamında ev içi bakım emeğinde aktif oldukları, erkek çocuklarının ise genellikle tarladaki ağır işlerde istihdam edildikleri görülmüştür. Bu farklılaşma, LeBaron'un (2020) belirttiği gibi çocuk emeğinin cinsiyete göre bölünmüş olduğunu ve görünmeyen emek biçimlerinin (su taşıma, yemek hazırlığı, kardeş bakımı) kız çocukları üzerinden yeniden üretildiğini göstermektedir. Grafik doğrudan cinsiyet ayrımı vermese de sahadaki nitel bulgularla birlikte okunduğunda bu dağılımın ardında cinsiyet temelli iş bölümünün olduğu anlaşılmaktadır.

Alan araştırmasında elde edilen verilerin istatistiksel analizi, tarım aracıları derneğine üye olanlarla üye olmayanlar arasında 18 yaş altı çocuk işçi çalıştırma sıklığı açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymaktadır ($p = .89$). Bu bulgu dernek üyeliğinin çocuk emeği konusundaki pratikleri dönüştürmekte yetersiz kaldığını ve kurumsal aidiyetin çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından herhangi bir caydırıcı etki yaratmadığını göstermektedir. Her iki grup için de medyan değerin 5 çocuk düzeyinde sabit kalması, çocuk emeğinin yalnızca belirli bir kesimin pratiği olmadığını, aksine saha genelinde yaygın ve alışılagelmiş bir uygulama niteliği taşıdığını düşündürmektedir.

Dernek üyesi olmayan bir aracının 59 çocuğu istihdam etmesi, bireysel farklılıkların oldukça yüksek olabileceğini ve çocuk emeğinin ölçek açısından kimi zaman aşırı uçlara varan yoğunlukta organize edilebildiğini göstermektedir. Bu durum, çocuk işçiliğinin bireysel tercihlerden çok tarımsal üretim süreçlerinin yapısal dinamikleriyle ilişkili olduğunu, yani hem örgütlü hem de örgütsüz aracılık mekanizmalarında benzer biçimde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tarım aracılarının hangi kurumsal yapılara dahil olduklarından bağımsız olarak, çocuk emeğine ilişkin ortak bir tutum ve pratik sergiledikleri görülmektedir. Bu, mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğinin örgütlenme düzeyinden ziyade piyasa talepleri, düşük maliyetli işgücü ihtiyacı ve hane geçim stratejileri gibi yapısal koşullar tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu bulgular literatürde çocuk işçiliğinin yalnızca bireysel veya kültürel tercihlerle açıklanamayacağı, aksine tarımsal üretim rejiminin ve emek piyasasının yapısal bir unsuru olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan yaklaşımlarla (ILO 2021) uyumludur.

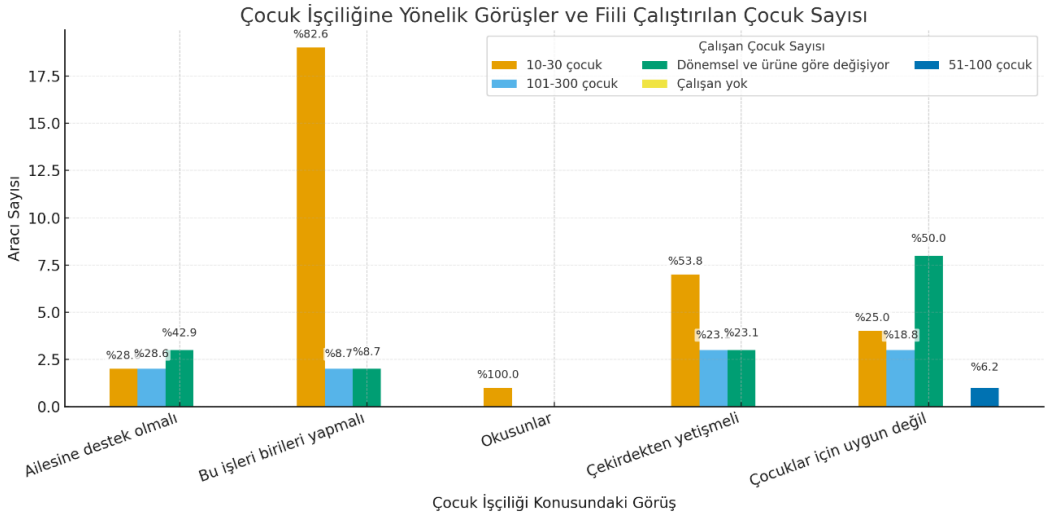

Şekil 5.22 Çocuk işçisi çalıştıran aracıların çocuk işçiliğine bakış açısı

Şekil 5.22, tarım aracılarının çocuk işçiliği konusundaki görüşleri ile sezonda o güne kadar ortalama fiilen çalıştırdıkları çocuk sayısı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bulgular çocuk emeği konusunda söylem ile pratik arasındaki çelişkileri ve aynı zamanda meşrulaştırma biçimlerini ortaya koymaktadır. Grafikte en yüksek yoğunluk ‘bu işleri birileri yapmalı’ diyenlerde görülmektedir. Bu görüş, özellikle 10–30 çocuk çalıştıran aracılar arasında yoğunlaşmıştır. Bu bulgu çocuk emeğinin mevsimlik tarımda ‘kaçınılmaz’ bir işgücü kaynağı olarak görüldüğünü ve aracılar tarafından

normalleştirildiğini göstermektedir. Çocukların çalıştırılmasının yapısal koşullar nedeniyle olağan kabul edildiğini dolayısıyla 'meşru pratik' haline geldiğini ortaya koymaktadır. 'Ailesine destek olmalı' görüşünü savunanlarda da çocuk çalıştırma oranı yüksektir. Çocuk emeği burada aile ekonomisinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Burawoy'un (1979) 'aile emeği stratejileri' çerçevesinde, çocuk işçiliği bir sömürü biçiminden ziyade ailelerin zorunlu hayatta kalma stratejisi olarak meşrulaştırılmaktadır. 'Çocuklar için uygun değil' diyenlerde bile çocuk işçiliği vardır. Çocuk işçiliğinin uygun olmadığını dile getirenlerde de 51–100 çocuk çalıştırma vakaları gözlenmiştir. Bu durum, söylem-pratik çelişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcılar çocuk emeğini teorik olarak reddederken, fiilen büyük sayılarda çocuk istihdam etmişlerdir. 'Okusunlar' diyenlerde çocuk istihdamı daha sınırlıdır ancak tamamen yok değildir. Bu, eğitim hakkının kabul edildiğini fakat tarımsal üretim koşullarının çocuk emeğini hala zorunlu kıldığını göstermektedir. 'Çekirdekten yetişmeli' diyenlerde ise çocuk sayıları 10–30 arasında yoğunlaşmıştır. Bu söylem çocuk emeğini yalnızca ekonomik değil aynı zamanda mesleki bir sosyalleşme süreci olarak meşrulaştırmaktadır. Bu bulgu literatürde tarımda çocuk işçiliğinin 'çıraklık' veya 'ustalık öğrenme' biçiminde sunulmasıyla örtüşmektedir.

Çocuk işçiliği konusunda görüşler çeşitlilik göstermesine rağmen, fiili pratikler benzer biçimde çocuk emeğini içermektedir. 'Çocuklar için uygun değil' veya 'okusunlar' gibi karşıt görüşler dile getirilse bile üretim sürecinde çocuk emeği yapısal bir zorunluluk olarak varlığını sürdürmektedir. Bu tablo, Fraser'ın (2008) adalet perspektifinden okunduğunda çocukların temel haklarının ekonomik gelir uğruna ihlal edildiğini ve eğitim-çocukluk hakkı boyutunun ise geri plana itildiğini gösterir. Sonuçta çocuk işçiliği ne yalnızca kültürel değerlerle ne de bireysel tercihlerle açıklanabilir.

Çocuk işçiliğiyle ilgili sorun sadece yoksulluk değildir. Aynı zamanda toplumsal değerler, kuşaklar arası öğrenme ve devletin koruyucu politikalarının yetersizliğidir. Dolayısıyla çözüm, ekonomik destek + eğitim + kültürel dönüşüm üçgeninde aranmalıdır.

Alan araştırması sırasında elde edilen gözlemler yalnızca sorunların değil, aynı zamanda çözüm arayışlarının da sahada karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu kapsamda özellikle sivil toplum kuruluşlarının (STK) müdahaleleri dikkat çekmektedir. Nitekim Yüreğir

ilçesi Aydıncık Köyü'nde yer alan çadır alanında Ogün Abi Çocuk Derneği tarafından çocukların eğitim ihtiyacına yönelik iki adet eğitim konteyneri kurulmuştur. Saha görüşmelerinde işçiler, okula gidemeyen çocukların bu konteynerlerde temel eğitim imkanına kavuştuğunu ifade etmişlerdir. Çocukların günlük ders etkinliklerine katılım sağladıkları, özellikle 2023 yılı Ekim ayından itibaren her gün bir öğretmenin alana gelerek çocuklara okuma-yazma, temel matematik ve sosyal bilgiler gibi konularda eğitim verdiği öğrenilmiştir. Bu uygulama eğitimden mahrum kalan çocukların en azından temel beceriler kazanabilmesi için önemli bir fırsat yaratmıştır. Bu bulgu alan araştırmasının önemli bir yan çıktısı olarak değerlendirilebilir. Çünkü mevsimlik tarım işçiliği bağlamında çocuk işçiliği ve eğitimden uzaklaşma, literatürde sıklıkla vurgulanan sorunlardır. Çadır alanlarında faaliyet gösteren STK'ların müdahaleleri, devlet politikalarının eksik kaldığı noktalarda tamamlayıcı bir sosyal rol üstlenmektedir. Ayrıca bu tür girişimler hem çocukların eğitim hakkının korunmasına hem de ailelerin tarımsal göç sürecinde yaşadığı sosyo-ekonomik baskının hafifletilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu örnek, yalnızca bireysel bir uygulama değil, aynı zamanda sivil toplumun mevsimlik tarım işçiliği bağlamında sosyal yeniden üretim süreçlerine müdahil olabileceğinin somut bir göstergesidir. Bu durum tezin kuramsal çerçevesinde ele alınan sosyal sermaye ve örgütlenme boyutlarıyla da doğrudan ilişkilidir. Çünkü STK'ların varlığı, yerelde yeni dayanışma ağlarının ve güven ilişkilerinin kurulmasına imkân tanımaktadır.

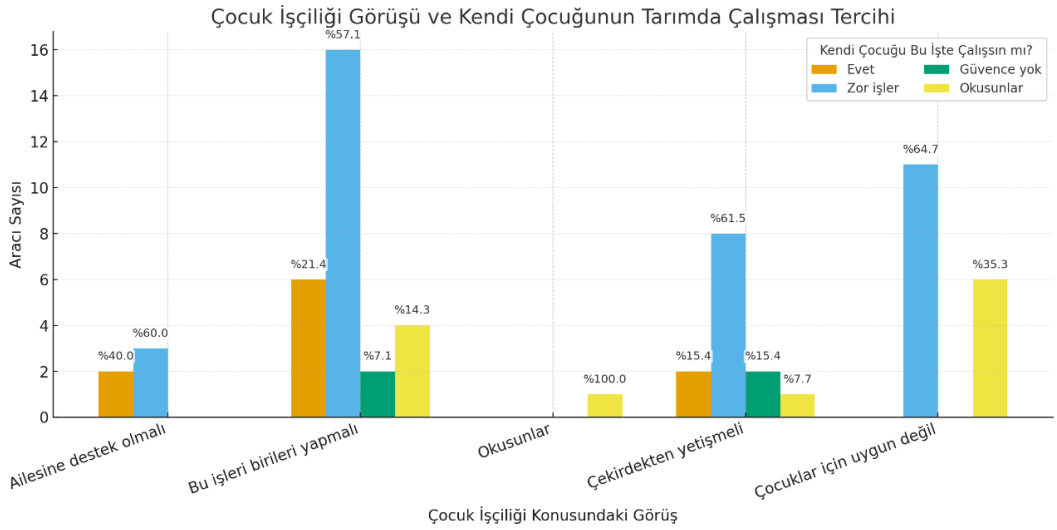

Şekil 5.23 Çocuk işçiliğine bakış açısı ve kendi çocuğunun çalışması durumunun kıyaslanması

Şekil 5.23, tarım aracılarının çocuk işçiliğine yönelik genel görüşleri ile kendi çocuklarının tarım işlerinde çalışmasına dair yaklaşımlarını karşılaştırmalı biçimde göstermektedir. Bulgular söylem ile kişisel tercih arasında dikkat çekici çelişkiler olduğunu ve çocuk emeğinin toplumsal olarak nasıl meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır.

Çekirdekten yetişmeli' diyenler arasında kendi çocuğunun çalışması konusunda 'evet' veya 'zor işler' cevabı verenlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum çocuk emeğini öğrenme sürecinin doğal bir parçası olarak gören geleneksel bir anlayışı yansıtmaktadır. 'Bu işleri birileri yapmalı' yanıtı verenlerde ise çocuklarına dair yaklaşımın daha çok 'zor işler' ya da 'güvence yok' gibi tereddütler içerdiği görülmektedir. Bu grup sorumluluğun başkasına devredilmesini doğal gören bir tutum içinde olabilir. 'Ailesine destek olmalı' diyen bireylerin çocuklarına bu işi yaptırmaya daha sıcak baktığı, özellikle 'zor işler' seçeneğini çokça tercih ettiği görülüyor. 'Okusunlar' ve 'çocuklar için uygun değil' diyenlerde ise çocuklarına bu işi yaptırmak istemeyen, 'okusunlar' ya da 'güvence yok' diyenlerin ağırlıkta olduğu göze çarpıyor. Bu tutum, eğitimle toplumsal dönüşümü hedefleyen bir bilinç düzeyini yansıtmaktadır. Bu tablo toplumsal değerler, ekonomik zorunluluklar ve sınıfsal farkındalığın çocuk işçiliği üzerindeki etkisini doğrudan göstermektedir. Bourdieu'nun (1991) kavramsallaştırdığı 'çift bilinçlilik' hali burada açıkça gözlemlenmektedir: Bir yandan geleneksel değerlerle çocuk işçiliği meşrulaştırılırken, diğer yandan çocukların daha iyi bir geleceğe sahip olması arzulanmaktadır. Freire'nin (1970) yaklaşımında ise bu tür çelişkili tutumlar, baskı altındaki sınıflarda kendilerini dönüştürme potansiyelinin henüz tam uyanmadığını gösterir. Bu potansiyel ancak örgütlenme, eğitim ve güvence ile açığa çıkarılabilir. Bu bulgu, kırsal emek yapısında çocuk işçiliğinin nasıl kültürel olarak meşrulaştığını ama bireysel düzeyde nasıl sorgulandığını gösterir. Tarımsal işgücünde dönüşüm, yalnızca ekonomik değil değerler, gelecek vizyonu ve sosyal sermaye ekseninde de şekillendirilmelidir.

Çocuk işçiliğinin sürekliliği yalnızca yoksullukla açıklanabilecek bir olgu değildir. Aynı zamanda toplumsal değerler sistemi, kuşaklar arası öğrenme biçimleri ve devletin koruyucu politikalarının yetersizliği ile iç içe geçmiş çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Çocuk emeği bir yandan hane geçim stratejilerinin zorunlu bir uzantısı olarak işlev

görürken, diğer yandan tarımsal üretim alanlarında ‘çalışmanın erdem’ olduğu yönündeki kültürel kabullerle meşrulaştırılmaktadır. Bu nedenle sorunun çözümü yalnızca ekonomik destek mekanizmalarıyla sınırlı kalamaz. Kalıcı ve sürdürülebilir bir dönüşüm ekonomik yeniden dağıtımı sağlayacak sosyal politikaların eğitimde erişim ve devamlılığı güvence altına alacak yapısal düzenlemelerin ve çocuk emeğini normalleştiren kültürel kalıpları dönüştürmeye yönelik toplumsal müdahalelerin eşzamanlı olarak hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

5.1.7 İklim değişikliği konusunda tarım aracılarının davranış ve tutumları

Tez çalışmasında, mevsimlik tarım aracılığı sisteminin analizine yalnızca sosyo-ekonomik boyutlardan değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik perspektifinden de yaklaşılmıştır. Bu bağlamda, tarım aracılarına yönelik olarak iklim değişikliği konusundaki farkındalıklarını ve tutumlarını ölçmeyi amaçlayan sorular araştırma tasarımına bilinçli ve kuramsal bir tercihle dahil edilmiştir. Bu tercihin temelinde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) çerçevesinde ‘İklim Eylemi’ başlığıyla yer alan 13. hedefin tarım sektörüyle doğrudan ilişkili olması yatmaktadır. Tarımın hem iklim değişikliğinden en fazla etkilenen sektörlerden biri olması hem de karbon ayak izinin azaltılması bakımından kritik bir rol üstlenmesi nedeniyle aracı aktörlerin bu sürece nasıl yaklaştıkları ayrı bir önem arz etmektedir. Mevcut literatür incelendiğinde mevsimlik tarım aracılarıyla iklim değişikliği arasında bağlantı kuran çalışmalara rastlanmadığı görülmektedir. Bu eksiklik hem akademik bilgi üretimi açısından hem de politika geliştirme süreçleri bakımından önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bu doğrultuda tez kapsamında elde edilen verilerin, gelecekte farklı kurum ve araştırmacılar tarafından kullanılabilecek bir öncü kaynak işlevi görmesi hedeflenmiştir. Özellikle tarım aracılarının iklim değişikliği farkındalıkları ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek bilinçlendirme ve kapasite geliştirme programlarının hedef gruplarını belirleme açısından önemli bir temel sunabilir. Böylece bu çalışma, yalnızca mevcut durumun betimlenmesine değil, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülebilir tarım politikalarının şekillendirilmesine katkı sağlayabilecek veri temelli bir zemin oluşturmaktadır.

‘İklim değişikliğinin ne olduğunu bilir misiniz?’ sorusuna yönelik olarak yapılan analiz, katılımcıların bu olguyu nasıl tanımladıkları üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen verilere göre, tarım aracıları arasında iklim değişikliği en çok ‘mevsimlerin değişmesi’ (%55,1) biçiminde tanımlanmıştır. Bunu %26,1 ile ‘suların azalması’ ve %18,8 ile ‘sıcaklığın artması’ izlemiştir. Bu sonuçlar, tarım aracıları açısından iklim değişikliği kavramının en somut biçimde ‘mevsimsel kaymalar’ üzerinden algılandığını göstermektedir. Bu durum, doğrudan üretim döngüsüne bağlı çalışan kesimlerde mevsim kaymalarının ilk fark edilen etkiler arasında olduğunu desteklemektedir (FAO 2021, IPCC 2022). Nitekim araştırma esnasında da aracılar, bazı bitkisel ürünler ekim, dikim ve hasat zamanlarının alışılmışın dışında olmaya başladığını ifade etmiştir. Ancak ‘sıcaklık artışı’ ve ‘su kaynaklarının azalması’ gibi daha genel çevresel değişimlerin görece daha az dile getirilmesi, konuya ilişkin bütüncül çevresel farkındalık düzeyinin sınırlı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca daha önemli bir etken olarak, alan araştırmasının Adana’da yapılmış olmasının da cevaplar üzerinde etkisi var. Seyhan ve Ceyhan Nehirleri cevaplar üzerinde önemli faktörlerdendir. Her iki nehir de Çukurova Ovası’nı sulayarak Türkiye'nin en verimli tarım bölgelerinden birinin oluşmasını sağlamıştır. Akdeniz’e dökülen iki büyük akarsu olarak önemli bir coğrafi ve tarımsal role sahiplerdir. Alan araştırması esnasında tarım aracıları ve işçileriyle yapılan anket dışı sohbetlerde bu iki nehrin, davranışlar üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmıştır. Bölgedeki yaygın sulama kanalları ve yeraltı su kaynaklarının göreceli erişilebilirliği hem küçük ölçekli üreticilerin hem de mevsimlik tarım işçileriyle çalışan büyük ölçekli aracılık yapılarının su teminine dair kaygılarını minimalize etmekte bu da suyun bir üretim girdisi olarak kıt bir kaynak değil her zaman var olan bir kaynak şeklinde algılanmasına yol açmaktadır. Suya erişimin görece kolay olması tarımsal aktörlerin iklim değişikliği, kuraklık ya da sürdürülebilir su kullanımı gibi çevresel meseleleri yeterince içselleştirmemelerine neden olabilmektedir. Bu durum özellikle Adana gibi su zengini kabul edilen bölgelerde çevresel farkındalık düzeyinin düşüklüğü ile üretim alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından dikkat çekicidir. Nitekim su bolluğu kısa vadede üretim kolaylığı sağlarken, uzun vadede çevresel sürdürülebilirliğin göz ardı edilmesine ve iklim krizine karşı kırılganlığın artmasına neden olabilecek bir yanılsama yaratmaktadır.

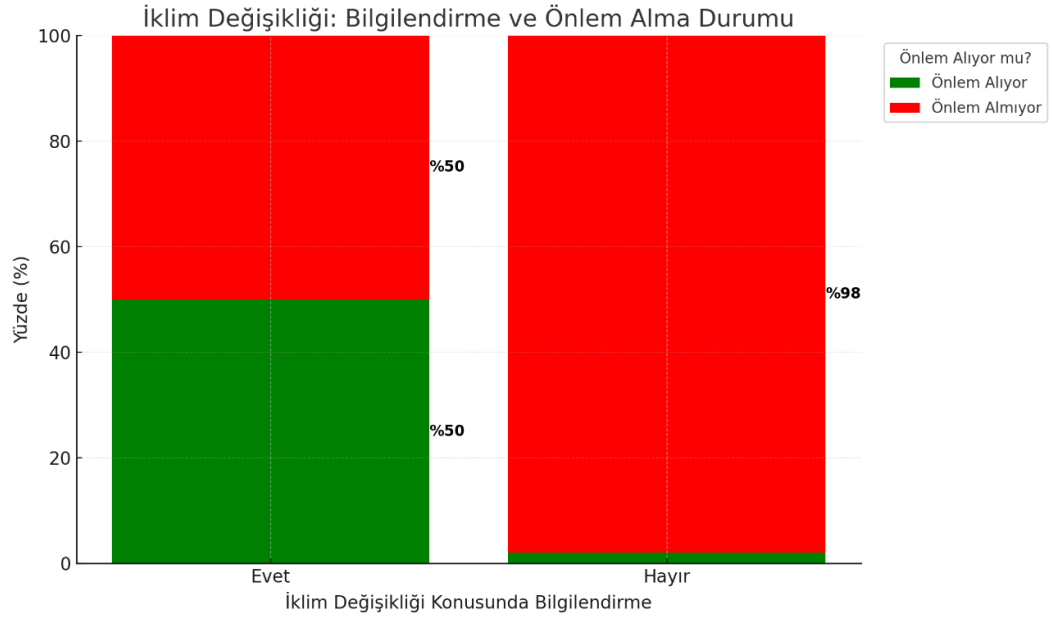

Şekil 5.24 İklim değişikliği ve yanlış su kullanımı konusunda önlem ve bilgilendirme oranları

Şekil 5.24, tarım aracılarının iklim değişikliği konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmedikleri ile bu konuda önlem alıp almadıkları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bulgular, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkilerinin bilinmesine rağmen, önlem alma davranışlarının sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları, tarım aracıları arasında iklim değişikliği konusundaki farkındalığın, alınan önlemlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. İklim değişikliği konusunda işçileri bilgilendiren aracıların %50'si, aynı zamanda bu konuda önlem aldığını belirtmiştir. Aracılara aldıkları önlemlerin ne şekilde olduğu sorulduğunda ise genellikle, 'suyu gereksiz kullanmama' cevabı alınmıştır. İşçileri iklim değişikliği konusunda bilgilendiren aracılardan kalan %50 ise bilgi verdiği hâlde önlem almadığını ifade etmiştir. Buna karşın, işçileri bu konuda bilgilendirmeyen aracıların %98,3'ü iklim değişikliğine karşı herhangi bir önlem almadığını söylemiştir. Sadece %1,7'lik küçük bir kesim bilgilendirme yapmasa da bireysel düzeyde önlem aldığını belirtmiştir.

İklim değişikliği temalı verilerden yola çıkarak, tarım aracıları arasında çevresel bilinç düzeyinin farklılıklar sergilediğini söylemek mümkündür. İşçileri bilgilendiren aracıların yarısının aynı zamanda önlem de alıyor olması, bu bireylerin çevresel farkındalığı daha yüksek bir profile sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın bilgilendirme yapmayan bireylerin neredeyse tamamı önlem almadığını beyan ederek, bilgi eksikliğinin

eylemsizlikle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (IPCC 2022). Bu durum, tarım aracılarına yönelik çevre temelli eğitim ve farkındalık programlarının yalnızca bilgilendirme amaçlı değil, aynı zamanda davranışsal dönüşüm hedefiyle tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

5.1.8 İnsana yakışır iş kavramı

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından geliştirilen 'insana yakışır iş' kavramı yalnızca istihdamın varlığını değil aynı zamanda bu istihdamın güvenli, adil, insan onuruna yakışır koşullarda gerçekleşmesini de içermektedir. Bu kavram özellikle kayıt dışı ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygın olduğu tarım sektöründe sosyal koruma, çalışma süreleri, ücret düzeyleri, ayrımcılık, sosyal diyalog ve iş güvencesi gibi boyutlarla önem kazanmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinde olduğu gibi aracı sisteminin belirleyici olduğu alanlarda işin sadece ekonomik değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir bağlam içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada tarım aracılarına yöneltilen sorular aracılığıyla 'insana yakışır iş' ilkesinin sahadaki yansımaları, algılar ve uygulamalar üzerinden analiz edilmiştir. Aşağıda sunulan bulgular bu kavramın hem normatif boyutunu hem de sahadaki gerçekliklerle çatışma veya örtüşme derecesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Alan araştırmasında görüşülen tarım aracıları arasında 'insana yakışır iş' kavramını bilenlerin (%44,7) yarısından fazlası (%56,3), işçilerin yaşam koşullarını 'hiç iyi değil' olarak değerlendirmiştir. Bu bulgu kavrama aşina olanların işin sahadaki gerçekliği ile ideal tanımı arasındaki uçurumu net bir biçimde fark ettiğini göstermektedir. Öte yandan, 'hayır' diyerek kavramı bilmediğini belirtenlerin %68,4'ü de yaşam koşullarını olumsuz değerlendirmiştir. Bu kesim, kavramın teorik içeriğine hâkim olmasada, işin mevcut haliyle insana yakışır olmaktan uzaklaştığını doğrudan kabul etmektedir. 'Saygın olmak' yanıtını verenlerin ise %80'i koşulları kötü olarak nitelendirmiştir. Bu sonuç saygınlık arayışının yalnızca toplumsal itibarla sınırlı kalmadığını aynı zamanda insanca yaşam standartlarının sağlanmasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 5.13 İnsana yakışır iş kavramı bilinç düzeyine göre işçilerin yaşam koşullarının değerlendirilmesi

İnsana Yakışır İş Bilgi Durumu	Yaşam Koşulları 'Hiç İyi Değil' (%)	Çalışma Koşulları 'Zor' (%)
Evet	56.3	84.4
Hayır	68.4	89.5
Saygın olmak	80	100.0%

Çizelge 5.13'e göre elde edilen bulgular sahada insana yakışır iş kavramının genel geçer bir norm olarak kabul edildiğini ancak bu normun pratik karşılığının oldukça zayıf kaldığını göstermektedir. Nitekim kendisini bu kavramla özdeşleştiren tarım aracıları arasında dahi %56,3'ü mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarını olumsuz olarak değerlendirirken, %84,4'ü çalışma koşullarının zorlayıcı olduğunu belirtmiştir. Bu durum kavramsal düzeyde insana yakışır işin benimsenmesine karşın, saha gerçekliğinde bu ilkenin uygulanabilirliğinin oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede formüle edilen H4 hipotezi 'İnsana yakışır iş tanımını bilen tarım aracılarının, işçilerin çalışma şartlarının olumsuz olmasını etik dışı bulma eğilimi daha yüksektir' önermesini kuramsal olarak anlamlı kılsa da uygulamada bu hipotezin geçerliliği zayıflamaktadır. Zira etik duyarlılıkla normatif bilgi arasındaki boşluk, özellikle kayıt dışı ve güvencesiz alanlarda yaygın olan pragmatik uyum stratejileri ile açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle, tarım aracıları *etik olanı bilme* ile *etik olanı yapma* arasında sıkışmakta ve mevcut yapısal koşullar etik tercihler üzerinde belirleyici bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu nedenle söz konusu hipotez teori düzeyinde tutarlı olsa bile saha verileri ve gözlemler ışığında reddedilmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

'İş saygın olmalı' diyen aracıların %80'i yaşam, %100'ü ise çalışma koşullarını kötü olarak tanımlamaktadır. Bu da saygınlık arayışının, olumsuz koşullara karşı geliştirilen eleştirel bir duruş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, Bourdieu'nün (1991) alan kuramıyla da örtüşmektedir. Aktörlerin konumları ve sermaye türleri, onların toplumsal algılarını şekillendirir. Aynı zamanda 'insana yakışır iş' tanımı ILO (1999) tarafından, sadece ekonomik değil sosyal güvenceler ve insan onuruna yakışır bir yaşam çerçevesi olarak tanımlanır.

5.1.9 Tarım aracılarının sorunları üzerine analizler

Alan araştırmasına göre, mevsimlik tarımda aracılığı yalnızca işçilerin değil aynı zamanda aracılık yapan aktörlerin de çeşitli sorunlarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Alan araştırması bulguları tarım aracılarının çoğu zaman hem işveren hem de işçi arasında sıkışarak ikili bir baskı altında kaldıklarını göstermektedir. Ödeme gecikmeleri, sigorta ve yasal prosedürlere dair belirsizlikler, işçilerin disiplinsizliği ya da iş bırakmaları ve yerel düzeyde otoritelerle yaşanan uyumsuzluklar aracılar için öne çıkan sorun alanlarıdır. Bu sorunlar aracılık faaliyetlerinin yalnızca ekonomik bir işlev olmadığını aynı zamanda sosyal, hukuki ve kurumsal düzeyde pek çok güçlükle iç içe geçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla tarım aracılarının sorunlarını anlamak, mevsimlik tarım sisteminde yaşanan yapısal kırılganlıkları ortaya koymak açısından kritik bir öneme sahiptir.

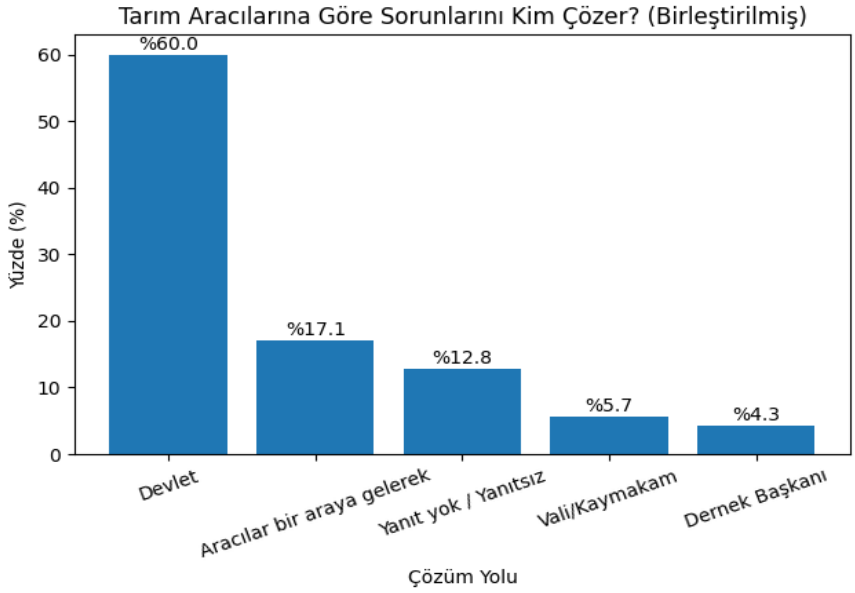

Şekil 5.25 Tarım aracılarının sorunlarını kim çözebilir

Şekil 5.25 mevsimlik tarım aracıları arasında örgütlenmeye dair inanç düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Katılımcıların üçte ikisi (%60) çözüm merci olarak merkezi yönetimi, yani devleti göstermiştir. Bu yaklaşım, Pierre Bourdieu'nun 'devleti doğal bir çözüm merci olarak içselleştirme' kavramıyla örtüşmektedir: Yapısal baskı altında olan bireyler, çözümün yine o yapıyı temsil eden otoriteden geleceğine inanırlar (Bourdieu, 1991). Oysa ki saha temelli çözüm üretimi, kolektif güç, örgütlenme ve öz-yönetim

kapasitesi ile ilişkilidir. Sadece 12 katılımcı (%18) çözümü aracılık yapan bireylerin bir araya gelmesinde görmektedir. Bu oran, tarım aracıları arasında örgütlü davranışın henüz yeterince kök salmadığını göstermektedir. ILO (2022) ve ÇSGB (2021) gibi kurumların raporları da tarımsal aracılığın kurumsallaşmadan uzak, kayıt dışı ve savunmasız bir yapıya sahip olduğunu vurgular.

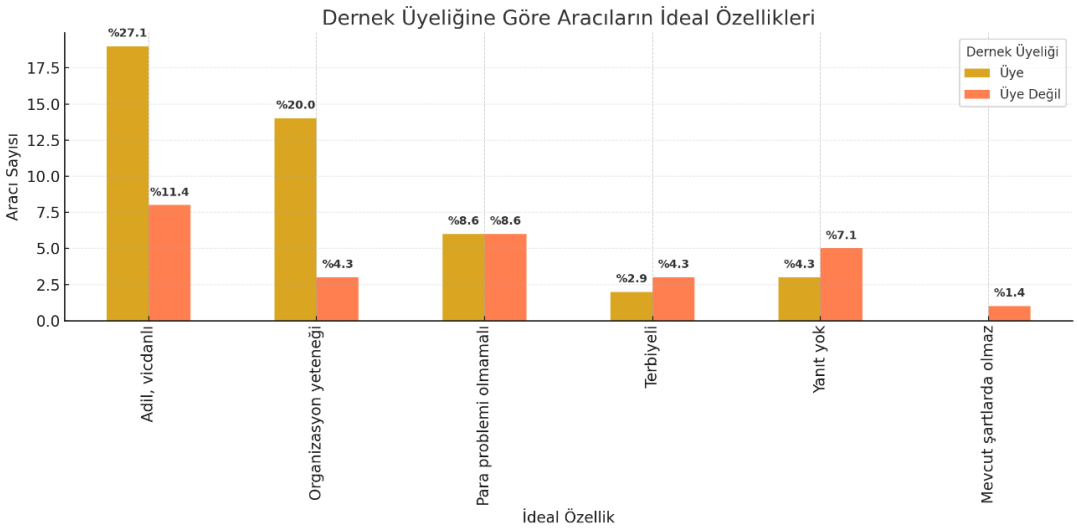

Şekil 5.26 Dernek üyeliği ve iyi bir tarım aracısı olma kriterlerinin kıyaslanması

Şekil 5.26, dernek üyeliğine göre tarım aracılarının kendi perspektiflerine göre ideal özellikleri göstermektedir. Bulgular iyi bir tarım aracısı olma niteliklerinin en başında ‘adil ve vicdanlı olma’ (%27,1 üye; %11,4 üye değil) ve ‘organizasyon yeteneği’ (%20 üye; %4,3 üye değil) geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum dernek üyeliğinin aracılardan daha kurumsal ve etik davranışlar bekleme eğilimini güçlendirdiğini göstermektedir. Üye olan aracılar için adalet ve vicdan kavramları öne çıkarken, üye olmayanlarda beklentilerin daha dağınık ve düşük yoğunluklu olduğu görülmektedir. ‘Para problemi olmamalı’ kategorisi hem üye olanlar (%8,6) hem de üye olmayanlar (%8,6) için aynı oranda dile getirilmiştir. Bu eşitlik ekonomik güvenilirlik ve mali şeffaflığın tüm aracılar için ortak bir beklenti olduğunu göstermektedir. Ancak daha düşük oranlarda ifade edilen ‘terbiyeli olmalı’ (%2,9 üye; %4,3 üye değil) ya da ‘yanıt yok’ (%4,3 üye; %7,1 üye değil) gibi yanıtlar, üyelik dışı aracılarda daha fazla belirsizlik ve ilgisizlik olduğunu yansıtmaktadır. Bu bulgular tarım aracılarının meşruiyetini sağlayan en temel unsurun güven olduğunu ortaya koymaktadır. Dernek üyeliği aracılardan daha yüksek etik standartlar (adalet, vicdan) ve kurumsal nitelikler (organizasyon yeteneği) beklenmesine yol açarken, üye olmayanlarda aracılık daha çok

bireysel çıkar odaklı bir işlevle tanımlanmaktadır. Dernek üyeliği aracılara yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sembolik sermaye de kazandırmaktadır. Bu sembolik sermaye 'adil ve vicdanlı olma' gibi özelliklerin öne çıkarılmasıyla meşrulaşmaktadır. Adalet ve vicdan vurgusu aynı zamanda işçilerle yaşanan gerilimlerin azaltılmasına yönelik bir 'meşruiyet stratejisi' olarak da okunabilir. Kültürel yeniden üretim perspektifiyle bakıldığında, aracılardan beklenen özelliklerin, tarımsal işgücü piyasasında güveni yeniden üretme işlevi gördüğü söylenebilir. Grafik, dernek üyeliğinin aracılara yönelik beklentileri hem etik düzlemde (adalet, vicdan) hem de yönetsel düzlemde (organizasyon yeteneği) yoğunlaştırdığını ortaya koymaktadır. Üye olmayan aracılar için ise beklentilerin daha düşük oranda dile getirilmesi, bu grubun daha çok güvensizlik ve dağınık normlarla tanımlandığını göstermektedir. Bu durum örgütlenmenin yalnızca aracılar için değil işçiler için de daha güvenli ve öngörülebilir bir çalışma ortamı yaratabileceğini düşündürmektedir.

Alan araştırmasında elde edilen bulgular tarım aracıları için en temel sorunların başında ödeme alamama ya da geç ödeme sorunlarının geldiğini göstermektedir (n=25). Bu durum aracılık faaliyetlerinin finansal açıdan belirsizlikler altında yürütüldüğünü ve tarımsal üretim sürecinde ekonomik sorumluluğun adil olmayan bir biçimde aracının üzerine yıkıldığını ortaya koymaktadır. Saha gözlemlerinde de aracılar sık sık işverenin ödemeleri geciktirmesi nedeniyle işçilere karşı zor durumda kaldıklarını ve bazen kendi imkanlarıyla işçilere ödeme yaparak geçici çözümler üretmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bunun yanında 'söz hakkı olmaması' (n=12) ve 'trafik cezaları' gibi yapısal problemler de öne çıkan sorunlar arasında yer almaktadır. Aracılar yalnızca ekonomik kaygılarla değil aynı zamanda hukuki belirsizlikler ve sosyal dışlanma riskiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Tarımsal üretim zincirinde aracının ne işçi ne de işveren olarak tanımlanabilmesi, onları kurumsal olarak muğlak ve çeperde kalan aktörler haline getirmekte, marjinallik kuramında tarif edilen kurumsal sistemin sınırlarında konumlanan emek aktörleri tanımıyla örtüşmektedir. Dernek üyeliği ile sorun algısı kıyaslandığında ise dikkat çekici bir ayrım görülmektedir. Araştırmada derneğe üye olan tarım aracıları sistemsel nitelikteki sorunları daha sık dile getirmiştir ('söz hakkı eksikliği', 'organize olamama'). Buna karşın dernek üyesi olmayanlar daha çok gündelik sıkıntılara, örneğin 'barınma', 'ödeme' veya idari zorluklara ('SGK', 'Suriyeliler') odaklanmıştır. Bu ayrım örgütlenme bilincinin sorun algısını dönüştürdüğünü göstermektedir. Nitekim saha gözlemlerinde dernek üyesi olan aracılar yalnızca bireysel mağduriyetlere değil, yapısal

ve sistemsel boşluklara da işaret etmişlerdir. Bu bulgu ILO (2022) ve ÇSGB'nin (2021) Mevsimlik Tarım Strateji Belgeleri'nde de vurgulandığı üzere aracılık sisteminin kayıt altına alınması, temsil hakkının güçlendirilmesi ve sosyal güvenlik hizmetlerinin genişletilmesi gerekliliğini teyit etmektedir. Ayrıca bu iki grup arasındaki ilişkiyi test eden ki-kare analizi p-değeri ≈ 0.071 ile %5 anlamlılık düzeyinin biraz üzerinde kalmıştır. İstatistiksel açıdan kesin anlamlılık taşımamakla birlikte, sonuç anlamlılığa yakın bir eğilime işaret etmektedir. Bu da şu anlama gelmektedir: 'Dernek üyeliği ile en önemli sorun algısı arasında zayıf ama dikkate değer bir ilişki bulunabilir'. Bu eğilim örgütlenme düzeyinin aracılık sisteminde sorunları kavramsallaştırma biçimini etkileyebileceğini göstermektedir.

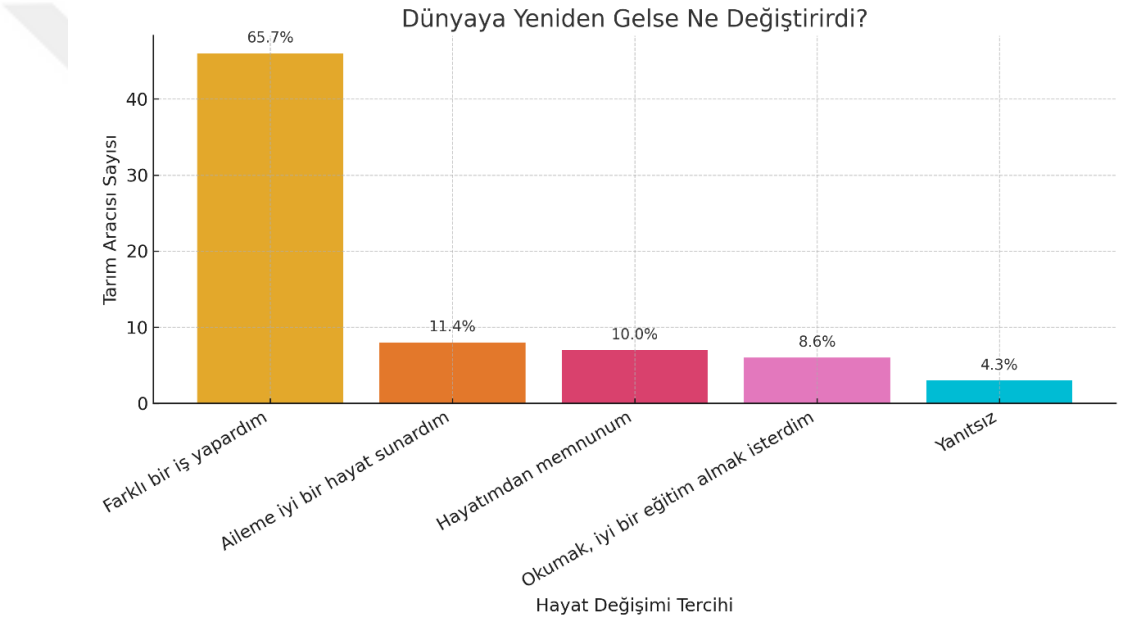

Şekil 5.27 Dünyaya yeniden gelme imkânı olsa neyi değiştirirdi?

Şekil 5.27, tarım aracılarının çoğunluğunun kendi işlerinden tatmin olmadığını ve mesleği daha çok zorunluluk ve yoksulluk koşullarının dayattığı bir geçim yolu olarak gördüklerini açıkça ortaya koymaktadır. Eğitim ve aile refahı talepleri tarım aracılarının yalnızca ekonomik değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşüm beklentilerini de ifade etmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%61) 'farklı bir iş yapmak isterdim' demektedir. Bu cevap, ekonomik tatminsizlik, güvencesizlik ve mesleki aidiyet eksikliği gibi sorunlara işaret etmektedir. Bu durum, özellikle mevsimlik ve kayıt dışı çalışma biçimlerinin birey üzerinde bıraktığı sürekli belirsizlik duygusunun bir dışavurumudur (Standing, 2011). 'Aileme daha iyi hayat sunmak isterdim' cevabı, aile

bağlarının güçlü olduğu ancak aileye karşı sorumluluğun yerine getirilemediği hissini yansıtır. Bu, tarım aracıları gibi aktörlerin kendi rollerini yalnızca ekonomik değil, ahlaki ve sosyal bir çerçevede de değerlendirdiğini gösterir. 'Okumak isterdim' yanıtı, eğitimi sosyoekonomik yükselişin bir aracı olarak gören bireylerin varlığını gösterir. Ancak bu grup azınlıkta kalmıştır. Bu, kırsalda eğitimin hâlâ gerçek bir fırsat gibi görünmediğine işaret eder (Willis 1977). 'Hayatımdan memnunum' diyenlerin oranı sadece %9'dur. Bu düşük oran, genel bir toplumsal tatminsizlik halini ortaya koyar. Bu da hem kişisel rızanın hem de toplumsal umudun azaldığını gösterir. Bu veri, tarım aracıları ve benzeri kesimlerin yaşamlarını nasıl algıladıklarını anlamak açısından oldukça güçlüdür. En çok öne çıkan eğilim, sistem dışılaştırılmış bireylerin 'yeniden doğma' kurgusu üzerinden alternatif bir hayat arayışında olmasıdır.

Alan araştırması kapsamında yöneltilen 'Tarım aracılarının sorunlarını aracılar çözebilir mi?' sorusuna verilen yanıtlar aracılık sistemindeki aktörlerin kendilerini nasıl konumlandırdıklarını anlamak açısından dikkat çekicidir. Katılımcıların yarısından fazlası (%58, n=41) kendi sorunlarını çözebilecek güçte olmadıklarını ifade etmiştir. Bu bulgu aracıların kolektif bir özne olarak hareket etme kapasitelerine dair sınırlı bir inanca sahip olduklarını göstermektedir. Paulo Freire'nin (1970) tanımıyla bu durum 'yapısal çaresizlik' olarak nitelendirilebilir. Bireylerin içinde bulundukları yapısal koşulları değiştirme potansiyelini kendilerinde görmemeleridir. Nitekim 'Sorunu kim çözer?' sorusuna verilen yanıtlarda da çözümün büyük ölçüde devletten beklendiği görülmektedir. Bu yaklaşım aracıların yaşadıkları sorunların yalnızca bireysel ya da mesleki düzeyde değil daha geniş yapısal ve kurumsal bağlamlarda şekillendiğini düşündüklerinin bir göstergesidir. Bununla birlikte çocuk işçiliği, iş sağlığı ve güvenliği ve insana yakışır iş gibi konularda oldukça düşük düzeyde farkındalık bulunması aracılık sisteminde örgütsüzlüğün ve bilinç eksikliğinin süreklilik kazandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu bulgular tarım aracılarını hem yapısal olarak güçsüz hem de kültürel olarak örgütsüz bir konuma yerleştirmektedir. Aracılar üretim zincirinde kritik bir rol üstlenmelerine rağmen kendi sorunlarını çözme kapasitesinden yoksun olduklarını ifade etmekte, bu da aracılık sisteminin kurumsallaşamamış yapısını ve toplumsal alandaki marjinalleşmiş konumunu daha görünür kılmaktadır.

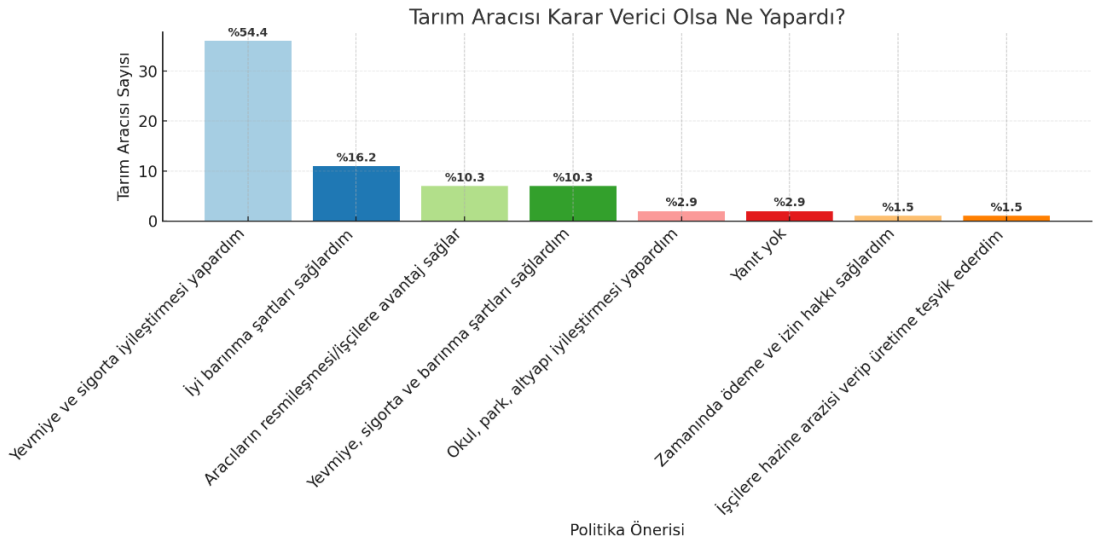

Şekil 5.28 Karar verici olsa ne yapardı?

Şekil 5.28'de görüldüğü üzere 'karar verici olsa ne yapardı?' sorusuna en çok yanıt olarak 'yevmiye, sigorta ve barınma şartlarını sağlardım.' Barınma, altyapı, çocuklar için sosyal alanlar gibi toplumsal refah odaklı öneriler ise daha az dile getirilmiştir. Yanıt yok oranı oldukça düşüktür. Bu da katılımcıların büyük kısmının çözüm odaklı düşündüğünü gösterir. Çocuk işçiler için olumlu uygulamalar yapabilecek tarım aracısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu soruya verilen cevaplar saha boyunca ortaya çıkan yapısal sorunların artık yalnızca teşhis edilmediğini, aynı zamanda çözüm önerilerine dönüştürüldüğünü göstermektedir. Önceki sorularla birlikte okunduğunda şu tablo netleşmektedir:

- Çocuk işçiliği, bireysel düzeyde rahatsızlık verici bulunsa da kültürel olarak meşrulaştırılmış bir alanda varlığını sürdürmektedir.
- İnsana yakışır iş kavramı çoğunlukla eksik bilinmekte, güvence, sağlık ve barınma gibi temel unsurlar eksik görülmektedir.
- Aracılar arasında örgütlenme bilinci oldukça sınırlı olsa da örgütlü olanların çözüm üretme becerisi ve etik yaklaşımı daha güçlüdür.
- Aracıların kendi sorunlarını çözemeyeceklerine inananların oranı yüksektir, bu da kolektif bilinç ve güç eksikliğini işaret eder.

Bu soruyla birlikte anlaşılmaktadır ki, katılımcılar mevcut sistemin sorunlarını fark etmiş ve çözüm önerilerini refah devleti ilkelerine uygun biçimde dile getirmiştir. Özellikle yevmiye, sigorta ve barınma üçlemesi, mevsimlik tarımda çalışanlar için en temel sosyal

koruma araçları olarak algılanmaktadır. Bu analiz, tarım aracılarının sorunlara yalnızca ‘şikâyet’ düzeyinde değil, aynı zamanda ‘çözüm’ perspektifinden yaklaştıklarını ortaya koymaktadır. Sosyal devlet ilkelerine dayalı, adil ve örgütlü bir dönüşüm süreci için bu veriler oldukça güçlü bir dayanak sunmaktadır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, mevsimlik tarım aracılarının sosyal, ekonomik ve kültürel konumlarını anlamaya, onların aracılık faaliyetlerinin hem kendi yaşam koşulları hem de işçilerin deneyimleri üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde ortaya koymaya yönelik olarak yürütülmüştür. Araştırma bulguları, mevsimlik tarımın yalnızca bir üretim biçimi değil, aynı zamanda güvencesizlik, bağımlılık ve eşitsizlik ilişkilerinin yeniden üretildiği bir toplumsal alan olduğunu göstermektedir. Bu sistem içinde tarım aracısı, bir yandan emeğin sürekliliğini sağlayan zorunlu bir figür, diğer yandan da sistemin yarattığı yapısal sorunların taşıyıcısı konumundadır. Ödemelerin gecikmesi, söz hakkı eksikliği, kurumsal destekten yoksunluk ve sosyal güvencesizlik gibi sorunlar, aracının sistem içindeki konumunu hem ekonomik hem de toplumsal açıdan savunmasız hale getirmektedir.

Araştırmada mevsimlik tarım emek süreçlerinin merkezinde yer alan tarım aracılarının toplumsal konumu, örgütlenme biçimlerini, mesleki sorunları ve gelecek tahayyülleri çok boyutlu bir bakışla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Saha verileri, yalnızca bireysel algıları değil, aynı zamanda mevcut tarım politikalarının ve yapısal eşitsizliklerin bu aktörler üzerindeki etkilerini de gözler önüne sermektedir. Tarım aracıları, Türkiye kırsal emeğinin görünmeyen fakat belirleyici aktörlerindendir. Ancak bu aktörlerin mevcut statüsü ne işveren olarak tanımlanmakta ne de işçi olarak korunmaktadır. Dolayısıyla örgütlenme ve meslek tanımı üzerinden hem hukuki hem de sosyolojik bir dönüşüm ihtiyacı vardır. Bu tez, tarım aracılarıyla ilgili yürütülen çalışmalar içinde doğrudan kendi deneyimlerine dayalı nitelikli bir saha temsili sunmakta, aynı zamanda bu yapının dönüşümü için kamusal, yasal ve kolektif adımların zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Araştırma sahasında yapılan gözlemler ve analizler, aracılık faaliyetinin ekonomik bir işlevin ötesinde, toplumsal bir örgütlenme biçimi haline geldiğini göstermiştir. Aracılar çoğu zaman ne işçi ne de işveren olarak tanımlanmaktadır. Bu gri statü, onların hem hukuki hem de sosyal olarak görünmez kalmasına yol açmaktadır. Bu görünmezlik, sadece bireysel değil, aynı zamanda yapısal bir olgudur. Aracılar, devletin tanımladığı formel sistemin dışında, yerel topluluklar içindeki ilişkiler ağıyla varlık göstermekte ve bu ağlar içinde güven, deneyim ve yerel bilgi en önemli sermaye unsurları haline

gelmektedir. Dolayısıyla aracılık, formel olmayan ancak işleyen bir sosyal düzenin merkezinde yer almaktadır.

Araştırmanın bulguları, tarım aracıları ve işçilerinin hem yaşam hem de çalışma koşullarını büyük oranda güvencesiz, düzensiz ve belirsiz olarak tanımladıklarını göstermiştir. Özellikle 'insana yakışır iş' kavramına ilişkin sınırlı bilgi düzeyi ve çalışma yaşamında sosyal korumanın eksikliği, prekarya kavramı üzerinden açıklanabilecek derin bir yapısal sorun alanına işaret etmektedir. Araştırma süresince işçilerin sorunlarının yıllardır devam ettiği görülmektedir. İşçilerin sorunlarının çözülememesinin nedenlerinden biri de aracıların yapısal konumuyla doğrudan bağlantılıdır. Aracı, işverenin direktiflerine bağımlı olduğu ölçüde işçiye karşı sorumluluk alamamakta ve işçinin temsilcisi değil, çoğu zaman üretim zincirinin alt kademesinde sıkışmış bir aracı konumuna düşmektedir. Bu yapısal bağımlılık hem işçi haklarının korunmasını hem de aracıların kendi mesleki güvencelerini geliştirmelerini engellemektedir. Mevsimlik işçilerin barınma, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi temel haklarının sürekli ihlal edilmesi, yalnızca bireysel yetersizliklerin değil, kurumsal koordinasyonsuzluğun da sonucudur. Devlet, işveren ve sivil toplum aktörleri arasında kalıcı bir iş birliği mekanizması oluşturulamadıkça bu sorunların süreklilik kazanması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Araştırmanın temel eksenini oluşturan soru, tarım aracılarının örgütlenme biçimleri, yasal statüleri, belge sahipliği ve sosyal farkındalık düzeylerinin işçiler üzerindeki etkilerini anlamaya yöneliktir. Bu doğrultuda test edilen hipotezler aracılık sisteminin yalnızca ekonomik bir faaliyet değil aynı zamanda toplumsal bir güç ilişkisi alanı olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular dernek üyeliği ile hak bilinci arasındaki ilişkinin anlamlı olmakla birlikte, örgütlü davranışa dönüşmediğini göstermektedir. Bu durum, H1 hipotezinde öngörüldüğü gibi dernek üyeliğinin hak farkındalığını artırmasına rağmen dayanışma kültürünü tam olarak güçlendirmediğini doğrulamaktadır. Aracılar kolektif bir özne olmaktan ziyade, bireysel stratejilerle konumlarını koruma eğilimindedir.

Tez kapsamında yapılan analizlerde, dernek üyeliği bulunan tarım aracıları ile işçilere yönelik yaklaşımlar arasında anlamlı farklar bulunması, sosyal sermayenin alan pratiklerini nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir. Dernek üyesi olan veya belgeli çalışan aracılar, hem daha yüksek gelir elde etmekte hem de işçilere yönelik tutumlarında

daha fazla etik sorumluluk sergilemektedir. Bu da sosyal sermayenin sadece bireysel değil, aynı zamanda normatif ve davranışsal düzeyde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Tezin nicel bulguları, özellikle örgütlü (dernekli) aracıların, işçilere daha düzenli ödeme yapması, sosyal haklara daha fazla dikkat etmesi ve iklim değişikliği gibi konulara daha yüksek duyarlılık göstermesi gibi noktalarıyla, Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramlarını desteklemektedir. Aracının alan içindeki konumu, yalnızca ekonomik sermaye ile değil, sosyal ve kültürel sermaye ile de şekillenmektedir. Bu da onun hem üretim sürecindeki rolünü hem de işçilere yaklaşım tarzını belirlemektedir. Araştırma bulgularına göre, dernek üyeliği yalnızca sembolik bir aidiyet biçimi değil, aynı zamanda karar alma, hak talep etme ve dayanışma pratiklerini belirleyen işlevsel bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Dernek üyesi olan aracılar hem sosyal dayanışma ağlarına erişmekte hem de karşılaştıkları haksızlıklara karşı daha stratejik ve kolektif refleksler geliştirebilmektedir. Bu durum, örgütlenmenin mesleki dayanışmayı aşan bir dönüşüm potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, örgütlü alanın daha etik ve düzenli bir işleyiş içinde olduğunu göstersede, aracıların çoğunluğunun örgütlü davranış geliştiremediklerini ortaya koymuştur. Dernek üyeliği oranları belirli düzeyde olsa da bu üyeliklerin önemli bir kısmı biçimsel düzeyde kalmakta, kolektif eylem bilincine dönüşmemektedir. Aracılar arasında hâkim olan bireysel stratejiler, dayanışmayı zayıflatmakta ve ortak çıkarlar etrafında birleşme potansiyelini sınırlandırmaktadır. Bu durum, sektördeki yapısal yalnızlaşmayı derinleştirmekte ve 'herkesin kendi başının çaresine bakma' anlayışını hâkim kılmaktadır.

Örgütsüzlük, aynı zamanda güvencesizliğin de temel nedenidir. Aracılar, sosyal güvenlik sistemine büyük ölçüde dahil değildir ve işçilikten farklı olarak kendi gelirlerini, işçi temini ve komisyon oranları üzerinden sağlamak zorundadır. Bu durum, gelir istikrarsızlığını beraberinde getirirken, aracılık faaliyetini sürdürülebilir bir meslekten ziyade geçim stratejisi haline dönüştürmektedir. Bazı aracıların başka bir yan işte çalışıyor olması, bu faaliyetlerin ekonomik kırılganlığını da teyit etmektedir.

Aracıların örgütlenememesinin temelinde yalnızca yasal boşluklar değil, tarihsel ve kültürel faktörler de bulunmaktadır. Saha verileri, aracılık pratiğinin bireysel deneyimlere ve güven ilişkilerine dayandığını, bu nedenle kolektif hareket fikrinin zayıf kaldığını göstermektedir. Aracıların birbirleriyle olan diyaloglarının kısıtlı olması dayanışma ağlarının kurulmasını zorlaştırmakta ve formel örgütlenme girişimleri çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu durum, sosyal sermayenin sınırlı işlediği, güvenin bireyler arası ilişkilerde kalıp kurumsal yapılara dönüşemediği bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Böylece örgütlenme bilinci, ekonomik güvencesizlikle birlikte kısır bir döngüye hapsolmaktadır.

Çalışma tarım aracılarını yalnızca sosyal ilişkiler ağı içinde değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda sahip oldukları bireysel nitelikler (eğitim, belge, deneyim) ışığında da çözümlemiştir. Böylelikle sosyal sermaye ve beşerî sermaye kavramlarının iç içe geçtiği hibrit bir açıklama modeli sunulmuştur. Kuramsal düzeyde bu yaklaşım sadece enformel ağlara odaklanan çalışmaların ötesine geçerek tarım aracılarını gölge emek aktörü olmanın yanı sıra niteliksel farklılık gösteren bir organizatör olarak da yeniden konumlandırmaktadır.

Bulgular, mevsimlik tarım aracılarının faaliyetlerinin aile emeğine dayalı bir yapıyla iç içe geçtiğini göstermektedir. Eşler ve çocuklar çoğu zaman doğrudan üretim sürecine katılmakta, bu da aracılığın ailevi bir iş organizasyonu biçimi haline geldiğini göstermektedir. Bu yapı, bir yandan dayanışmayı güçlendirirken diğer yandan emeğin ücretsiz veya düşük ücretli biçimlerde yeniden üretildiği bir zemine dönüşmektedir. Aile emeğine dayalı sistem, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini de yeniden üretmektedir. Kadınlar çoğunlukla ev içi bakım, yemek, temizlik ve çocuk bakımı gibi görünmeyen işlerle sürecin asli unsurları haline gelirken, erkekler işçi temini ve tarladaki üretim faaliyetlerinde etkin rol üstlenmektedir. Bu durum, kadın emeğinin görünmezliğini sürdürürken, ekonomik faaliyetin toplumsal cinsiyet temelli bir iş bölümüyle yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Çocukların küçük yaşta işgücüne katılması ise hem eğitim hakkının hem de çocukluğun sınırlarının daraldığını göstermektedir. Böylece yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını pekiştirmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre önemli bulgulardan biri olan tarım aracılığı belgesinin yenilenmemesi sistemin ne kadar çarpık bir şekilde ilerlediğinin göstergelerindendir. Tarım aracılarının aracılık belgelerini yenilememesi, sistemin yalnızca bireysel ilgisizlikten değil, yapısal aksaklıklardan da etkilendiğini göstermektedir. Saha bulgularına göre, belge yenileme süreci karmaşık, bürokratik ve yeterince erişilebilir değildir. Yenileme işlemleri çoğu zaman belirli tarihlerde, il müdürlükleri üzerinden yürütülmekte ancak aracılara gerekli bilgilendirme yapılmadığı için birçok kişi süreci kaçırmakta ya da yeniden başvuru prosedürünü tamamlayamamaktadır. Denetim mekanizmalarının zayıflığı da bu durumu kalıcı hale getirmektedir. Belgelerin güncellenip güncellenmediği sahada nadiren kontrol edilmekte, bu da sistemin kayıt dışı biçimde sürmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, belgesiz aracılık yalnızca hukuki bir eksiklik değil, denetimsizlik ve idari karmaşıklığın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Belge yenilemeyen aracılar bürokratik süreçleri karmaşık ve işlevsiz olarak değerlendirme eğilimindedir. Belge, aracıların gözünde bir 'kurumsal aidiyet' göstergesi olmaktan çok, sistemin dışında kalmamak için yerine getirilen bir formaliteye dönüşmüştür.

Araştırmanın önemli bulgularından biri de tarım aracıları arasında çevresel farkındalık düzeyinin düşük olmasıdır. İklim değişikliği, su kullanımı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular bilinse bile, bu bilgi çoğu zaman davranışa dönüşmemektedir. İşçileri bilgilendiren ve önlem alan küçük bir grup bulunsa da genel eğilim, çevre konularının tarımsal üretim pratiklerinde ikincil bir önceliğe sahip olduğudur. Bu durum, tarımın yalnızca ekonomik değil ekolojik bir krizle de karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Aracıların bu alandaki pasifliği, sistemsel bir farkındalık eksikliğinden çok, yapısal önemsizleştirmeyle ilgilidir. Tarımsal üretim sürecinde çevresel duyarlılığın düşük olması, yalnızca bilgi yetersizliği değil, aynı zamanda ekonomik baskıların çevre duyarlılığının önüne geçmesiyle açıklanabilir. Bu da uzun vadede üretimin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır.

Aracıların çevre, iklim değişikliği ve insana yakışır iş konularındaki farkındalık düzeyleri genel olarak zayıftır. İnsana yakışır iş kavramını bilen aracıların etik farkındalıkları artmakla birlikte, bu bilgi çoğu zaman davranışsal düzeyde dönüşüme yol açmamaktadır. Eğitim ve farkındalık ancak yeterli sosyal sermaye ile desteklendiğinde pratik karşılık

bulur. Aracılar, düşük sembolik sermayeye sahip oldukları için etik duyarlılığı toplumsal bir norm haline getirmemektedir.

Araştırma sonuçları, çocuk işçiliğine dair farkındalık ile fiili pratikler arasında belirgin bir tutarsızlık olduğunu göstermiştir. Katılımcıların çoğu çocuk emeğini doğru bulmadığını belirtmesine rağmen, sahadaki uygulamalarda çocukların tarımsal üretime aktif biçimde dahil olduğu görülmektedir. Bu çelişki, ekonomik zorunluluklarla ahlaki değerler arasındaki çatışmanın somut bir yansımasıdır. Aracılar açısından çocuk emeği, çoğu zaman geçici bir çözüm, üretim sürecini tamamlayacak bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. 'Karar verici olsaydım' sorusuna verilen yanıtlarda ise çocuk işçiliğine yönelik olumlu uygulamalar önermek isteyen aracı sayısı oldukça sınırlıdır. Aracılar mevcut düzenin aktörleri olarak sistemle açık çatışmaya girmeden sessiz bir kabullenme ve uyum stratejisi sergilemektedir. Bu sessiz uyum etik farkındalığın değil, sistemsel zorunlulukların bir yansımasıdır.

Netice itibariyle araştırma bulguları test edilen hipotezlerin önemli bir kısmını desteklemiş ve mevsimlik tarım aracılığı sisteminin örgütsüzlük, sembolik güçsüzlük ve yapısal bağımlılık üzerine kurulu olduğunu ortaya koymuştur. Bu yapı Bourdieu'nun alan teorisi ile açıklandığında, aracılık alanının kendi kurallarını yeniden üreten ve dış müdahaleye kapalı bir mikro sistem olduğu görülmektedir. Aracılar sistemin devamlılığını sağlarken aynı zamanda işçilerin sorunlarının çözülmesinde vasıfsız kalan bir ara sınıf işlevi görmektedir.

Mevsimlik tarımın sadece ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki ve kültürel bir alan olarak da incelenmesi gerekliliği, araştırma bulguları neticesinde ortaya çıkmıştır. Çocuk emeğinin normalleşmesi yalnızca gelir yetersizliğiyle değil, aynı zamanda yerleşik toplumsal değerlerle ve üretim kültürüyle ilgilidir. Bu bağlamda, çocuk işçiliğinin sahada süreğen bir pratik olarak varlığını sürdürmesi, yapısal dönüşümün önündeki en büyük engellerden biridir.

Elde edilen tüm bulgular, mevsimlik tarım aracılığı sisteminin görünmeyen bir emek ekonomisi üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Aracılar, kayıt dışı bir sistemin içinde hem işçilerin hem işverenlerin taleplerini karşılamaya çalışan bir denge figürü

haline gelmiştir. Ancak bu konum, onları sistemin kazananı değil, çoğu zaman taşıyıcısı ve mağduru haline getirmektedir. Bu durum, mevsimlik tarımın yapısal olarak dönüşmesi gerektiğini göstermektedir. Mevcut haliyle sistem, sosyal güvence, adil ücret, eğitim ve barınma gibi temel hakları sağlamaktan uzaktır. Aracıların örgütsüzlüğü ve işçilerin dağınık yapısı, birlikte hareket etmeyi zorlaştırmakta, bu da sorunun çözümünü yalnızca bireysel çabalara indirgemektedir.

Sonuç olarak, mevsimlik tarım aracılığı sisteminin sorunları bireysel yetersizliklerden değil, yapısal ve kurumsal boşluklardan kaynaklanmaktadır. Aracılar, sistemin dışına itilmiş, formel tanımlara sığmayan, ancak üretimin devamlılığını sağlayan görünmez aktörlerdir. Onların hukuki statüsünün belirsizliği, örgütlenme eksikliği ve sosyal güvenceden yoksunluğu hem kendi yaşam koşullarını hem de işçilerin haklarını olumsuz etkilemektedir.

Bu tez, mevsimlik tarımda aracılık olgusunu görünür kılarak, sistemin yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tarımsal üretim döngüsünün sürdürülebilirliği, yalnızca ekonomik verimlilikle değil insan onuruna yakışır çalışma, örgütlü dayanışma, çevresel duyarlılık ve toplumsal adalet ilkeleriyle mümkündür. Aracılık sistemi bu dönüşümün merkezinde yer almakta dolayısıyla kalıcı bir değişim, ancak bu aktörlerin güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır.

6.1 Öneriler

Mevsimlik tarım aracılığı alanında tespit edilen yapısal sorunların çözümü, yalnızca kamu kurumlarının müdahalesiyle sınırlı olmayıp tarım aracıları, üreticiler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve akademik kurumların ortak sorumluluk almasını gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen politika önerileri, hem mevcut literatür hem de saha bulgularına dayalı olarak, aracılık sisteminin sosyal, ekonomik ve kurumsal boyutlarını bütüncül biçimde ele almaktadır.

Mevsimlik tarım aracılığı, Türkiye tarımsal üretim zincirinde çoğu zaman görünmez kılınan ancak üretim sürekliliği açısından kritik bir meslek alanıdır. Bu nedenle politika yapıcıların, aracılığı yalnızca geçici işgücü akışını düzenleyen bir mekanizma olarak değil, kendine özgü kuralları, ilişkileri ve riskleri bulunan bir emek alanı olarak tanıması gerekmektedir. Aracılığın bu şekilde kurumsal olarak tanınması, kayıt altına alınması ve emek ilişkilerinin yasal zeminde güçlendirilmesi açısından temel bir ön koşul oluşturmaktadır. Belge yenileme süreçlerinin sadeleştirilmesi, dijital kayıt sistemlerinin geliştirilmesi ve danışmanlık mekanizmalarının yaygınlaştırılması bu süreci destekleyici niteliktedir.

Tarım politikalarında aracılar çoğu zaman işçi–işveren ikiliği içerisinde görünmez hale gelmektedir. Oysa aracılar, üretim sürecinin işleyişini sağlayan temel bağlantı noktalarıdır. Bu nedenle İŞKUR ve Tarım ve Orman Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kamu kurumlarının, aracıları politika süreçlerinde eşit bir aktör olarak ele alması önem taşımaktadır. Aracıların örgütlenmesinin desteklenmesi, mesleki eğitim, sosyal güvence ve hukuki danışmanlık hizmetlerine erişimlerinin artırılması, kayıt dışılığın azaltılmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Çocuk işçiliği, kadın emeği ve kayıt dışı istihdam gibi sorun alanlarında, aracılık sistemini doğrudan hedef alan sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Denetim mekanizmalarının yalnızca işçilere değil, aracılık süreçlerine de yönelmesi; sahada önleyici ve izleyici uygulamaların yaygınlaştırılması önemlidir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının sahadaki esnek yapısı önemli bir avantaj sunmaktadır. Ancak bu tür girişimlerin kalıcı etki yaratabilmesi için kamu kurumlarıyla koordineli, uzun vadeli ve sistematik projelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Son olarak, mevsimlik tarım aracılığı çok katmanlı bir sosyal olgu olarak akademik araştırmalar açısından da özel bir önem taşımaktadır. Üniversitelerin bu alana yalnızca ekonomik değil, sosyolojik, sosyal politika ve çevresel boyutlarıyla yaklaşması; disiplinler arası araştırmaları teşvik etmesi gerekmektedir. Akademik üretimin saha verileriyle desteklenmesi, yerel yönetimler ve sivil toplumla kurulacak iş birlikleri aracılığıyla bilgi temelli politika geliştirme süreçlerine katkı sunacaktır. Bu çerçevede

mevsimlik tarım aracılığı, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde yeniden ele alınması gereken bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Mevsimlik tarım aracılığı ve işçiliği sistemine doğrudan katkı sağlayacak öneriler şu şekilde özetlenebilir:

Yasal Tanıma, Kurumsallaşma ve Yönetişim

Kısa Vadeli

- Tarım aracıları yasal olarak tanımlanmalı, mesleki statüleri netleştirilmelidir.
- Aracılık belgesi yenileme ve kayıt süreçleri sadeleştirilmeli, dijital erişim sağlanmalıdır.
- Tarım aracıları, çalıştırdıkları işçi sayılarını, ödeme planlarını ve barınma koşullarını dijital sistemler üzerinden bildirmelidir.

Orta Vadeli

- Sertifikasyon sistemleri oluşturulmalı ve İSG, çocuk işçiliği, ücret hukuku ve sosyal haklar bu kapsama alınmalıdır.
- Aracıların yerel düzeyde temsilcilerini seçebileceği ve karar mekanizmalarına katılabileceği yapılar kurulmalıdır.
- Kooperatifler ve dernekler aracılığıyla örgütlenme desteklenmelidir.

Uzun Vadeli

- Çok aktörlü (kamu–STK–üniversite–üretici–aracı) izleme ve denetim sistemleri kurulmalıdır.
- "Tarım Aracılığı Ombudsmanı" gibi tarafsız, arabulucu ve yaptırım yetkisine sahip bir denetim yapısı oluşturulmalıdır.

Kayıt Dışılıkla Mücadele Ve Dijitalleşme

Kısa Vadeli

- Dijital ödeme sistemleri teşvik edilmeli, elden ödeme uygulamaları azaltılmalıdır.

- İşçilerin şikâyet ve taleplerini iletebileceği mobil uygulamalar ve WhatsApp hatları kurulmalıdır.

Orta Vadeli

- Yerel izleme platformları ve saha geri bildirim mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Ücret belirleme süreçlerinde katılımcı yerel platformlar oluşturulmalıdır.

Uzun Vadeli

- "Tarım Emek Bilgi Sistemi" gibi merkezi dijital platformlar hayata geçirilmelidir.
- Karma yöntemlerle (nicel + nitel) veri toplanmalı ve düzenli raporlanmalıdır.

Sosyal Koruma, Barınma ve Altyapı

Kısa Vadeli

- Mobil sağlık, eğitim ve hijyen hizmetleri sunulmalıdır.
- Çadır alanlarında temiz su, elektrik ve atık yönetimi sağlanmalıdır.

Orta Vadeli

- Yerel yönetimler, çadır alanlarına kalıcı altyapı yatırımları yapmalıdır.
- Üretici birlikleri, kendi arazilerinde çalışan işçilerin konaklamalarına dair sorumluluk üstlenmelidir.
- Ailelerin kayıt dışı barınma tercihlerinin azaltılması için teşvikler geliştirilmelidir.

Uzun Vadeli

- Mevsimlik işçilerin barınma alanları yasal güvence altına alınmalıdır.
- Belediyeler mevsimlik işçileri kentsel planlama ve sosyal hizmet politikalarının doğal paydaşı olarak tanımalıdır.

Çocuk İşçiliği ve Eğitim

Kısa Vadeli

- Tarım aracıları çocuk işçiliği konusunda özel olarak bilgilendirilmelidir.

- Mobil izleme ekipleriyle çocuk emeği denetimleri yapılmalıdır.

Orta Vadeli

- Mobil okul uygulamaları yaygınlaştırılmalı, eğitim bursları desteklenmelidir.
- STK'ların eğitim konteynerleri ve gezici okul projeleri kamu ile koordineli hale getirilmelidir.

Uzun Vadeli

- Çocuk işçiliğiyle mücadeleye yönelik sürekli ve kurumsal bir izleme altyapısı kurulmalıdır.
- Mevsimlik tarım alanları eğitim politikalarının kalıcı bir parçası haline getirilmelidir.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeği

Kısa Vadeli

- Kadın işçilerin bireysel ödeme sistemlerine entegrasyonu sağlanmalıdır.
- Tarım aracılarına toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitimi verilmelidir.

Orta Vadeli

- Kadın işçi temsilciliği uygulamaları teşvik edilmelidir.
- Mobil kreş hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Uzun Vadeli

- Kadın tarım işçilerinin görünürlüğünü ve haklarını güçlendiren kurumsal mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Kadın emeğini koruyan sosyal politika bileşenleri tarım politikalarına entegre edilmelidir.

Ücret, Çalışma Koşulları ve İnsana Yakışır İş

Kısa Vadeli

- Ücret ve ödeme süreçlerinde şeffaflık artırılmalıdır.

- İSG eğitimleri zorunlu hale getirilmelidir.

Orta Vadeli

- Yerel düzeyde adil ücret tartışmalarına dayalı platformlar kurulmalıdır.

Uzun Vadeli

- Bölgesel geçim düzeyine endeksli "adil yevmiye katsayısı" modeli geliştirilmelidir.
- Bu model, bölgesel eşitsizlikleri dengeleyen kalıcı bir ücret sistemi haline getirilmelidir.

Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik

Kısa Vadeli

- Aracılara çevre bilinci, su tasarrufu ve atık yönetimi eğitimleri verilmelidir.

Orta Vadeli

- Belediyeler, çevre ve iklim projelerinde tarım aracılarını kapsayan saha temelli uygulamalar yürütmelidir.

Uzun Vadeli

- Tarımsal üretim, emek ve çevre politikaları bütüncül bir sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alınmalıdır.

Bilgi Üretimi, Akademi ve Politika Bağlantısı

Kısa Vadeli

- STK'lar saha verilerini belgeleyerek karar alıcılarla paylaşmalıdır.

Orta Vadeli

- Üniversiteler, yerel yönetimler ve STK'lar arasında uygulamalı araştırma iş birlikleri kurulmalıdır.

Uzun Vadeli

- Mevsimlik tarım ve aracılık alanında disiplinler arası araştırma merkezleri oluşturulmalıdır.
- Her ilde mevsimlik işgücü hareketliliğini gösteren dinamik ve kamuya açık haritalar hazırlanmalıdır.

Bu araştırma gösteriyor ki, mevsimlik tarım aracılığı sistemi yalnızca bir mesleki pratik değil, toplumsal bir yapının göstergesidir. Aracılar, üretim zincirinin görünmeyen taşıyıcılarıdır. Ancak örgütsüzlük, yasal belirsizlik, sosyal güvencesizlik ve düşük farkındalık düzeyi nedeniyle hem sistemin mağduru hem de sürdürücüsü haline gelmişlerdir. Kalıcı bir dönüşüm, yalnızca bireysel çabalarla değil, kurumsal eşgüdüm ve toplumsal farkındalık ile mümkündür.

Dolayısıyla, politika yapıcılar, üniversiteler, STK'lar ve yerel yönetimler arasındaki iş birliği, aracılık sisteminin geleceği için en kritik adımdır. Bu çalışma, tarım aracılarının görünürlüğünü artırarak tarım işçilerinin çalışma ve yaşam standartlarında artış sağlanmasını ve emeğin değerini merkeze alan yeni bir tarımsal kalkınma yaklaşımının gerekliliğine önem vermektedir. İnsan onuruna yakışır çalışma koşullarının sağlanması, sosyal adaletin güçlendirilmesi ve tarımın sürdürülebilirliğinin sağlanması, ancak bu bütüncül yaklaşımla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Adana Valiliği. (2024). Adana İli Tarımsal ve Sosyal Göstergeler Raporu. Adana Valiliği Yayınları.

Akbulut, B. (2019). Neoliberal tarımsal dönüşüm ve kırsal emeğin dönüşümü: Türkiye örneği. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74(1), 123–150. https://doi.org/10.33630/ausbf.576738

Anonim. (2015). Tarım İşçileri Arasında Bıçaklı Kavga: 1 Ölü, 1 Yaralı. 20 Ekim 2021 tarihinde https://www.iha.com.tr/haber-tarim-iscileri-arasinda-bicakli-kavga-1-olu-1-yarali-341130/ adresinden erişildi. 15.11.2024

Anonim. (2022). Ordu'da Mevsimlik Tarım İşçileri Arasındaki Silahlı Kavgaya İlişkin 16 Kişi Yakalandı. 11 Ekim 2022 tarihinde https://www.gunebakis.com.tr/genel/orduda-mevsimlik-tarim-iscileri-arasindakisilahli-kavgaya-iliskin-16-kisi-yakalandi-h130642.html adresinden erişildi. 15.11.2024

Aslan, A., Yılmaz, G., & Kılıç, R. (2017). *Mevsimlik tarım işçiliğinde aracılık hizmetlerinin mevcut durumu: Malatya örneği*. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 4(1), 71–81. https://doi.org/10.30910/turkjans.2020.572

Avrupa Parlamentosu ve Konseyin 2014/36/EU Direktifi 26 Şubat 2014

Avustralya hükümeti Mevsimlik İşgücü Programı 2019)

Baker Enstitüsü 2023 Feeding America: How Immigrants Sustain US Agriculture

Baker Institute. (2023). U.S. agricultural labor and immigration policy. Rice University. https://www.bakerinstitute.org

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Trans.). SAGE Publications.

Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press.

Betül BAŞ, Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçiliği: Adana Örneği Yüksek Lisans Tezi 2019 marmara üniversitesi

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education (pp. 241–258). Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1990). The logic of practice. Stanford University Press.

Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production*. Columbia University Press.

Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2nd ed.). Sage Publications.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.

Burawoy, M. (1979). *Manufacturing consent: Changes in the labor process under monopoly capitalism*. University of Chicago Press.

Carchedi, F. (2020). Agricoltura, caporalato e sfruttamento. Rome: Ediesse.

Carchedi, F. (2020). La componente di lavoro indecente nel settore agricolo. Casi di studio territoriali. Osservatorio Placido Rizzotto'da (Ed.), *Agromafie e caporalato—Quinto Rapporto* (s. 183-192). Ediesse

Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). The age of migration: International population movements in the modern world (5th ed.). Palgrave Macmillan.

Corrado, A., Caruso, F. S., Lo Cascio, M., Palumbo, L. ve Triandafyllidou, A. (2018). *İtalyan Tarımı Düzensiz Göç İçin 'Çekme Faktörü' mü - ve Eğer öyleyse, Neden?* Açık Toplum Avrupa Politika Enstitüsü

Corrado, A., de Castro, C., & Perrotta, D. (2018). Migration and agriculture: Mobility and change in the Mediterranean area. Routledge.

Çalışma Hayatı ÇSGB mayıs 2024 sayı:2

ÇSGB 2022 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) Eylem Planı

Enver BULUT, Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaali Örneği (Yüksek Lisans Tezi: T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013, s.10-11/s.32-55)

European Parliament and Council. (2014). Directive 2014/36/EU on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers. Official Journal of the European Union.

FairWork Germany. (2021). Exploitation in the fields: A report on seasonal workers in Germany. https://www.fairwork.org

FAO. (2019). *Addressing the root causes of rural migration through employment creation in agriculture and rural areas*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. https://www.fao.org/documents

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2021). *FAO Strategic Framework 2022–2031: For Better Production, Better Nutrition, a Better Environment and a Better Life*. FAO. https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb7099en

Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review, 100*, 99–117.

Fraser, N. (2016). *Contradictions of capital and care*. New Left Review, 100, 99–117.

Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed (M. B. Ramos, Trans.). Herder and Herder.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*.

Gerbeau, Y., Morice, A., & Péraldi, M. (2021). La main-d'œuvre agricole européenne: Migrations, mobilités, exploitations. L'Harmattan.

Government of Canada. (n.d.). Seasonal Agricultural Worker Program (SAWP). https://www.canada.ca/en/services/immigration-citizenship.html

Görücü, A., & Akbıyık, A. (2010). Mevsimlik tarım işçiliği ve Türkiye'deki durumu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 16(1), 77–89.

Görücü, E. (2020). *Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(74), 510–519. https://doi.org/10.17719/jisr.2020.4286

Gülçubuk, B., Turan, F. E., Cevger, Y., Avcı, M. B., Ataseven, Y., & Bulut, M. (2019). *Agricultural livelihood resources and labor market for Syrian under temporary protection and vulnerable host communities in six provinces of Turkey*. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome.

Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford University Press.

http://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/temporary-workers/h-2a-temporary-agricultural-workers et 22.09.2024

https://www.tarimhukuku.org/turkiyede-mevsimlik-tarim-iscileri/ 01.11.2024

ILO. (2017). Fair migration: Setting an ILO agenda. International Labour Organization.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, M. Tignor, E. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, et al., Eds.). Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/

International Labour Organization [ILO]. (2022) Decent work in agriculture: Progress and challenges in promoting decent work for rural workers. ILO Publications. https://www.ilo.org

International Labour Organization. (2020). Working conditions of agricultural workers and migrant labourers: Global overview. ILO Publications. https://www.ilo.org

Kalkınma Atölyesi. (2018). *Mevsimlik gezici tarım işçileri: Haklara erişim raporu*. Kalkınma Atölyesi Kooperatifi Yayınları. https://kalkinmaatolyesi.org

Kalkınma Atölyesi. (2018). Mevsimlik Tarım Göçü: Türkiye Profili. Kalkınma Atölyesi Yayınları.

Kalkınma Atölyesi. (2019). Adana'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Durumu Araştırması. Kalkınma Atölyesi Yayınları.

Kalkınma Atölyesi. (2020). Adana Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Çocuk Raporu. Kalkınma Atölyesi Yayınları.

Kamu3. (2024). Adana'nın 2023 Tarımsal Üretim Verileri. https://www.kamu3.com/

Kavak, S., & Eren Benlisoy, Z. C. (2025). *Seasonal migrant farm workers at the nexus of production and social reproduction in contemporary Turkey*. *Agriculture and Human Values*. Advance online publication.

Kay, C. (2001). Reflections on rural poverty in Latin America. Sociologia Ruralis, 41(2), 165–181.

Kaya, N., & Gülnar, A. (2015). Adana'da Mevsimlik Tarım İşçiliği: Barınma ve Sağlık Koşulları Üzerine Bir İnceleme. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1), 35–52.

Kılıç, C. (2006). Tarım İşçilerinin Hukuki Statüsü ve Sosyal Güvenlik Hakları. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Kusadokoro, M., Taga, H., & Fujimoto, T. (2016). *Informal labor intermediation and seasonal migration in agriculture: A case study from South Asia*. Journal of Asian Rural Studies, 2(2), 95–112.

LeBaron, G. (2020). *Combatting modern slavery: Why labour governance is failing and what we can do about it*. Polity Press.

Mehmet KILIÇ, 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu, Tarım Ekonomisi 6 Dergisi 2006 ; 12(2) : 39 – 49

Mevsimlik İşgücü Programı. (2019). Seasonal Worker Programme: Labour Mobility Assistance. Australian Government, Department of Employment. https://www.dese.gov.au

Mies, M. (1986). Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour. London: Zed Books.

Özbek Kansu, A. (2025). *Mevsimlik göç sarmalında çocuk işçiliği ve eğitim: Şanlıurfa örneği*. Göç Dergisi, 12(1), 101–119.

Özkan Boyraz, G., & Çağlar, T. (2023). *Mevsimlik tarım işçiliğinin görülmeyen ve duyulmayan kesimi: Yaşlı işçiler*. Toplum ve Sosyal Hizmet, 34(2), 427–451.

Perrotta, D. ve Sacchetto, D. (2014). Güney İtalya'daki göçmen tarım işçileri: Gettolar, caporalato ve kolektif eylem. *Dünya İşçileri: Uluslararası Grevler ve Sosyal Çatışmalar Dergisi*, 1(5): 75–98

Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. Annual Review of Sociology, 24, 1–24.

Portes, A. (1998). *Social capital: Its origins and applications in modern sociology*. Annual Review of Sociology, 24, 1–24.

Portes, A., & Haller, W. (2005). The informal economy. In N. J. Smelser & R. Swedberg (Eds.), *The handbook of economic sociology* (2nd ed., pp. 403–425). Princeton University Press.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Rigg, J. (2006). Land, farming, livelihoods, and poverty: Rethinking the links in the rural south. World Development, 34(1), 180–202.

Santoro, E., & Stoppioni, A. (2019). Il caporalato agricolo in Italia: Legislazione, attori e dinamiche. Journal of Law and Society, 46(1), 55–72.

Sayad, A. (1999). *La double absence: Des illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*. Seuil.

Sayad, A. (2004). *The suffering of the immigrant* (D. Macey, Trans.). Polity Press.

Sayad, A. (2004). *The suffering of the immigrant*. Polity Press.

Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.

Sevinç, D., & Kantar, Y. (2022). Göç ve Emek: Görünmezliğin Görünürlüğü. Toplumsal Haklar Derneği Yayınları.

Sevinç, E., & Davran, Y. (2022). Mevsimlik tarım işçiliği ve göç olgusu: Türkiye örneği. Tarım ve Toplum Dergisi, 28(2), 45–62.

Sevinç, M., & Davran, E. (2022). *Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi stratejisi ve eylem planlarının (METİP I ve METİP II) uygulanmasına yönelik eleştirel bir yaklaşım: Adana ili örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38, 123–145.

Sevinç, M., & Kantar, S. (2022). Emek göçü ve görünmeyen işçilik biçimleri. Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi, 8(2), 135–154.

Standing, G. (2011). The precariat: The new dangerous class. Bloomsbury Academic.

Stringer, C., & Simmons, G. (2019). New Zealand's Recognised Seasonal Employer Scheme: Managing temporary labour migration in the horticulture and viticulture sectors. Pacific Affairs, 92(1), 5–28.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024). Tarımda kayıt dışı istihdam ve mevsimlik işçilik raporu. https://www.csgb.gov.tr

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2022). Adana Tarımsal Yatırım Rehberi.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). IV. Tarım Orman Şûrası: 12. Grup raporu – Tarımda dijital dönüşüm ve veri tabanlı tarım (çalışma belgesi).

Tarım Hukuku Derneği. (2024). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Hukuki Durum Raporu. https://www.tarimhukuku.org/

Tourangeau, R., Groves, R. M., & Couper, M. P. (2000). Survey nonresponse. Wiley.

TÜİK. (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları, 2023. Türkiye İstatistik Kurumu. https://www.tuik.gov.tr/

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyon raporu (Sıra sayısı: 827). Ankara: TBMM Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Adana Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü Adana İli 2023 Yılı Çevre Durum Raporu Adana – 2024

Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021). Mevsimlik tarım işçiliği izleme ve değerlendirme raporu. Ankara: ÇSGB Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti. (2003). *4857 sayılı İş Kanunu*. Resmî Gazete, Sayı: 25134, 10.06.2003.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, II. çeyrek (Nisan–Haziran), 2024.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Gelir dağılımı istatistikleri, 2023. https://www.tuik.gov.tr

Unıcef Adana İli Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Mevcut Durumu ve İhtiyaçları Raporu 2019

UNICEF. (2019). Adana'da Mevsimlik Tarımda Çocukların Durumu Raporu. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye Temsilciliği.

UNICEF. (2020) United Nations Children's Fund. (2020). Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward. International Labour Organization (ILO) & UNICEF. https://www.unicef.org/reports/child-labour-2020

UNICEF. (2020). Türkiye'de Çocukların Eğitime Erişimi ve Mevsimlik İşçilik. https://www.unicef.org/turkey/

Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press.

Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press.

White, B. (2012). Agricultural labour and the changing rural world: Conceptual and policy issues. In T. Janoski & D. L. London (Eds.), Labour regimes and global production (pp. 61–74). Emerald Publishing.

White, B. (2012). Agriculture and the generation problem: Rural youth, employment and the future of farming. *IDS Bulletin, 43*(6), 9–19.

Willis, P. (1977). Learning to labour: How working class kids get working class jobs. Saxon House.

www.canada.ca Erişim tarihi 18.11.2024)

Yıldırım, M., & Karakoyun, O. (2023). Mevsimlik Tarım İşçiliği Üzerine Bir Araştırma: Çarşamba (Samsun) İlçesi Örneği. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 61-81.

Yılmaz, E., & İşler, A. (2020). *Fındık tarımı özelinde tarım iş aracılığının sosyolojik analizi: Sakarya ve Düzce örneği*. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 12(22), 25–47.

Yılmaz, M., & İşler, B. (2020). Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Sosyal Güvencesizlik: Çukurova Örneği. Ankara Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 40(2), 289–316.

Yoan Molinero-Gerbeau ,Ana López-Sala and Monica Șerban 2021 On the Social Sustainability of Industrial Agriculture Dependent on Migrant Workers. Romanian Workers in Spain's Seasonal Agriculture

EKLER

EK 1 Anket Formu

Mevsimlik Tarım Aracıları İçin Anket Soruları

1. Katılımcının demografik bilgileri

Cinsiyet	Yaş	Medeni durumu	Evli ise çocuk sayısı	Eğitim düzeyi	Geldiği şehir	Mesleği	Çalışılan iller	Hangi ürünlerin işçiliğinde çalışıyorsunuz?

2. Aracılık işine nasıl başladınız?

1. Baba mesleği ( )

2. Başka aracılar sayesinde ( )

3. Mevsimlik işçi iken zamanla aracılık yapmaya başladı ( )

4. Mecburiyetten

5.Diğer- belirtiniz ( )

3. Kaç yıldır tarım aracılığı yapıyorsunuz?

1.1'den az 2.1-5 ( ) 3.5- 10 ( ) 4.10-20 ( ) 5.20'den fazla ( )

4. Yıl içinde tarım aracılığı için kaç farklı ile gidiyorsunuz?

1.1-2 ( ) 2.3-4 ( ) 3.4+ ( )

5. Her sene aynı işveren ve/veya aynı yerleşimlerde mi çalışıyorsunuz?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( ) 3. Hayır ise sebep nedir?( )

6. Çalışacağınız tarlaları/bahçeleri nasıl buluyorsunuz?

1.Önceden tanıştığım tarla/bahçe sahipleri ile çalışıyorum ( )

2. Tarım aracısı arkadaşlar sayesinde buluyorum.

3.Sezon başlamadan gidip anlaşmalarımı yapıyorum ( )

4.Muhtarla bağlantı kuruyorum ( )

5.Diğer ……..

7. Sürekli çalıştığınız/çalıştırdığınız işçi sayısı kaçtır?

1. 10'dan az ( ) 2.10-30 ( ) 3.31-50 ( ) 4.51 üzeri ( )

8. İşçilerinizi nereden buluyorsunuz? (birden faza işaretleyebilirsiniz)

1.Akrabalarımdan ( )

2.Ekipte çalışan diğer işçilerin tanıdıkları ( )

3.Aynı bölgede, köyde-kasabada yaşıyoruz (komşu vs.) ( )

4.Onlar beni bulur. ( )

5.Diğer ( )

9. İşçilerin cinsiyet durumunu belirtiniz.

Kadın …… Erkek….

10. Hangi işlerde kimler çalışır? (x işareti koyunuz)

Yapılan işlemler	**Erkekler**	**Kadınlar**	**18 yaşından küçük erkek çocuklar**	**18 yaşından küçük kız çocuklar**
Toprağı hazırlama				
Ekim-dikim				
Çapalama				
Budama				
Gübreleme				
İlaçlama				
Sulama				
Hasat-toplama				
Çuvallama				
Yükleme				
Paketleme				
Diğer				

Aşağıdaki ifadelerden hangisi size uyar?

	Evet	Hayır	Kararsız	Cevap yok
11. Çalıştığınız işverenlerin size adil davrandığını düşünüyor musunuz?				
12. İşçilerle akrabalık durumunuz var mı?				
13. Şimdiye kadar aracılık sözleşmesi konusunda herhangi bir denetimle karşılaştınız mı?				
14. Türkiye son açıklanan yoksulluk sınırının ne kadar olduğunu biliyor musunuz?				
15. İşçilerinize kış aylarında kredi açıyor musunuz, ön ödemede bulunuyor musunuz?				
16. İşverenler yevmiyeyi ödemediğinde veya geç ödediğinde siz bu durumu telafi ediyor musunuz?				
17. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yasası'nı duydunuz mu?				

18. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği hakkında bilginiz var mı? (hayır ise 25 nci soruya geçiniz)

1) Evet ( ) 2) Hayır ( )

19. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliğinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

1) Evet ( ) ise neden?

2) Hayır ( ) ise neden?

20. Aracılık belgeniz varsa hangi yıl aldınız?

1) Belgem yok (ise 17'ye geçiniz)

2) daha önceden vardı. (neden yenilemedi.....) (ise 17'ye geçiniz)

3) .....yıl

21. İŞKUR'a çalışma raporu veriyor musunuz?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

22. Aracılık belgenizi 3 yılda bir yeniliyor musunuz?

1.Evet ( ) 2) Hayır ( )

23. Hayır ise neden yenilemiyorsunuz?

1.İşlemler uzun ve karışık ( )

2.Aldığımdan beri denetim olmadığı için gerek duymadım ( )

3.Diğer ( )

24. İşverenlerle işçiler ile ilgili olarak sözleşme yapıyor musunuz?

1. Evet, ise içeriği nedir?
2. Hayır, ise neden?

25. Aracılık sözleşmeniz var ise, işveren ve işçilerle çalışma, ücret, karşılıklı yükümlükler vs. konularında sözleşme yapıyor musunuz?

1.Sadece işverenle yazılı sözleşme yapıyorum.( )

2.Sadece işverenle sözlü sözleşme yapıyorum.( )

3.Sadece işçiyle yazılı sözleşme yapıyorum.( )

4.Sadece işçiyle sözlü sözleşme yapıyorum.( )

5.Her ikisiyle de sözleşme yapmıyorum.( )

26. Üzerinize kayıtlı olan taşınır/taşınmaz varsa işaretleyiniz.

1.Ev ( ) 2.Araba ( ) 3.Arsa ( ) 4.Kamyonet ( ) 5. Minibüs ( ) 6.Diğer……..

27. Tarım aracılığını konu alan bir sivil toplum kuruluşuna (dernek, vakıf, kooperatif, vb.) üye misiniz/ kayıtlı mısınız? Evet ise hangisi?

1. Evet ( ) .....

2. Hayır ( )

28. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

1. 3'ten az 2.3-5 ( ) 3. 6-7 ( ) 4. 8-9 ( ) 5. 10-11 ( ) 6. 12-15 ( )

29. Getirdiğiniz işçiler günde kaç saat çalışıyor?

1.3-5 ( ) 2. 6-7 ( ) 3) 8-9 ( ) 4) 10-11 ( ) 5) 12-15 ( )

30. Getirdiğiniz işçiler haftada kaç gün çalışıyor?

1.1 2.2 3.3 4.4 5.5 6.6 7.7

31. Getirdiğiniz işçiler nerede konaklıyorlar?

1. Çadır ( ) 2. Prefabrik ( ) 3. Ambar ( ) 4. Ev ( )

5. Mevsimlik işçiler için kamp alanı 6. Açık alan ( ) 7. Diğer……

32. Mevsimlik işçilerin konaklamasını kim sağlıyor?

1.Ben sağlıyorum ( ) 2. Bahçe sahibi sağlıyor ( ) 3. İşçiler kendi imkanlarıyla sağlıyor ( ) 4. 1+2

33. Çekirdek ailenizde tarım işçiliği yapan birey var mı? (Kaç çocuk olduğunu not alınız)

1. Eşi ( ) 2.Kız çocukları ( ) 3. Erkek çocukları ( ) 4. Anne( ) 5. Baba ( )
6. Kız kardeş ( ) 7. Erkek kardeş ( ) 8. 1+2+3 9. 4+5+6+7 10. 8+9

34. İşverenin haksızlık yaptığını fark ederseniz ne yaparsınız? (önceliklendirerek birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

1. Hakkımı/hakkımızı savunurum ( )
2. İşi bırakırım ( )
3. Bahçe sahibiyle konuşurum ( )
4. Hiçbir şey yapmam ( )
5. Birilerini araya koyarız ( )
6. Diğer

35. Mevsimlik tarım işçilerinin barınmaları, çalışmaları ve ekonomileri üzerinde tarım aracılarının etkileri var mı? (önceliklendirerek birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

1. Barınma konusunda var. ( )

2. Çalışma konusunda var. ( )

3. Ücretleri üzerinde var. ( )

4. Tarım aracılarının etkisi yok. ( )

5. Diğer .....

36. İşveren işçilerinize olumsuz davranırsa, haklarını vermezse ne yaparsınız?

1.Hiçbir şey yapmam ( )

2. İşçimin hakkını savunurum ( ) (ne yaparsınız?)

3. Yasal yollara başvururum ( ) (nereye başvurursunuz)

4. Birilerini araya koyarız ( )

5. Diğer ( )

37. Sizce mevsimlik tarım işçileri yoksulluk sınırının neresindedir?

1.Evet, mevsimlik tarım işçilerinin yıllık kazancı yoksulluk sınırının üstündedir.( )

2.Hayır. Mevsimlik tarım işçileri yoksulluk sınırının altındadır.( )

38. Mevsimlik tarım aracısı olarak, tarım işçilerinin yoksulluk sınırının üzerinde olması için size ne gibi sorumluluklar düşmektedir?

1.Bu konuda yapabileceğimiz bir şey yok.( )

2.Tarım aracıları olarak bir araya gelip ortak hareket edersek faydamız olabilir.( )

3. Karar vericileri zorlayabiliriz.

4.Diğer...( )

39. 18 yaşından küçük kaç çocuk sizinle çalışıyor?

1. Çalışan yok
2. .....erkek çocuk (hangi işlerde)
3. .....kız çocuk (hangi işlerde)

40. Çalışma hayatınız süresince 18 yaşından küçük kaç çocuk çalıştırdınız?

1. .....Kız
2. .....Erkek

41. Her yıl aynı işçilerle mi çalışıyorsunuz?

1.Evet ( ) 2. Hayır ( ) 3. Çoğunluk değişiyor ( ) 4.Çoğunluk devam ediyor

42. İşçilerin yevmiyesine kim karar veriyor?

1.Ben ( ) 2. Bahçe sahibi ( ) 3. Ziraat odası ( ) 4.Diğer ( ) açıklayınız..

43. Sizce işçilerin ücretini kim belirlemeli?

1.Tarım aracıları ( ) 2. İşçiler ( ) 3.İşveren ( ) 4. Ziraat odası ( )

5. Tarım ve Orman İl/İlçe Müdürlükleri 6. 1+2+3 ( ) 7.1+3+5 7.Diğer ( )

44. İşçilerden aracılık ücreti/komisyon alıyor musunuz? Evet ise ne kadar?

1.Evet ( ) …… TL 2.Hayır ( ) 3. Cevap yok ( )

45. Aracılık ücreti/komisyon dışında aldığınız başka bir ücret var mı? Evet ise nedir?

1.Evet ( )..... 2.Hayır ( )

46. Tarla/Bahçe sahipleri ödemenizi ne zaman yapıyor?

1.İş başlarken ( ) 2. İş bitiminde ( ) 3.Ürününü sattığı zaman ( )

47. Siz işçilerin ödemesini ne zaman yapıyorsunuz?

1.İş başlarken ( ) 2. Günlük ( ) 3.İş bitiminde ( ) 4. Hasat sonrası ( ) 5.Diğer …..

48. İşçi ücretlerini kime veriyorsunuz?

1.İşçinin kendisine ( ) 2.Eşine ( ) 3.Babasına ( ) 4.Diğer ….

49. Aylık geliriniz ortalama ne kadardır ve bu hangi işlerden olmaktadır?

50. Tarım aracılarının bir araya gelerek dernek, kooperatif, sendika vs. gibi örgütlenmeler kurmasının ne gibi faydaları olabilir?

.....

51. Tarım Aracıları Derneği'ne kayıtlıysanız bunun faydasını görüyor musunuz? Evet ise ne gibi faydaları oluyor?

1.Evet ( )..... 2.Hayır ( )

52. Tarım Aracıları Derneği'ne kaydolmadan önce beklentiniz var mıydı? Evet ise nedir?

1.Evet ( )..... 2.Hayır ( )

53. Mevsimlik tarım işçilerinin daha iyi koşullarda çalışması ve yaşanması için hangi kurumların-kuruluşların ortaklaşa çalışması gerekir? Neden?

54. Mevsimlik işçilerin yaşam koşulları hakkında ne düşünüyorsunuz?

1.Gayet normal, sıkıntıları yok. ( ) 2.Hiç iyi değil ( ) 3. Diğer ( )

55. Mevsimlik işçilerin çalışma koşulları hakkında ne düşünüyorsunuz?

1.Zor şartlar altında çalışıyorlar ( ) 2.Sıkıntı yok.( ) 3. Diğer ( )

56. Mevsimlik işçilerin daha iyi koşullarda çalışması ve yaşaması için neler gereklidir?

1.Devletin bu konuda çalışma yapması gerekiyor. ( )

2. Aracılık belgesini her aracı imzalarsa işçilerin çalışma şartları düzelir. ( )

3. İşçiler kendi aralarında birlik olup haklarını aramaları gerekir.

4. Diğer ( )

57. Mevsimlik tarım işçilerinin barındıkları alanlar hijyen koşulları açısından ne durumdadır?

1.Barındıkları alanlar hijyenik. ( ) 2.Hijyenik değil. ( )

58. Mevsimlik tarım işçilerinin daha hijyenik koşullarda barınması için tarım aracılarının sağlayacağı imkanlar nelerdir?

1.İmkân sağlayamayız.

2.İşverenleri sağlayacakları barınma koşullarına göre belirleyebiliriz.

3. Diğer

59. İşçiler için hangi imkanları sağlamanız gerekiyor?

1.İmkan sağlamama gerek yok ( )

2.Ulaşım ( ) 3.Konaklama ( )

4.Ürün ve yapılacak işlem hakkında bilgilendirme ( )

5.2+3 ( ) 6.2+3+4 ( ) 7.Diğer

60. Mevsimlik tarım işçilerinin daha adil-eşit koşullarda çalışması için neler yapılmalıdır?

61. Getirdiğiniz işçilerle en çok hangi konuda sorun yaşıyorsunuz? (Birden fazla işaretleme önceliklendirerek yapabilirsiniz.)

1.Barınma ( ) 2.Ulaşım ( ) 3.Ücretler ( ) 4.Bahçe sahiplerinin davranışları ( )

5.İşçinin habersiz işi bırakması 6. İş aidiyeti, motivasyonu ( ) 7.Diğer……

62. İşverenlerle en çok hangi konuda sorun yaşıyorsunuz?

1.Ödeme ( ) 2.İş zamanı başka aracılarla anlaşıp bizi göndermesi ( )

3.Diğer……

63. İklim değişikliğinin ne olduğunu biliyor musunuz? Evet ise açıklar mısınız?

1.Evet..... 2.Hayır ( )

64. İklim değişikliği ve su kullanımı konusunda çalışan işçileri bilinçlendiriyor musunuz?

1.Evet (açıklayınız)..... 2.Hayır( )

65. İklim değişikliği ve yanlış su kullanımı konularında önlem alıyor musunuz? Evet ise açıklayınız.

1.Evet..... 2.Hayır ( )

66. Başka bir tarım aracısı sizin işinize engel oluyor mu? Evet ise nasıl?

1.Hayır ( ) 2.Daha düşük ücret veriyorlar ( )

3.İşçilerle yüksek ücretlerle anlaşıyorlar ( )

4.Diğer……..

67. İnsana yakışır iş kavramının ne olduğunu biliyor musunuz? Evet ise açıklar mısınız?

1.Evet..... 2.Hayır.( )

68. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yasası'nı duyduysanız, çalışma dönemlerinde işçileriniz için güvenli çalışma yöntemleri uygulamaya dikkat eder misiniz?

1)Evet ( ) Hangi önlemler:

2)Hayır ( ) Neden?:

69. Sizce tarım işçilerinin en önemli sorunları nelerdir?

70. Sizce tarım işçilerinin sorunlarını kim/ler çözebilir, nasıl çözebilir?

71. Sizce tarım aracılarının en önemli sorunları nelerdir?

72. Sizce tarım aracılarının sorunlarını kim/ler çözebilir, nasıl çözebilir?

73. Bugüne kadar tarım aracılığı konusunda herhangi bir eğitime katıldınız ı veya size eğitim vren, bilgilendirme yapıldı mı?

1.Evet.....ise açıklama 2.Hayır

74. Tarım işçilerinin sorunlarının temel kaynağı denir?

75. Sizce bu biçimdeki tarım işçiliğinde kız ve erkek çocuklarının hepsi çalışmalı mı?

1.Evet.....ise neden? 2.Hayır.....ise neden?

76. Tarım aracılarının sorunlarını sizce tarım aracıları çözebilir mi?

77. Sizce iyi bir tarım aracısı nasıl olmalı? Nelerden sorumlu olmalı?

78. Dünyaya yeniden gelme şansınız olsa hayatınızda neyi değiştirmek isterdiniz?

79. Tarım aracılığıyla ve çalışma şartlarınızla alakalı değiştirmek istediğiniz, özellikle belirtmek istediniz durum nedir?

80. Kendi, çocuklarınızın bu işte çalışmasını ister misiniz?

1.Evet.....ise neden? 2.Hayır.....ise neden?

81. Suriyelilerin ve diğer yabancı işgücünün gelmesi sizlerin çalışma ve yaşa koşullarını nasıl etkiledi?

82. Karar verici olsanız mevsimlik tarım işçileri için hangi imkânın sağlanmasını isterdiniz?

Teşekkürler....

EK 2 27 Mayıs 2010 Tarihli Resmi Gazete Yönetmeliği

27 Mayıs 2010 PERŞEMBE

Resmî Gazete

Sayı : 27593

YÖNETMELİK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından:

TARIMDA İŞ ARACILIĞI YÖNETMELİĞİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı, tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracısı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik, tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Kurumdan izin alan gerçek veya tüzel kişiler ile mevsimlik gezici tarım işçileri ve bunları çalıştıran işverenler hakkında uygulanır.

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Yönetmelik, 25/6/2003 tarihli ve 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (d) bendine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 – (1) Bu Yönetmelikte geçen;

Aracı: Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere Kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişileri,

Aracılık belgesi: Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Kurum tarafından verilen belgeyi,

Genel Müdürlük: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünü,

İl Müdürlüğü: Türkiye İş Kurumu İl Müdürlüğünü,

İşçi: Tarım işinde mevsimlik gezici olarak çalışan işçileri,

İşveren: Mevsimlik gezici tarım işçilerini çalıştıran işverenleri,

İşyeri: Konaklama yerinin mücavir alanında bulunan tarım işinin yapıldığı işyerini,

Konaklama yeri: Tarım işçilerinin konakladığı ve tarım işyeri ile aynı mücavir alan sınırlarında bulunan yerleri,

Kurum: Türkiye İş Kurumunu,

Mahalli Mülki İdare Amirliği: İşyeri ile konaklama yerinin sınırları içinde bulunduğu il valiliğini veya ilçe kaymakamlığını,

Şube Müdürlüğü: Türkiye İş Kurumu Şube Müdürlüğünü, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı, Aracıda Aranılan Nitelikler

Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı

MADDE 5 – (1) Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı, esas itibarıyla Türkiye İş Kurumunca yapılır.

(2) Ancak, Kurum il veya şube müdürlüğü bulunmayan ya da olmasına rağmen haberleşme, ulaşım ve koordinasyon güçlüğü olan yerlerde, Kurum tarafından gerçek veya tüzel kişilere aracılık yapmaları için izin verilebilir.

(3) Kurumdan izin alınmadan aracılık yapılamaz.

(4) Aracıların işçilerden ücret almaları yasaktır. Ücret yalnızca işverenden alınır.

Aracıda aranılan nitelikler

MADDE 6 – (1) Aracılık yapacak gerçek kişiler ile tüzel kişileri idare, temsil ve ilzama yetkili kişilerde aşağıdaki nitelikler aranır:

a) Türk vatandaşı olmak,

b) 18 yaşını bitirmiş olmak,

c) Kamu haklarından yoksun bulunmamak,

ç) Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak,

d) En az ilkokul mezunu olmak.

(2) Ayrıca, Kurumca belirlenen miktardaki masraf karşılığının yatırılması ve tüzel kişilerce şirket kuruluş sözleşmesinin yayımlandığı ticaret sicil gazetesinin bir örneğinin Kuruma ibraz edilmesi şarttır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Aracı Belgesi, Aracı Belgesinin Geçerlilik Süresi, Aracı Sicili,

Aracılığın Devredilemeyeceği

Aracı belgesi

MADDE 7 – (1) Aracılık yapmak üzere başvuran ve Kurum tarafından tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapması uygun görülen gerçek veya tüzel kişilere, Kurum il veya şube müdürlüklerince yazılı olarak bilgi verilir. Talepleri uygun bulunan gerçek veya tüzel kişilerden Kurumca belirlenen miktarda masraf karşılığının tahsil edilmesini müteakip Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı Belgesi verilir. Tüzel kişiler için bu belgede, tüzel kişiliği idare, temsil ve ilzama yetkili kişiler de gösterilir.

Aracılık belgesinin geçerlik süresi

MADDE 8 – (1) Aracılık belgeleri üç yıl süre ile geçerlidir. Bu süre sonunda aracılığı sürdürmek isteyenlerin belgeleri izin yenileme masraf karşılığının yatırılması ve uygun görülmesi halinde üçer yıllık olarak Kurum tarafından yenilenir.

Aracı sicili

MADDE 9 – (1) Kurumca her aracı için bir Aracı Sicili düzenlenir. Bu sicilin içeriği Kurumca belirlenir. Aracı sicilleri ilgili Kurum il veya şube müdürlüğünde saklanır.

Aracılığın devredilemeyeceği

MADDE 10 – (1) Aracılık, yalnız aracılık belgesi almış olanlarca yapılır; başkasına devredilemez, vekalet yoluyla yürütülemez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yükümlülük, Sözleşme Düzenlenmesi, Rapor Verme, Aracılık Belgesinin İptali

Yükümlülük

MADDE 11 – (1) Aracılık yapmak üzere, izin verilen gerçek veya tüzel kişiler;

a) İşverenler ve işçiler ile örneği Yönetmelik ekinde bulunan Kurumca hazırlanmış sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştıracaklarını,

b) İşçilerden ücret almayacaklarını, hizmetlerinin karşılığını yalnız işverenlerden isteyeceklerini, Kurumca onaylanmış bu sözleşmelerde gösterilen dışında, harç, masraf ve ücret alamayacaklarını,

c) İşçilere işe başlamadan önce yapılacak iş, ücret ve diğer hususlar hakkında gerekli bilgileri vereceklerini,

ç) İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapacaklarını,

d) Ücretlerin kararlaştırılan ödeme biçimine göre (günlük, haftalık, aylık, parça başına, götürü, vs.) işverence her işçinin kendisine ödenmesini sağlayacaklarını,

e) İşçilerin günlük brüt kazançlarının 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olmayacağını,

f) İşçilerin barınma yerlerini, yeme ve yatma durumlarını sağlığa ve barınma koşullarına uygun biçimde sağlamak için mahalli mülki idare amirlikleri nezdinde gerekli başvuruları yaparak takip etmeyi, kabul ve taahhüt ederler.

Sözleşme düzenlenmesi

MADDE 12 – (1) Ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yazılı sözleşmelerle belirlenmesi zorunludur. Aracının olmadığı yerlerde sözleşme işveren ile işçiler arasında imzalanır. İşveren veya aracı Yönetmelik ekinde yer alan sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştırmak zorundadır.

(2) İşçilerin günlük brüt kazançları, 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olamaz, ücretler kararlaştırılan ödeme biçimine göre işverence her işçinin kendisine ödenir.

Rapor verme

MADDE 13 – (1) Aracılar, yaptıkları çalışmalara ilişkin olarak yılda bir kez Kuruma rapor vermek zorundadır. Bu raporun içeriği ve biçimi ile verileceği tarih Kurumca belirlenir.

Aracılık belgesinin iptali

MADDE 14 – (1) Bu Yönetmeliğin;

a) 6 ncı maddesinde yazılı nitelikleri yitiren veya başlangıçta bu nitelikleri taşımadığı sonradan anlaşılan,

b) 10 uncu maddesi hükümlerine uymayıp aracılığı başkasına devreden,

c) 13 üncü maddesinde yer alan raporu iki kez süresi içinde vermeyen ve/veya raporda gerçeğe aykırı bilgi veren,

ç) 15 inci maddesine göre yapılacak denetim sonucunda aracılık yapmasında sakınca görülen veya iş bulduğu işçilerden ücret aldığı tespit edilen, aracıların belgeleri Kurumca iptal edilir.

(2) Aracılık belgesi verilenler ve belgesi iptal edilenler Kurum tarafından yerel gazetede ve Kurum internet sitesinde duyurulur.

(3) Belgesi iptal edilen aracılara en az 1, en çok 3 yıl süreyle yeniden belge verilmez.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Denetleme

MADDE 15 – (1) Aracıların görevlerini, bu Yönetmelikte bildirilen hususlara uygun olarak yapıp yapmadıkları, Türkiye İş Kurumu ile mahalli mülki idare amirlerince denetlenir.

İdari para cezası

MADDE 16 – (1) Kurumdan izin belgesi almadan veya geçerlilik süresi sona eren aracı belgesini yeniletmeden tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yaptığı tespit edilenler ile tarım işverenleri ve tarım işçileri ile Kurumda sözleşme imzalamayan ya da kurum dışında imzaladığı sözleşmeyi Kuruma süresi içinde ibraz etmeyenlere, eylem başka bir idari ihlal oluştursa dahi 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 20 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi uyarınca idari para cezası verilir.

(2) Kurumca istenen bilgi ve belgelerle, bu Yönetmeliğin 13 üncü maddesinde belirtilen raporu vermeyenlere aynı Kanunun 20 nci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi uyarınca idari para cezası verilir.

(3) Mahalli mülki idare amirlerince verilen emre aykırı hareket edenlere ise 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 32 nci maddesi uyarınca idari para cezası verilir.

Yürürlükten kaldırılan yönetmelik

MADDE 17 – (1) 14/3/2004 tarihli ve 25402 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

İlkokul mezunu olma şartının aranmaması

GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihte "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı" belgesi almış olanlardan, aracılık görevini devam ettirdikleri sürece "ilkokul mezunu" olma koşulu aranmaz.

Verilmiş aracı belgelerinin geçerlilik süresi

GEÇİCİ MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik yürürlüğe girmeden önceki mevzuat gereği alınan aracı belgeleri izin süresi sonuna kadar geçerlidir.

Yürürlük

MADDE 18 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 19 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı yürütür.

MEVSİMLİK TARIM İŞİ SÖZLEŞMESİ

SÖZLEŞMENİN KONUSU

Aşağıda tarafları ve yükümlülükleri belirtilen mevsimlik tarım işi sözleşmesidir.

SÖZLEŞMENİN TARAFLARI

İŞVEREN.....:

ADRES.....:

ARACI .....
.....:

ADRES.....:

İŞVERENİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- İşveren tarafından işçiye verilecek ücret;

a) Gündelik/ haftalık/ aylık…….……TL.'dir.

b) Götürü…….....TL.'dir.

c) Parça başı…….……..TL.'dir.

d) Diğer…… TL.'dir.

2- İşveren işçilere avans ödeyecektir/ödemeyecektir.

3- İşveren işçilere iklim koşulları, afet ve benzeri nedenlerle çalışılmayan günler için ücret ödeyecektir/ödemeyecektir.

4- İşveren, işçilerin iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri ile iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı her türlü önlemi alacaktır.

5- Aracının sözleşmeye taraf olmadığı durumlarda, işçinin çalıştığı günleri gösterir puantaj ve işçiye ödediği ücrete ilişkin kaydını tutacaktır.

6- İşveren, aracıya gidiş-dönüş yol masrafları için ……TL ödeyecektir.

7- İşveren, aracılık yapması ve bu sözleşmede yer alan yükümlülüklerini yerine getirmesi karşılığı aracıya ……TL ödeyecektir.

8- İşveren ve işçi sözleşmeyi kendi aralarında düzenledikleri takdirde sözleşmenin bir nüshası, onaylanmak ve ilgili birimindeki dosyada saklanmak üzere, imzalanmasından itibaren on iş günü içerisinde işveren tarafından İŞKUR İl Müdürlüğü'ne gönderilecektir.

ARACININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ:

1-Ekli listede adı geçen işçileri, işverenin …….…… köyündeki/Mahallesindeki ……işinde …….……işlerini görmek üzere sağlayacaktır.

2-İşçinin çalıştığı günleri gösterir puantaj ve işçiye ödediği ücrete ilişkin kaydını tutacaktır.

.....

3-İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapacaktır.

.....

4-İşçilerin barınma yerlerini, yeme ve yatma durumlarını sağlığa ve barınma koşullarına uygun biçimde sağlamak için mahalli mülki idare amirlikleri nezdinde gerekli başvuruları yapacaktır.

.....

5-İşçi, işveren ve aracı arasında İmzalanan sözleşmenin bir nüshası, onaylanmak ve ilgili birimindeki dosyada saklanmak üzere, imzalanmasından itibaren on iş günü içerisinde aracı tarafından İŞKUR İl Müdürlüğü'ne gönderilecektir.

.....
6-Aracı bu işini yaparken Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliğinde yer alan diğer yükümlülüklerini de yerine getirecektir.

İŞÇİLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ:

1- İşçiler çalışmaya …./…./…… tarihinde başlayacaktır.

2- İşçiler tarım işini yaparken araziye, ürüne , tarım araç ve ekipmanlarına zarar vermemek için gereken itinayı göstereceklerdir.

3- İşçiler işveren tarafından bu sözleşmeye konu iş devam ettiği müddetçe geçerli mazereti olmaksızın işi bırakmayacak ve başka bir işyerinde çalışmayacaklardır.

Özel koşullar ……..……
……
……
……
……

İş bu sözleşme üç/dört nüsha olarak düzenlenmiştir ve buna bağlı olarak taraflardan biri yükümlülüklerinden birini yerine getirmediği takdirde …….mahkemeleri/İcra Daireleri yetkilidir.

İŞVEREN	ARACI	İŞÇİ
		Sözleşmeyi imzalayan işçilere ait liste sözleşme ekinde yer almaktadır.

EK: Çalışanlar Listesi

MEVSİMLİK TARIM İŞİ SÖZLEŞMESİNE TARAF OLAN İŞÇİLERİN LİSTESİ

	İşçinin TC Kimlik Numarası	Adı Soyadı	Çalışmaya Başladığı Tarih	İmza
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				